magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 9 (210) SEPTEMBRIE 1984

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVIII

Nr. 9 (210)

septembrie 1984

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

④ ①

② ③

SUMAR

Istoricele opţiuni ale revoluţiei române din august 1944: *Cristian Popişteanu* 2

Înaltă afirmare a solidarităţii naţionale: *Gh. Platon* 4

Septembrie 1984 — importante reuniuni internaţionale ale istoricilor în capitala României: *Ilie Ceauşescu* 6

200 ani de la cea dintîi revoluţie românească a epocii moderne: *Ştefan Pascu, Mihai Cerghedean, Nicolae Densuşianu* 8

Bucureştii 1459-1984. Trepte în istorie: *Panait I. Panait, Petre Dache, Mioara Turcu* 17

Pe urmele unei localităţi antice dispărute — Tema: *Constantin Răileanu* 24

Septembrie 1939. „Enigma" trece prin România: *Eugen Preda* 26

Amintiri contimporane: *V.A. Urechiă* 33

Paris, 1636. Hugo Grotius transmite despre ţările române: *Valentin Al. Georgescu* 42

Litoralul — veacuri de istorie: *Adrian Rădulescu* 56

• **Bulgaria, septembrie 1944. Şapte zile ale insurecţiei:** *Crişan Iliescu*... 37 • **La Halhîn-Gol, acum 45 ani...** 45 • **De Gaulle-Churchill: un duel secret...** 47 • **O vizită la general:** *Mircea Bălănescu*... 48 • **1942. Arde Pacificul (III):** *Gordon W. Prange* ... 51 • **Sigmaringen — ultimul cuib al colaboraţioniştilor francezi:** *Henry Rousso* ...58 • **Cărţi sosite la redacţie...** 23 • **Poşta Magazin istoric** ...63

COPERTELE NOASTRE

④ La 1 septembrie s-au împlinit 45 ani de la declanşarea celui de-al doilea război mondial de către Germania hitleristă, prin atacarea Poloniei. În acele grele momente, poporul nostru a acordat un mare ajutor acestei ţări, printre altele găzduindu-i temporar şi valori naţionale inestimabile, între care o parte a tezaurului artistic din muzeul de la Castelul Wawel din Cracovia — reşedinţa monarhilor polonezi în secolele XIV-XVI — care adăposteşte în prezent colecţiile naţionale de artă din Wawel (**imaginea de jos**). Cîteva dintre piesele unicat: tapiseriile cu stemele unor familii nobiliare poloneze realizată în jurul anului 1730 (**sus**); stema Poloniei medievale (detaliu dintr-o tapiserie lucrată la Bruxelles, la mijlocul sec. XVI); sabie cu miner din aur, datînd din ultimul sfert al sec. XIII. Pe lama de oţel a fost aplicat vulturul din stema primei dinastii poloneze a Piaştilor, confecţionat din argint emailat. Începînd cu anul 1320, sabia a ajuns un simbol, ea fiind folosită în ceremonialul de încoronare a regilor Poloniei (**Septembrie 1939. „Enigma" trece prin România**, p. 26)

② Din antichitate şi pînă în zilele noastre, Constanţa a constituit cel mai important centru al litoralului românesc „poartă" a ţării la Marea Neagră şi, totodată, un renumit punct de atracţie pentru vizitatorii din ţară şi străinătate. Ipostaza pitorească a portului l-a inspirat şi pictorului Theodor Aman acest tablou, realizat în 1880 (**Litoralul — veacuri de istorie**, p. 56)

③ O imagine din Ţările de Jos, aşa cum a fost surprinsă într-un tablou de pictorul flamand W. van Haecht (1593-1637): protipendada vremii înconjurată de fastul şi strălucirea artei. Tabloul păstrează şi copia, miniaturală, a picturii lui Jan van Eyck **Baia unei femei**, una dintre primele capodopere flamande, operă pierdută şi a cărei amintire este evocată doar prin penelul lui van Haecht (**Paris, 1636. Hugo Grotius transmite despre ţările române**, p. 42)

Dacă, prin abstract, lumea s-ar putea întoarce înapoi cu 40 de ani şi ar trebui să ne alegem din nou calea de dezvoltare, am alege fără nici o rezervă tot calea socialismului, am merge cu toată hotărîrea pe acelaşi drum pe care l-am străbătut în ultimii 40 de ani.

NICOLAE CEAUŞESCU

ISTORICELE OPŢIUNI ALE REVOLUŢIEI ROMÂNE DIN AUGUST 1944

O Românie liberă, unită şi independentă, ţelul lui Bălcescu, visarea mult iubită a voievozilor noştri viteji şi înţelepţi, gîndul înalt al revoluţionarilor noştri de la începuturile mişcării muncitoreşti şi socialiste au devenit astăzi realitate. România socialistă, stat liber, unitar, independent şi suveran, întruchipează istoriceşte realitatea temeinic constituită a celor mai avîntate aspiraţii şi drepte năzuinţe de dreptate socială şi naţională a tuturor înaintaşilor noştri.

Ascultînd cuvîntarea preşedintelui Nicolae Ceauşescu la Sesiunea solemnă comună, din 22 august 1984, a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naţionale şi Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste, am avut în faţă grandiosul tablou al devenirii istorice a României contemporane. „În cei 40 de ani de la revoluţia din august 1944 — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu — România a parcurs mai multe etape istorice de dezvoltare. Trecerea de la societatea burghezo-moşierească la societatea socialistă multilateral dezvoltată presupune o lungă perioadă istorică, pe care însă, sub conducerea Partidului Comunist Român, poporul nostru a parcurs-o în numai 40 de ani.

Se poate afirma, fără teama de a greşi, că în îndelungata sa istorie de peste 2 000 de ani, în care poporul nostru a parcurs multe etape grele şi importante, epoca acestor 40 de ani este cea mai măreaţă şi înfloritoare din întreaga dezvoltare istorico-socială a poporului român".

Acesta este un mare adevăr istoric al zilelor noastre. România, noua şi eterna Românie se prezintă astăzi ca o ţară industrial-agrară cu o industrie modernă, puternică şi cu o agricultură socialistă, modernă, în plină dezvoltare.

În magistrala sa expunere, conducătorul partidului şi statului nostru a demonstrat că toate aceste realizări, fără precedent, au fost cu putinţă doar în condiţiile în care masele s-au simţit libere cu adevărat, şi-au croit istoria sub conducerea partidului comunist, aşa cum au vrut, fiind stăpîne pe destinele lor.

„Într-o perioadă scurtă, a reliefat preşedintele Nicolae Ceauşescu, România s-a transformat din temelii, devenind o ţară socialistă modernă. Asemeni lui Făt-Frumos din poveste care — după cum se spune — creştea într-o lună cît alţii într-un an, ţara noastră creşte astăzi, din punct de vedere al producţiei industriale, în numai trei zile şi jumătate cît creştea în 1945 într-un an, iar din punct de vedere al venitului naţional, realizează în prezent, în doar 12 zile o creştere egală cu întregul venit naţional din anul 1945. Iată, în fapte, în realităţi, forţa unui popor stăpîn pe destinele sale, forţa Partidului nostru Comunist! Iată ceea ce reprezintă socialismul pentru un popor liber!"

23 August 1984. Tovarășul Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu în tribuna oficială, la marea demonstrație a oamenilor muncii și parada militară din București, care au avut loc cu prilejul celei de a 40-a aniversări a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă

Entuziasmul cu care participanții la Sesiunea solemnă au primit aceste cuvinte este împărtășit de toți oamenii muncii, fără nici o deosebire de naționalitate, care trăiesc și creează într-o patrie comună. „Aceste realizări, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, au fost posibile numai în condițiunile construcției socialiste, care asigură înfăptuirea celor mai nobile idealuri de dreptate socială și națională, a celei mai umane societăți din lume! Pentru realizarea dezvoltării economico-sociale și făurirea socialismului, a trebuit să depunem eforturi uriașe, să facem mari sacrificii, materiale și umane. Așa cum am menționat și altă dată, nimic nu a căzut din cer! Nimic nu am primit pe de gratis! Totul este muncă, rodul muncii poporului nostru, al eforturilor sale eroice!"

Marile opțiuni ale revoluției române din august 1944, marele efort făcut de întreaga națiune în cele patru decenii stau la baza tuturor realizărilor României socialiste. Nu putem, ca istorici, să nu ne punem întrebarea ce alternativă ar fi avut România fără o asemenea încordare de forțe? Răspunsul este simplu și categoric: țara noastră ar fi continuat să rămînă o țară slab dezvoltată.

Asumîndu-și răspunderea istorică a conducerii destinelor românești, partidul nostru comunist dă vieții poporului o măreață perspectivă. Așa cum, în urmă cu mai bine de un secol, socialiștii proclamau „Voim Dacia așa cum ea fu", cum la 1918 socialiștii declarau „România nouă de astăzi trebuie să devie România socialistă de mîine", iar comuniștii ce înfăptuiau Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă afirmau: „Pentru ca să existe România socialistă, trebuie să existe poporul român", acum, la 40 ani de la eliberare, secretarul general al partidului, președintele republicii, cel mai iubit fiu al națiunii române, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a înfățișat, cu gîndirea sa clarvăzătoare, poporului nostru orizontul anului 2000: „Se poate afirma că, în anul 2000 România va fi o țară socialistă multilateral dezvoltată, atît din punct de vedere al industriei, agriculturii, învățămîntului, științei și culturii, cît și al nivelului general de viață și de civilizație al poporului. Pe această bază se vor crea condițiile materiale necesare care vor asigura trecerea la înfăptuirea și la manifestarea tot mai largă, în societatea noastră, a principiilor comuniste de repartiție, de muncă și de viață, în toate domeniile de activitate".

Totodată, șeful partidului și statului nostru a definit locul istoric al apropiatului Congres al partidului, „care va elabora planul de dezvoltare economico-socială în cincinalul 1986-1990 și va trasa direcțiile principale ale dezvoltării României pînă în anii 2000. Obiectivul fundamental al planului cincinal 1986-

(Continuare în p. 25)

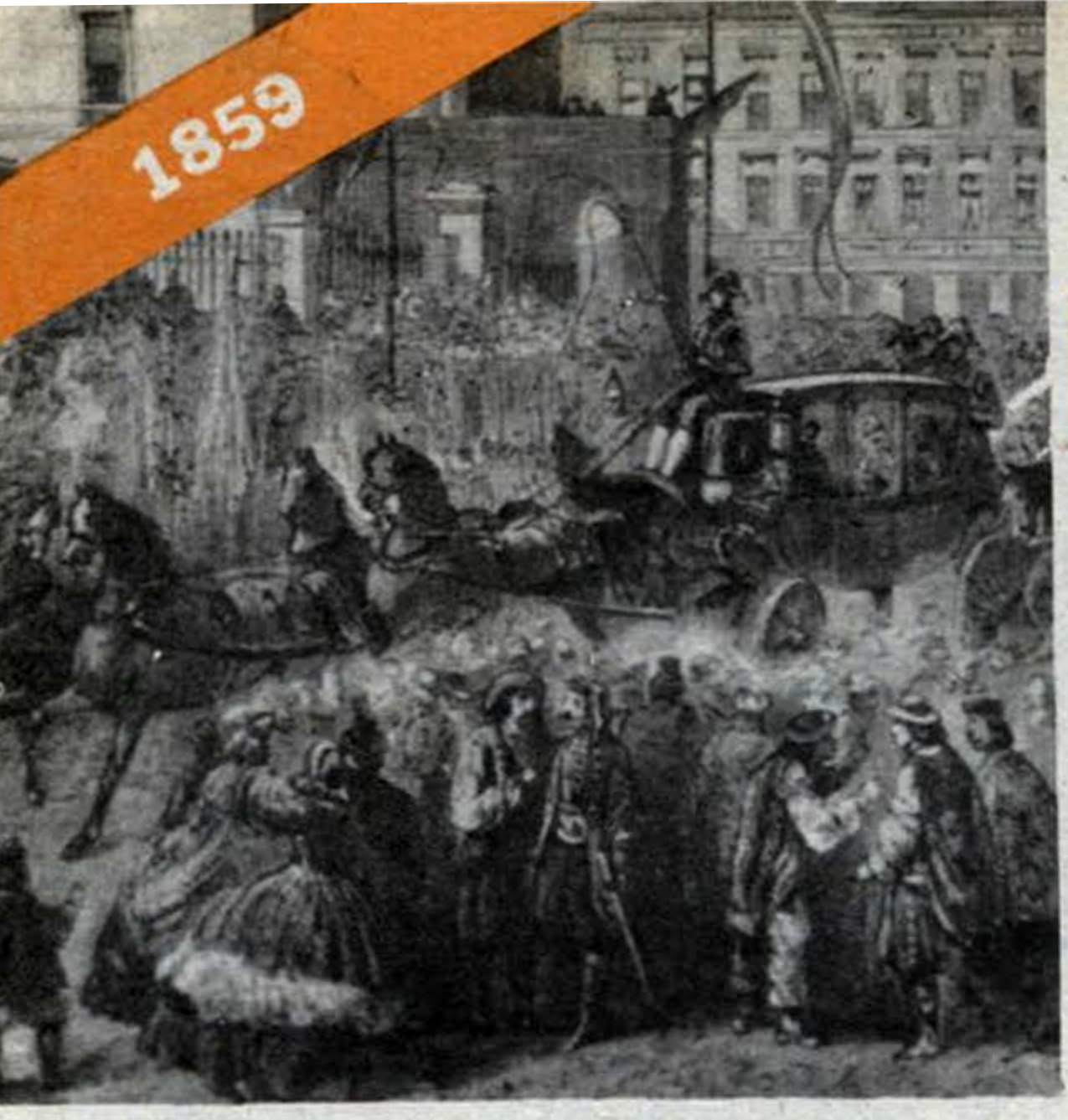

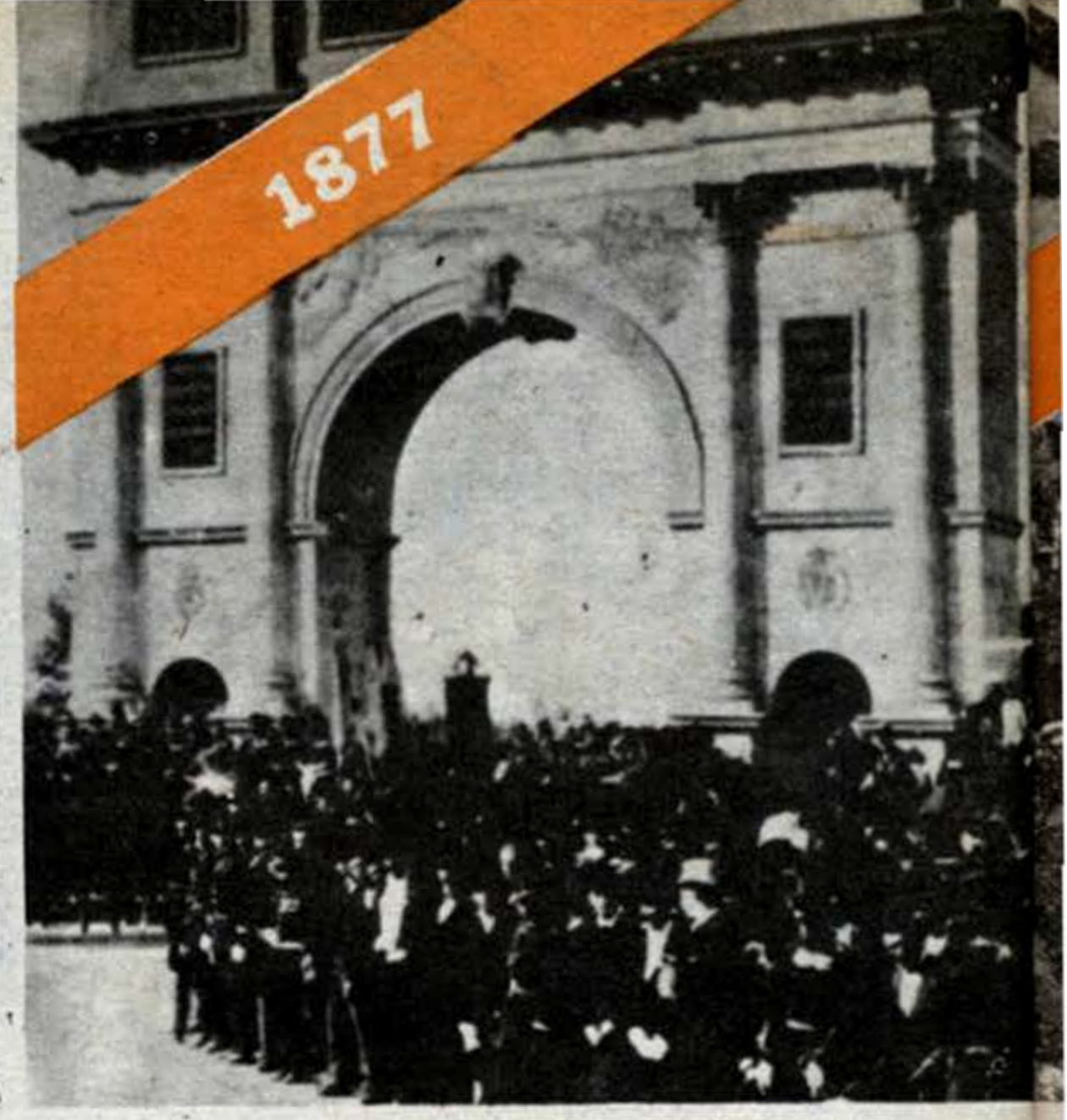

În întreaga istorie zbuciumată a luptei poporului român împotriva dominației străine, pentru eliberare socială și națională, unirea forțelor progresiste naționale a reprezentat factorul determinant al victoriilor dobîndite.

NICOLAE CEAUȘESCU

ÎNALTĂ AFIRMARE A SOLIDARITĂȚII NAȚIONALE

Prof. univ. dr. GH. PLATON

„Pentru popoare sînt bune și durabile doar faptele care se împlinesc pe pămîntul și prin sentimentul național", scria publicistul francez Saint Marc-Girardin, în urmă cu 125 ani, salutînd realizarea Unirii de la 24 ianuarie 1859, împlinirea unui vis secular al românilor. Constatarea publicistului francez își dovedește viabilitatea și pentru alte mărețe acte înfăptuite de poporul român de-a lungul istoriei sale, inclusiv cele din aceste cinci pătrare de veac cîte au trecut de la Unirea din 1859.

Această unanimitate națională s-a aflat și la temeliile actului istoric de la a cărui împlinire sărbătorim în acest an patru decenii.

Cine parcurge filele istoriei, cu scopul de a reconstitui evenimentele și a înțelege spiritul epocii, nu poate să nu rămînă impresionat de unanimitatea cu care națiunea română a răspuns la chemarea momentului. În primul rînd, *unitatea forțelor patriotice, realizată pe platforma comună a salvării naționale*, a reprezentat finalizarea unei îndelungate și eroice mișcări anterioare de rezistență, în organizarea căreia un rol atît de important a revenit Partidului Comunist Român. Acțiunea a început prin arestarea și neutralizarea *numai*

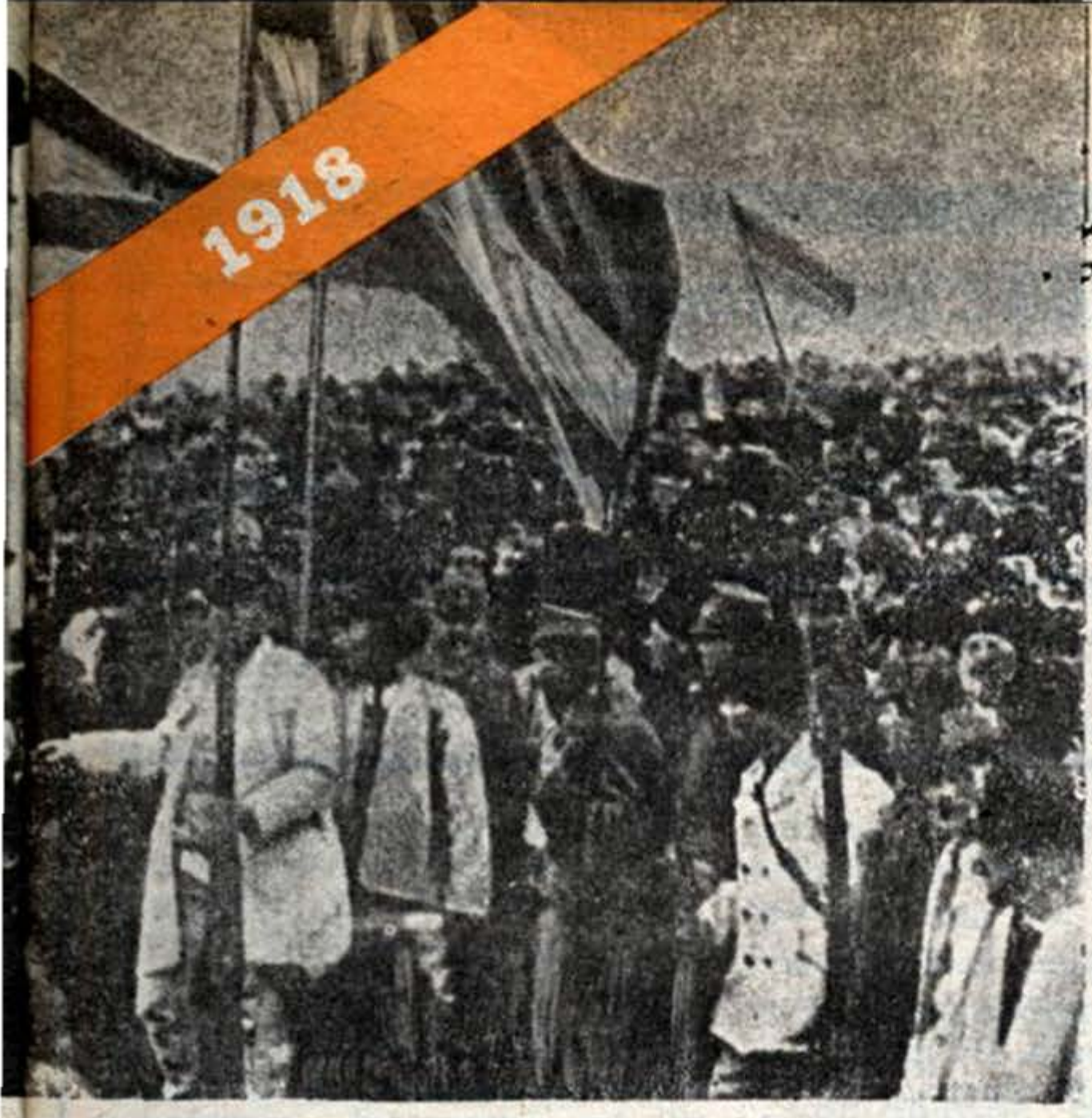

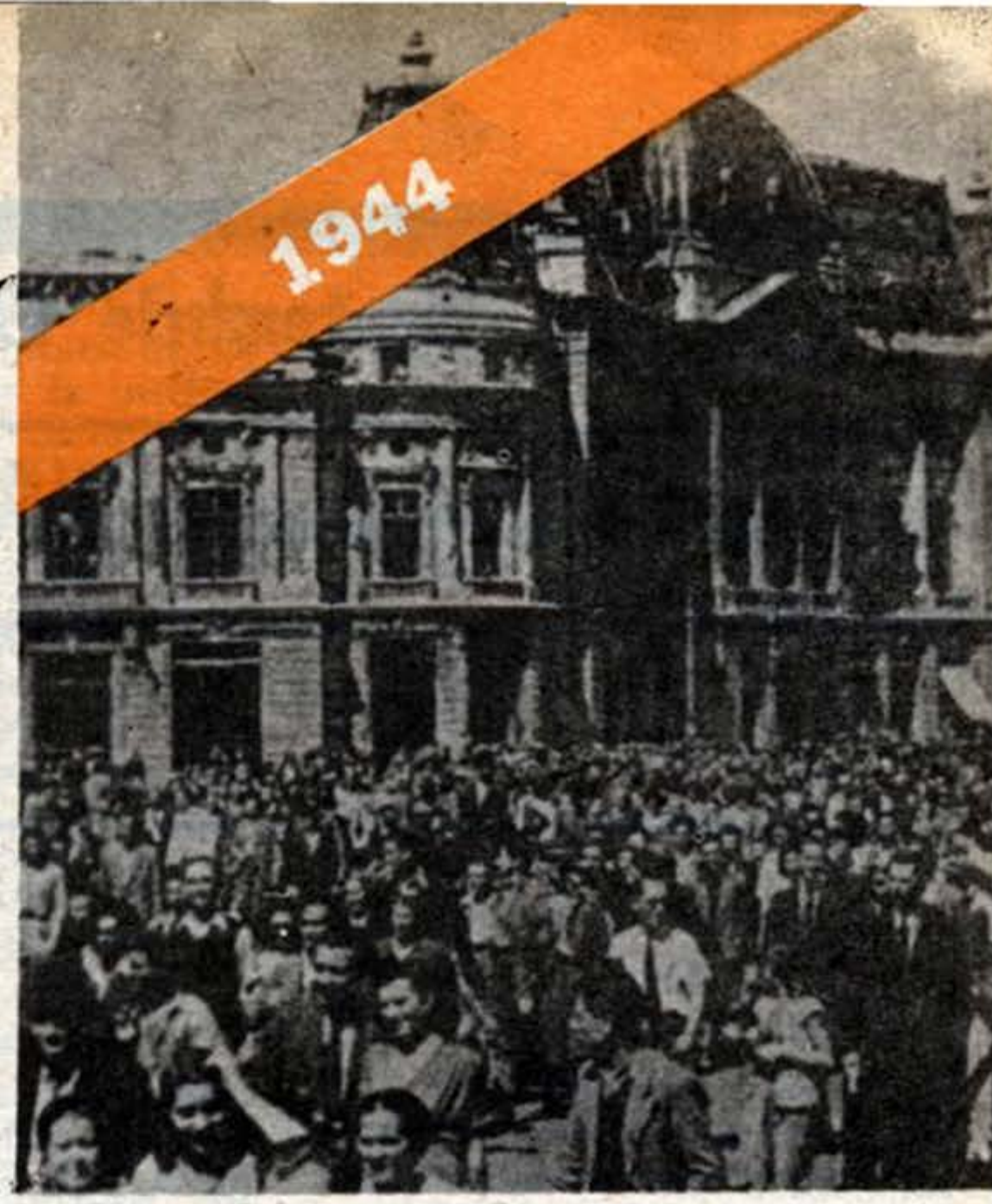

a lui I. Antonescu şi a cîtorva miniştri; aparatul de stat existent a continuat să execute, imediat, dispoziţiile noului gnvern. Acţiunea armată a fost îndreptată, *în exclusivitate*, împotriva trupelor hitleriste. Armata română, *în totalitate*, fără cea mai mică defecţiune, s-a situat alături de forţele patriotice, în rîndul cărora se afla însuşi regele. Faptul acesta a avut o importanţă hotărîtoare pentru succesul acţiunii. Hitler n-a găsit, în cadrele armatei române, nici un ofiţer care să continue „opera" dictatorului căzut, iar armata germană n-a aflat nici măcar o simplă subunitate română care s-o urmeze.

Pregătirea a fost făcută în cea mai strictă conspirativitate. Devansarea acţiunii cu trei zile (de la 26 la 23 august) probează, pe lîngă *eficienţa organizării*, încrederea deplină în capacitatea forţelor naţionale, cărora le-a aparţinut, *în exclusivitate*, iniţiativa. Spre deosebire de alte ţări europene, unde mişcarea de rezistenţă nu a putut întruni unanimitatea naţională, unde s-a manifestat un colaboraţionism, în România, din nou, în acele vremuri, a triumfat „politica instinctului naţional". Încă o dată, interesele naţionale s-au dovedit a fi mai puternice decît cele de clasă sau de grup. Clasele şi categoriile societăţii româneşti s-au unit pe platforma politică a salvării naţionale.

23 August 1944 se situează astfel în continuarea şi prelungirea necesară a unor acte care, în istoria noastră modernă, alcătuiesc, nu întîmplător desigur, o *serie* (după expresia lui A.D. Xenopol) deschisă de Unirea din 1859, înaltă afirmare a energiei şi a demnităţii naţionale. Atunci, puterile europene ostile actului naţional românesc, Turcia şi Austria, au mizat în acţiunile lor pe cartea falsă a disensiunilor interne, generate de interese de clasă antagoniste. În calculele lor, nici chiar cei mai optimişti diplomaţi ai vremii nu acordau vreo şansă realizării Unirii. În pofida acestor calcule, a manevrelor duşmănoase, naţiunea română s-a manifestat în favoarea Unirii cu o unanimitate care are puţine precedente în istoria universală. Afirmarea cu o deosebită forţă a ideii de unitate, moştenită din adîncurile istoriei, încorporată în conştiinţele timpului, înalta ţinută morală şi înţelepciunea pe care le-a manifestat poporul, marea masă, ţărănimea mai ales, în acele momente de gravă responsabilitate naţională, cînd se decideau destinele României viitoare; au impresionat puternic opinia publică europeană. Acelaşi Saint Marc-Girardin — pentru a ne menţine la acest exemplu — consemna atunci că Unirea „este îndeplinită, aşa cum trebuie să fie pentru a fi trainică; nu de diplomaţie, nu din afara României, ci printr-o acţiune liberă şi spontană".

În alt mare moment de responsabilitate istorică, în 1877, românii au răspuns cu aceeaşi unanimitate imperativului naţional. „Toţi cetăţenii — consemna un document al vremii —, fără deosebire, puneau toate silinţele, răspundeau la toate apelurile, erau gata de cele mai grele sarcini pentru a uşura, a înlesni sarcina armatei noastre. Mari şi mici îşi deschiseră inimile, avuţi şi neavuţi îşi deznodară pungile şi ca îmbelşugate izvoare curgeau din toate părţile concursuri iubitoare, sprijine darnice şi mărinimoase". Apreciind aceste înalte forme de manifestare ale eroismului colectiv, primul ministru, I.C. Brătianu, declara că România „fără să fi avut muniţiuni de rezbel, nici mantale, nici intendenţă, nici servicii de spitale, nici nimic, a pus deodată o armată atît de numeroasă pe picior de rezbel şi le-a făcut toate într-un moment şi

(Continuare în p. 40)

Septembrie 1984: importante

reuniuni internaţionale ale istoricilor în capitala României

PUNŢI CĂTRE ÎNŢELEGERE

Capitala ţării noastre va fi între 23 şi 25 septembrie 1984 gazda unei noi şi prestigioase reuniuni ştiinţifice internaţionale, la care se vor întîlni specialişti în domeniul istoriei din întreaga lume. Preşedintele Comisiei române de istorie militară, tovarăşul general-locotenent Ilie Ceauşescu, doctor în istorie, înfăţişează cititorilor **Magazinului istoric** principalele coordonate ale reuniunii de la Bucureşti.

— Care este semnificaţia programului „Război şi societate în Europa Centrală şi de Est, 1740-1920"?

— Programul ştiinţific de cercetare cu această temă a început să se desfăşoare în 1978 — în contextul mai larg al cercetărilor pluridisciplinare întreprinse sub genericul **Societatea în schimbare** — şi înmănunchează eforturile unui larg colectiv de oameni de ştiinţă din diferite ţări din Europa şi America de Nord. În cadrul lui se urmăreşte realizarea unei sinteze de ansamblu a diverselor probleme ale interrelaţiei război şi societate în Europa Centrală şi de Est, cuprinzînd o perioadă de aproximativ 200 ani. Rezultatele cercetărilor efectuate de oameni de ştiinţă din Anglia, Franţa, Iugoslavia, S.U.A. (Colegiul Brooklyn din New York coordonează eforturile în cadrul acestui program ştiinţific cu participare internaţională), Polonia, Bulgaria, Ungaria, U.R.S.S., Austria, România, Norvegia, Italia, Grecia, Canada etc. sînt comunicate anual în reuniuni ştiinţifice. Asemenea întruniri s-au desfăşurat în S.U.A., Bulgaria, Italia, iar în acest an vor avea loc în Iugoslavia şi în România.

Comunicările susţinute în cadrul lor sînt reunite în volume de sine stătătoare. Au apărut pînă acum două volume, tratînd diversele aspecte ale relaţiei război — societate în Europa Centrală şi de Est. Ele completează în lumea ştiinţifică internaţională imaginea istoriografică a unei întinse zone europene, locuită de popoare cu un rol remarcabil în dezvoltarea civilizaţiei. Reuniunile ştiinţifice de pînă acum s-au ocupat de evoluţii istorice în intervale cronologice distincte, cum sînt: **Societăţile balcanice în război şi revoluţie, 1870-1879; Societăţile din estul, centrul şi sud-estul Europei în cursul primului război mondial** etc. Capitalei noastre îi revine privilegiul de a fi gazda manifestării finale, care să dezbată ansamblul rezultatelor ştiinţifice obţinute pînă acum.

— Vă rugăm să definiţi coordonatele majore ale reuniunii finale de la Bucureşti.

— Direcţiile mari de desfăşurare a întîlnirii ştiinţifice de la Bucureşti acoperă o gamă largă de probleme de sinteză în aria europeană de referinţă şi în intervalul cronologic 1740-1920. Se vor dezbate aspecte privind viaţa social-politică şi economică internă în ţările din această zonă geografică şi acţiunea fenomenului militar în legătură cu contextul societăţii respective, inclusiv cu domeniul cultural-artistic. O secţiune specială va fi consacrată aspectelor militare şi impactului politico-social avut de mişcările populare revoluţionare desfăşurate în această perioadă în estul, sud-estul şi centrul continentului. Ea a fost inclusă la propunerea istoricilor români şi este în legătură nemijlocită cu aniversarea în această toamnă a 200 ani de la revoluţia populară românească desfăşurată sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan.

Comisia română de istorie militară a luat iniţiativa organizării unei sesiuni ştiinţifice omagiale cu participare internaţională. Dedicată acestui important eveniment din istoria naţională, care a exprimat voinţa de unitate şi independenţă a poporului nostru, sesiunea ştiinţifică se va desfăşura în ultima zi a lucrărilor reuniunii internaţionale de la Bucureşti. Şi-au anunţat deja participarea oameni de ştiinţă străini care vor prezenta comunicări interesante, cuprinzînd rezultatele cercetărilor proprii asupra marelui eveniment din istoria noastră na-

ţională, ecoul său în ţările lor sau pe un plan mai larg, european. Astfel, profesorul american de origine română Radu Florescu, de la Universitatea din Boston, va prezenta o comunicare intitulată **Ecoul internaţional al revoluţiei lui Horea în lumea occidentală.** De asemenea, alţi specialişti străini vor evalua efectul avut de revoluţia populară de la 1784 asupra situaţiei ţărănimii din Europa Centrală şi de Est sau locul revoluţiei condusă de Horea în perspectiva istorică a mişcărilor revoluţionare din sec. XVIII din Europa. Desigur, la această sesiune ştiinţifică omagială istoricii români vor face cunoscute cele mai noi rezultate ale cercetărilor proprii privind semnificaţia revoluţiei populare în istoria noastră naţională. O parte din comunicările româneşti vor evidenţia aspectele militare ale luptelor ţărănimii transilvănene din 1784, întrucît marea revoluţie condusă de Horea ocupă un loc distinct în istoria noastră militară, fiind o angajare populară tipică pentru libertate socială şi naţională.

— Cum s-a manifestat prezenţa istoriografiei româneşti în ampiul dialog ştiinţific al programului „War and Society"?

— Istoricii români au participat de la început la acest program, cum de altfel a informat opinia publică şi **Magazin istoric**[1], astfel încît la fiecare din reuniunile anuale care au avut loc ei şi-au expus argumentat poziţiile privind problemele aflate în discuţie, susţinînd propriile puncte de vedere, în cadrul unor dezbateri deschise, de înalt nivel ştiinţific. În volumele care s-au publicat pînă acum (în 1984 şi 1985 vor mai fi editate alte 4 volume), au fost tipărite comunicările prezentate de istoricii noştri — de la institutele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice şi de la Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară. Fiecare din volume cuprinde astfel circa 100 pagini de istorie românească în limbi de circulaţie internaţională. Este o cale deosebit de importantă de răspîndire peste hotare, în limbi de largă circulaţie, a adevărurilor privind istoria noastră naţională, este un mijloc eficient de afirmare a istoriografiei româneşti în circuitul internaţional de valori culturale.

Contribuţiile ştiinţifice româneşti s-au bucurat întotdeauna de aprecierea oamenilor de ştiinţă care iau parte la acest program, au suscitat discuţii şi schimburi de opinii fructuoase. Interesul faţă de istoria multimilenară a poporului român, ca şi aprecierea de care se bucură peste hotare istoriografia noastră au motivat, de altfel, propunerea pe care ne-au adresat-o organizatorii programului de a edita un volum special de istorie românească. El a apărut anul trecut la Editura Columbia University Press (New York) sub titlul **România. Drumul spre independenţă.** Reunind studii semnate de cei mai prestigioşi reprezentanţi ai şcolii istoriografice româneşti actuale, lucrarea înfăţişează lupta neîntreruptă a poporului nostru pentru a-şi apăra libertatea, independenţa, propria şi distincta sa civilizaţie, vechimea, unitatea şi continuitatea istorică pe pămîntul Daciei străvechi.

— Cîteva concluzii privind rezultatele şi perspectivele cooperării intelectuale dintre cercetătorii din ţările care au colaborat la reuşita ştiinţifică a programului „Război şi societate".

— Cooperarea ştiinţifică internaţională desfăşurată în anii anteriori permite, desigur, desprinderea cîtorva concluzii. Dezbaterea deschisă şi sinceră a problemelor privind evoluţia istorică în acest spaţiu geografic a contribuit la o mai bună cunoaştere reciprocă, a prilejuit un schimb de opinii fructuos. Neîndoios, a rezultat o adîncire a cunoaşterii ştiinţifice a realităţilor istorice proprii spaţiului estic şi central european, surprinzîndu-se generalul şi particularul existente în cadrul acestora. S-a impus recunoaşterii lumii ştiinţifice internaţionale şi, deopotrivă, publicului cititor, adevărul că popoarele acestor zone europene au o experienţă istorică cu multe elemente comune, a căror fructificare reprezintă punţi către înţelegere, cooperare şi progres.

După cîte sînt informat, succesul acestei bogate faze de lucru a programului **Război şi societate,** pe care o va găzdui Bucureştiul în această lună, va determina o prelungire a programului şi în anii următori. Vor fi abordate noi dimensiuni ale raportului între fenomenul militar şi societate, care să contureze un tablou istoriografic cît mai cuprinzător pentru aceste zone din Europa. Rezultatele pozitive obţinute pînă acum ne îndreptăţesc să fim optimişti în privinţa cooperării intelectuale în acest domeniu şi în anii următori. Pacea şi destinderea internaţională, înţelegerea între popoare — aceste imperative ale contemporaneităţii — sînt slujite astfel, modest, dar trainic, pe tărîmul ştiinţei istorice.

Interviu consemnat de Ioana URSU

1 *Magazin istoric*, nr.5/1983, 1/1984.

Horea 200

CEA DINTÎI REVOLUȚIE ROMÂNEASCĂ A EPOCII MODERNE

Academician ȘTEFAN PASCU

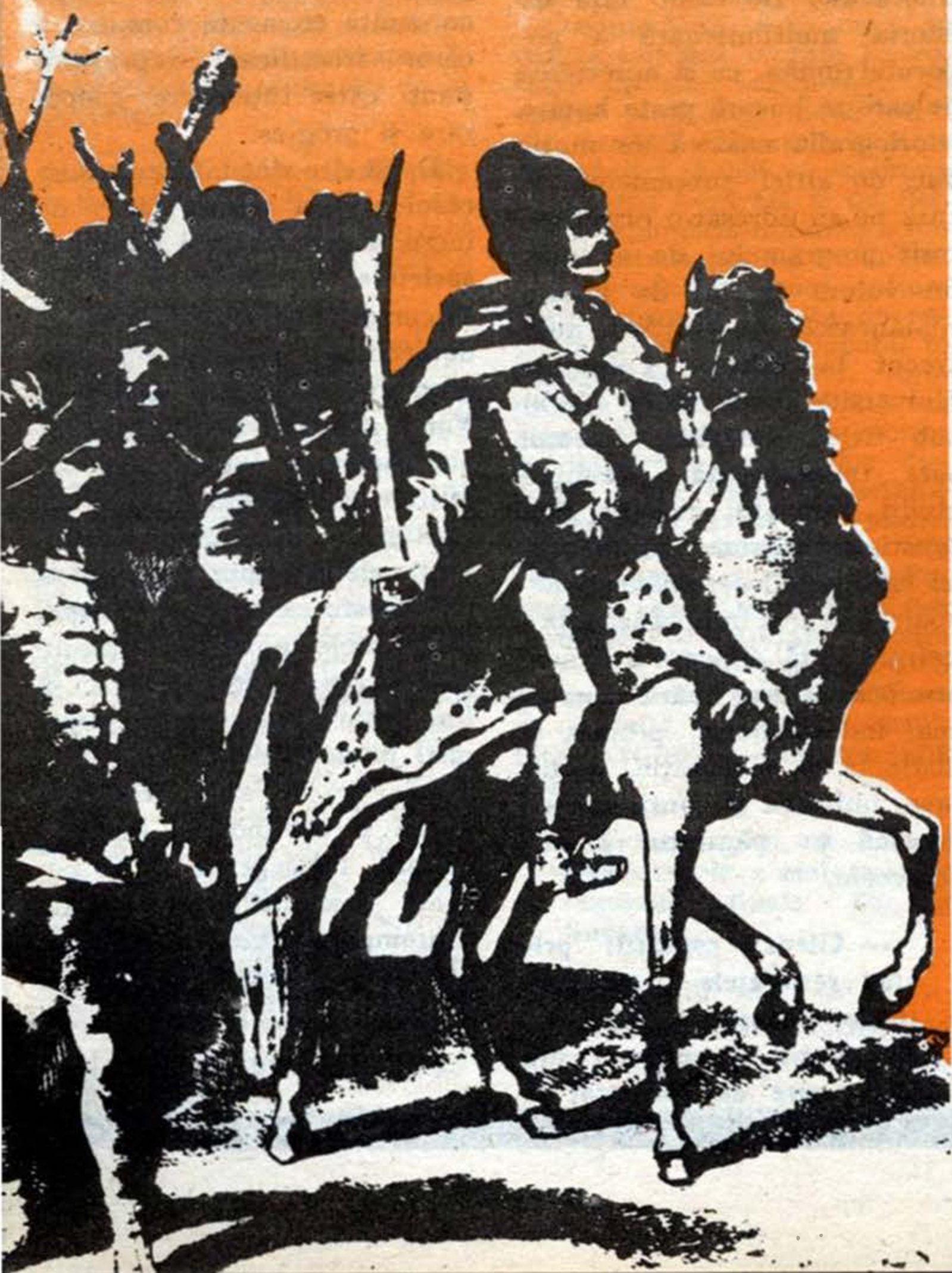

Interesul mereu sporit față de evenimentele din 1784 este ușor de înțeles, dacă ținem seama de importanța lor și de scopurile urmărite de răsculați de a schimba în fundamentele sale înfățișarea societății din Transilvania, atît în aspectele sale social-economice și social-politice, cît și instituționale și culturale. Cea dintîi întrebare ce se cuvine lămurită este cea a caracterului marii ridicări populare a românilor din Transilvania. Cu atît mai mult, cu cît ea a fost caracterizată fie mișcare sau răscoală, fie război țărănesc, fie revoluție. Care dintre multiplele caracterizări corespunde mai exact evenimentelor de la 1784 din Transilvania?

Contradictorii contemporani

Înainte de a da un răspuns acestei întrebări nu e de prisos, cred, cunoașterea caracterizărilor și a terminologiei folosite de cei ce s-au ocupat de această mișcare atît de importantă din istoria poporului român. Contemporanii, cei ce au fost martori oculari și au lăsat memorii, impresii, descrieri, însemnări, corespondență etc.. și generația evenimentului, adică cei ce s-au ocupat de el, într-un fel sau altul, pînă aproape de zilele noastre au fost influențați de poziția față de marea ridicare a poporului român a autorului sau a clasei ori păturii sociale în slujba cărora s-au aflat. O terminologie deci subiectivă și, ca atare, neștiințifică. Memorialiștii și presa maghiară o „onorează" cu nu mai puțin de 13 termeni: *lázadás, conspiratio, felkeles, iobbagyfelkeles, támadás, zendülés, rebellio, seditio, forodalom* etc., adică: conspirație, răzvrătire, răscoală, răscoala iobagilor, atac, rebeliune, revoluție. Cu alte cuvinte, „cîte capete atîtea păreri". Situația e identică în memorialistica, corespondența și presa germană. Cele mai frecvente caracterizări sînt de *Unruhe, Aufruhr* sau *Bauernaufruhr* și *Aufstand*, cu înțeles foarte apropiat (răscoală sau răscoală

țărănească, revoltă, răzvrătire). Se mai întîlnesc în izvoarele narative și documentare din această perioadă și alte caracterizări: *Rebellion* (rebeliune), *Insurectio* (insurecție), *Coniuratione* (conjurație, complot). *Révolte* (revoltă), o caracterizează J.P. Briesot, revoluționarul moderat francez; De Gerando, și el mai favorabil ridicării țărănimii la luptă, ca și o parte a presei de limbă franceză — la fel. Altă parte a acestei prese caracterizează evenimentul drept *rebelliune* (rebeliune). Presa de limbă italiană îl definește drept *sollevazione* (ridicare armată), *sedizione* (răzvrătire), dar și *rivoluzione* (revoluție), iar cea de limbă spaniolă *turbulencia* (răzvrătire) și *revuellas* (revoltă). Situația se clarifică, întrucîtva, în perioada următoare evenimentelor. Izvoarele din prima jumătate a secolului XIX (pînă la revoluția din 1848) operează mai întîi o simplificare a terminologiei și apoi dovedesc o înțelegere ceva mai justă a evenimentului revoluționar din 1784-1785. Stoica din Hațeg îi spune *rebelie*, dar cel mai important dintre cei ce l-au studiat în această perioadă, chiar dacă lucrarea se încheie ceva mai tîrziu, Alexandru Sterca Șuluțiu, îl caracterizează *revoluțiune*.

Izvoarele și istoriografia maghiară ale perioadei, cea mai mare parte dintre ele, caracterizează evenimentele din 1784-1785 drept atac și răzvrătire: *támadás*, *zendülés* și *lázadás* (Jankovits M., Kozma P. și Horváth M.). Apare acum și o caracterizare nouă, apropiată de caracterul real, *háboru* = război (Kövari L. și Dálnocki I.), iar cei mai buni cunoscători ai evenimentelor (Szilágyi I. și alții) folosesc un termen neutru, „Lumea lui Horea" *(Hora világ)*, cu sensul însă de răzvrătire, rebeliune, atac, ridicare la oaste.

Constatările și terminologia formulate de izvoarele maghiare se potrivesc în general și izvoarelor și istoriografiei germane din aceeași perioadă. Majoritatea acestora caracterizează evenimentele drept răscoală sau răscoală populară *(Aufstand* sau *Volksaufstand* și *Aufruhr)* (I.A. Tessler, C. Neugeboren, E. Friedenfels și I.G. Schasser). Este întîlnit acum chiar și termenul de revoluție *(Revolution)*, înțeleasă și deci caracterizată astfel, de un revoluționar, Anton Kurz.

Generația revoluției din 1848 ca și aceea a Unirii din 1859 și de asemenea aceea pregătitoare a Marii Uniri din 1918 realizează două însemnate mutații în raport cu evenimentele anilor 1784-1785. Mai întîi preocuparea și intensificarea cercetărilor și apoi mai adînca înțelegere a caracterului evenimentelor și, ca urmare, mai justa lor caracterizare. Marea majoritate a istoricilor români din această perioadă și cei mai buni cunoscători ai evenimentelor din 1784-1785 le caracterizează revoluție. Șirul acestora e inaugurat de revoluționarul democrat Nicolae Bălcescu, care afirmă că *„Horea înscrise drepturile nației române și programul politic și social al revoluțiilor ei viitoare"*. Pe acest drum a mers și Alexandru Papiu-Ilarian, continuat de Alexandru D. Xenopol, urmat de Nicolae Densușianu, fără îndoială cel mai bun cunoscător și deci mai corect interpret al evenimentelor. Pe temeiul analizei tuturor aspectelor evenimentelor din 1784-1785, Densușianu afirmă că *„revoluțiunea de la 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, și, pe ruinele sale, să întemeieze un sistem politic român"*. Acestora li se asociază Ioan V. Russu, Alexandru Lapedatu, Silvestru Moldovan, Octavian Tăslăuanu și Ioan Nădejde. La împlinirea a 110 ani de la eveniment ultimul vorbește despre „revoluția țărănească din 1784", și tot termenul de „revoluție" este folosit și de *Lumea Nouă*, organul central al P.S.D.M.R.

Despre răscoala din Transilvania din anii 1784-1785 vorbesc I. Vulcan și A.T. Laurian, iar G. Barițiu, Al. Odobescu și N. Iorga oscilează între răscoală și revoluție.

Răscoală și revoluție

Istoriografia maghiară a acestei perioade, chiar prin reprezentanți de autoritate științifică — Lukinich I. sau Márki S. —, se dovedește păstrătoare a tradiției: răzvrătire, rebeliune *(lázadás)*. Alți reprezentanți ai istoriografiei maghiare din aceeași perioadă continuă să folosească termenul de atac *támadás* (Szilágyi I., Szilágyi S., Teleki D.). Echivocul în formulări și caracterizări continuă însă. Cele mai multe studii se acoperă cu titluri cu subînțelesuri: „Lumea lui Horea" *(A Hora világ)*, titlu neutru, caracterizare cu tendințe, căci „lumea lui Horea" sugerează de la început o răzvrătire împotriva „ordinii constituite", o ridicare anarhică, cu intenții de răzbunare și distrugere. Și unii dintre cei ce preferau echivocul (Marczali H., Jancsó B., Szilágyi F., Teleki D., Márki S.) sînt nume de influență în opinia publică.

Istoriografia germană păstrează și ea tradiția, preferînd cele trei caracterizări mai vechi: răscoală, revoltă, răzvrătire *(Aufruhr, Unruhe, Aufstand)* (C. Neugeboren, N.G. Hermann și Fr. Teutsch), nume prestigioase în istoriografia săsească din acea perioadă. Dar istoriografia săsească adaugă și o altă caracterizare, mai aproape de realitate: *Freiheitkampf* = luptă sau război pentru libertate.

Perioada dintre cele două războaie mondiale a însemnat un progres general în toate domeniile de activitate. Școala istorică clujeană, care și-a îndreptat eforturile spre problemele fundamentale ale istoriei poporului român din Transilvania, neglijate sau tendențios înfățișate de istoriografia străină, a fost preocupată și de evenimentele din 1784-1785, mai ales că în 1934 se împlineau 150 ani de la desfășurarea lor. Numeroase studii, publicate cu acest prilej, vorbesc despre răscoală și revoluție, într-o proporție precumpănitoare pentru a doua caracterizare. Răscoală este apreciat evenimentul de M. Constantinescu, D. Prodan, C.C. Giurescu, E. Găvănescu, scriitorul L. Rebreanu, în timp ce I. Lupaș, O. Beu și Șt. Pascu și-au împărțit opțiunile între răscoală și revoluție, iar pentru această din urmă caracterizare au optat, dintre istorici, Al. Lapedatu, T.V. Păcățian, St. Meteș, V

Șotropa, Z. Făclișanu („revoluția aceasta a fost mare chiar și numai în sine"), I. Crăciun, Fr. Popa, I. Boroș, I. Firu, I. Georgescu, M. Popescu, M. Sânzianu, C. Suciu, O. Podea, iar dintre publiciști I. Rusu-Abrudeanu, I. Clopoțel, E. Dăianu, Tr. Mager, G. Neamțu, V. Munteanu ș.a.

Majoritatea istoricilor maghiari (Szekfü Gy., Toth Z., Deák K., Berlász I., Baláza E.) continuă să folosească termenul de răscoală, dar și revoluție (Kovács I.), pentru ca autorii germani să o caracterizeze fie răscoală (*Aufstand, Bauernaufstand*, M. Auner), fie revoluție (*Revolution*, C. Göllner).

Limpezirea nu s-a produs nici în istoriografia nouă, de după 23 August. Pînă în ultimul timp, istoriografia română a oscilat între două caracterizări: răscoală, răscoală populară, mare răscoală, utilizate de marea majoritate a istoricilor (între care D. Prodan, C.C. Giurescu, Al. Neamțu, N. Edroiu, I. Bozac, A. Țintă, Gh. Georgescu-Buzău ș.a.), răscoală, revoluție și război țărănesc (Șt. Pascu), iar Sp. Cândea adoptă termenul revoluție.

Răscoală, răscoală țărănească (*Aufstand, Bauernaufstand, Uprising*) sînt formulele cu care operează istoriografia maghiară, germană și americană (Tóth Z., P. Binder, K. Hitchins), pentru ca F. Prokopowich să o caracterizeze revoluție (*Revolution*).

Abia în ultimii trei-patru ani evenimentele din 1784-1785 au fost analizate atît sub aspect teoretic, cît și prin acțiunile concrete. Discuția, provocată mai cu seamă de lucrarea lui D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, s-a concentrat în jurul celor două noțiuni și caracterizări mai frecvente. Șt. Pascu, Al. Constantinescu, Ilie Ceaușescu, C. Corbu, I. Popescu-Puțuri, M. Mușat, I. Ardeleanu ș.a. înfățișează într-un strîns paralelism caracteristicile esențiale ale celor două categorii de mișcări: răscoala și revoluția, asemănările și deosebirile dintre ele. Opțiunea istoricilor de mai sus este pentru revoluție sau revoluție populară.

Teoretic, o primă deosebire dintre răscoală și revoluție constă în faptul că revoluția depășește structurile economice și sociale, ea implică răsturnarea ordinii politice vechi și înlocuirea acesteia cu alta nouă. Pe cînd răscoala tinde să se localizeze în aria geografică a proveniență răsculaților și astfel forțele se fărămițează, revoluția se extinde pe arii geografice mai cuprinzătoare, întreaga țară sau cea mai mare parte a ei. Pe cînd răscoala se caracterizează prin lipsa de organizare superioară și a unei strategii militare și politice deliberate, prin caracterul spontan, prin lipsa „luminilor inteligenței", revoluția este o acțiune organizată, sub conducerea unor căpetenii recunoscute și urmate de mulțimile răsculate, care contestă orînduielile existente, opunîndu-le altele noi, superioare. Răscoalele țărănești urmăreau să pună capăt abuzurilor claselor dominante, îmbunătățirea situației materiale; în multe cazuri, răsculații doresc întoarcerea la stări de lucruri dinainte, la „bunele vremuri de altă dată", pe cînd revoluția urmărește îndepărtarea și chiar desființarea claselor exploatatoare și așezarea societății pe alte temeiuri, superioare, moderne, deoarece revoluțiile au loc în epoca modernă sau în perioada complexă și complicată de tranziție de la evul mediu la epoca modernă.

Asemenea judecăți de ordin general au fost aplicate la evenimentele din Transilvania din anii 1784-1785. Și s-a spus că mișcarea de sub conducerea lui Horea a beneficiat de „luminile modeste, dar lucide" ale majorității preoților, a unei părți a intelectualității românești de atunci, iar curentul cultural al luminismului a constituit impulsul ideologic și politic al vremii; apoi societatea secretă „Frăția de Cruce" pe care o frecventa Horea la Viena i-a fost bun sfătuitor și prețios ajutor. Salis, acel personaj „enigmatic", se conturează ceva mai clar și pe temeiul știrilor tot mai numeroase se poate crede că el a fost în munți în momentul izbucnirii și desfășurării mișcării. Dacă adăugăm tuturor acestora și faptul că mulțimile răsculate la 1784 știau mai clar decît țăranii răsculați la 1437 sau 1514 nu numai că sînt exploatați nemilos, dar și că exploatatorii lor le-au uzurpat pămîntul, afirmînd că acesta li se cuvine lor de drept și după dreptate, mișcarea de la 1784 nu mai apare nici spontană și nici nepregătită; dimpotrivă, este încununarea unui șir lung de mișcări, mai mari și mai mici, care învestesc aspectul unui proces revoluționar neîntrerupt.

Se adăugau acestor cauze de ordin social și altele, de caracter național, datorită nedreptăților multe și mari. Erau vii amintirile zbuciumului neînfricatului vlădică Inochentie Micu pentru emanciparea națiunii române și nu se uitase nici formula, pe cît de lapidară în formă, pe atît de bogată în conținut: *qui sentit onus sentiat et commodum* (cel ce poartă sarcinile să le simtă și foloasele). Și cine purta cele mai grele sarcini, cine susținea în cea mai mare măsură poverile societății și cine se bucura mai puțin sau deloc de roadele acestora? Românii, conștienți acum de individualitatea lor etnică, pe temeiul originii, limbii, obiceiurilor, credinței, aspirațiilor, conștienți că ei sînt oamenii pămîntului, înfrățiți pînă la contopire cu pămîntul.

„Obștea toată a poporului"

Ridicarea mulțimilor din Transilvania, din mai toată Transilvania, din Munții Apuseni pînă în Banat și din Zarand pînă în Maramureș, din Alba pînă în Crișana, din Turda pînă în Arad, din Cluj pînă în scaunele săsești și secuiești este superioară răscoalelor și din punct de vedere al organizării, cu căpitani principali și căpetenii ascultate și urmate, în frunte cu „crăișorul" Horea, cu căprari aleși de sate sau numiți de „căpitanii cei mari". În numele căpitanului principal, Horea, au fost chemate mulțimile la arme, lui i se depune jurămînt și legămînt de credință și de ascultare.

Horea, organizatorul și conducătorul principal al revoluției, țăran-intelectual, autodidact, în stare să formuleze atît de clar programul revoluției, n-a putut fi nici analfabet și nici incult, nici neștiutor și

nici necunoscător al rînduielilor lumii şi societăţii — cum din lipsa înţelegerii juste a noţiunii de om cultivat îl mai consideră unii istoriografi. Ţăran incult, analfabet — etichetări şi caracterizări folosite de necunoscători sau neprieteni ai lui Horea şi ai poporului român —, dar dezminţite cu uşurinţă nu numai de ageri-mea minţii lui Horea şi de puterea de pătrundere a realităţilor vremii, dar şi de numeroasele mărturi şi dovezi concrete la îndemîna celor ce le caută, le descifrează şi le restituie istoriei.

Un om care a „bătut" de mai multe ori drumurile Zlatnei şi Sibiului, pentru dovedirea, în faţa autorităţilor, a drepturilor şi dreptăţii moţilor, care, în patru rînduri, a înfruntat greutăţile şi primejdiile drumurilor la Viena pentru cîştigarea aceloraşi drepturi şi dreptăţi, nu putea fi un ţăran de rînd. Un om de rînd, apoi, n-ar fi putut cîştiga încrederea mulţimilor, care de „toţi românii, din toată patria, ca într-un solitoriu aveau toată nădejdea", potrivit mărturiilor lui Alexandru Sterca Şuluţiu, care-l cunoştea pe eroul şi martirul de la 1784-1785 şi din spusele oamenilor, a multor oameni, care i-au fost izvoare de informaţie, pe lîngă cele scrise. Poporul şi-a încredinţat marea cauză unui om înzestrat de la natură cu o minte ageră, pătrunzătoare, cu curaj şi isteţime, apărătorul cu vorba *(verbaliter)* al proceselor. Calităţile sale intelectuale explică faptul *„că obştea toată a poporului întreg din Munţi pe Horea îl socoti de cel mai vrednic şi mai harnic, lui să-şi încredinţeze lucrul şi solia la împăratul pentru cîştigarea dreptăţii"*, cum spune acelaşi Alex. Sterca Şuluţiu.

Chiar şi chipul, aşa cum l-au înfăţişat pictorii vremii, după „natură", S. Kóreh şi I. Stock, cu fruntea înaltă, ochii pătrunzători, iradiază — chipul în întregimea sa — inteligenţă şi hotărîre! Iar opiniile unor contemporani ce l-au cunoscut şi dintre care unii nu l-au iubit prea mult constituie dovezi neîndoielnice cu privire la profilul spiritual al lui Horea. Predicatorul Pétzeli János, într-o descriere din 1790, afirma despre Horea că avea *„o înfăţişare şi comportare care preţuiau mai mult decît condiţia sa"*. Iar publicistul german ce-şi iscălea broşura referitoare la întîmplările din Transilvania cu numele marelui scriitor Fr. Schiller şi bine informatul Geisler afirmă că *„Era un fapt notoriu* că Horea nu era un ignorant incult şi stupid, ci *om cu învăţătură* (instruit) şi mare meşter în iscodiri rafinate, *vorba nemţească curgea din el ca apa vie şi citise cu temei mulţi autori germani*, pe vremea petrecută în Viena; se plîngea că *nu înţelege bine* pe Klopstock, fiind prea greu pentru el". Horea era „cap deschis, cu prisosinţă înzestrat cu minte ageră, talent oratoric şi bogat în experienţă". Nu se cuvine ignorată nici opinia publicistului de la *Journal politique de Bruxelles*, care afirmă că planurile lui Horea erau inspirate din istoria antică, „în care era foarte instruit".

Moderînd entuziasmul celor ce-i înfăţişează portretul şi care a putut genera unele exagerări, rămîne totuşi miezul de adevăr, anume că Horea era dăruit cu inteligenţă nativă, completată şi dezvoltată prin autoinstruire şi autocultivare.

Programul mişcării este neîndoios revoluţionar, propriu revoluţiei populare şi nu răscoalelor ţărăneşti. Căci ce altceva a fost, dacă nu programul revoluţiei, *ultimatumul* adresat nobilimii refugiată în cetatea Devei, de fapt întregii nobilimi ardelene, în numele lui Horea? Acest program, cel mai revoluţionar din acea vreme şi în aceste locuri, a fost discutat şi formulat de căpeteniile revoluţiei înainte de dezlănţuire şi mai ales în timpul desfăşurării ei. El exprimă concepţiile ideologiei luminilor şi ale societăţilor secrete, între care şi ale „Frăţiei de Cruce" de la Viena, dar adaptate condiţiilor concrete ale Transilvaniei din perioada de tranziţie spre epoca modernă. Împroprietărirea ţăranilor fără despăgubire, egalitatea în drepturi, civilă şi fiscală, desfiinţarea clasei feudale şi a privilegiilor sînt principiile proclamate de revoluţia franceză cinci ani mai tîrziu, proclamate de revoluţia română de la 1848. Al. Constanti-

nescu, unul dintre autorii care au zăbovit asupra problemei, își încheie exegeza cu concluzia că „nu forma și mijloacele" califică un fapt istoric, ci spiritul, obiectivele și realizările lui, „care sînt de esență revoluționară", deschizînd drumul în istoria modernă a românilor din întreg spațiul carpato-dunărean. Subscriind concluziilor sale, se poate adăuga că marii ridicări sociale și naționale de la 1784 nu-i lipsesc nici forma și nici mijloacele de caracter revoluționar, așa cum s-au înfățișat în paginile de mai sus.

Priviri înainte, spre viitor

D. Prodan însuși — a cărui monumentală monografie a stimulat discuția — recunoaște unele caracteristici proprii revoluției și nu răscoalei. „A fost o răscoală — spune monografiul evenimentelor de la 1784 din Transilvania — cu unele elemente noi, determinate de condițiile istorice ale vremii, răscoală superioară răscoalelor de tip medieval, mai apropiată de războaiele țărănești. Răscoala din 1784 nu privește înapoi, spre trecut, cum se întîmplă în mod obișnuit în vechile răscoale, ci înainte spre viitor. Nu țintește spre ameliorarea, ci spre răsturnarea raporturilor feudale". Foarte corectă judecată, ca și aceea că ea a fost „prima zguduire puternică a orînduirii feudale din cuprinsul țării noastre, care deschide procesul revoluționar de răsturnare a raporturilor feudale". Caracteristici neîndoielnice ale revoluției în înțelesul adevărat al noțiunii și conceptului.

Și să mai adăugăm un alt element ce le întregește pe celelalte și care pledează pentru caracterizarea evenimentului drept revoluție: marea frămîntare provocată în societatea Transilvaniei în întregimea ei și de asemenea în Europa întreagă, de la Atlantic pînă la Urali: bucuria și adeziunea maselor populare — țărănime, lucrători de la mine și ocne, sărăcime a orașelor — în primul rînd românești, dar în unele locuri și maghiare, secuiești și germane, teama și dușmănia claselor dominante, în primul rînd maghiare, dar și germane și române.

Aceste argumente au fost prezente și în lucrările generalului-locotenent dr. Ilie Ceaușescu, M. Mușat, I. Ardeleanu, C. Corbu pentru opțiunea lor fără rezerve în a caracteriza, în mai multe rînduri, drept revoluție evenimentele de la 1784 din Transilvania. Acești istorici își întemeiază caracterizarea pe obiectivele promovate și forțele participante, pe organizare și desfășurare, pe răsfrîngerile sale în cuprinderea țării, trăsături ale unei adevărate revoluții, adînc ancorată în cerințele înaintării societății românești pe traiectorii moderne.

Față de aceste judecăți atît de diverse, formulate timp de două secole, se cuvine un răspuns la întrebarea: cum poate și cum trebuie caracterizată marea mișcare a românilor de la 1784? Răscoală țărănească, răscoală populară, război țărănesc, mișcare revoluționară, revoluție? Nici una din aceste caracterizări în fond nu e greșită, deoarece din fiecare încorporează unele caracteristici. Dar fără nici o îndoială, ea a fost cea mai mare mișcare socială și națională din țările române de pînă atunci: mase participante — zeci de mii de oameni, țărani, minieri, plebe orășenească, români, secui, maghiari și germani; cuprindere geografică vastă, din Munții Apuseni pînă în Banat și Maramureș înspre sud-vest și nord-vest, pînă în părțile Albei, Sibiului și Odorheiului înspre sud-est; organizarea militară superioară — conducător suprem, ascultat și urmat — Horea —, alți căpitani principali Cloșca, Crișan și Ion Horea —, numeroși căpitani sau căprari, uneori cnezi, numiți de căpitanii principali sau aleși de sate; unii dintre ei superiori din punct de vedere al înțelegerii rosturilor lumii și societății, oameni învățați și instruiți din cărți și mai ales din viață, în frunte cu Horea însuși, cu alți cărturari care l-au consiliat, între care „secretarul" său Alexandru Chendi, „consilierul" Salis și o categorie de preoți cu învățătură și cunoaștere a ideologiei luminilor și a mersului evenimentelor; programul foarte radical, cel mai radical din Transilvania acelei vremi și nu numai din Marele Principat al Transilvaniei; solidaritatea cu masele populare din Transilvania a țărănimii din celelalte două țări românești, Moldova și Muntenia, pregătită să-și ajute frații în lupta de eliberare socială și națională; răsunetul neobișnuit de mare stîrnit în toată Europa; desființarea „șerbiei", a servituții personale în Transilvania, ca urmare a revoluției. Toate aceste trăsături definitorii îndreptățesc caracterizarea evenimentelor de la 1784 mai mult decît o răscoală țărănească, fie ea și mare. *A fost cea dintîi revoluție românească pentru dreptate socială și națională a epocii moderne*, căreia-i va urma la trei decenii și jumătate, la 1821, cea din Țara Românească, de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Amîndouă au urmărit aceleași scopuri, proprii perioadei de trecere a societății românești spre epoca modernă. A fost o revoluție populară, așa cum o caracterizează, cu pătrunderea esenței evenimentelor istorice, tovarășul Nicolae Ceaușescu în magistrala expunere de la 1 decembrie 1983, cu prilejul aniversării celor 65 ani de la Unirea cea Mare: „*Cauza unității s-a împletit strîns cu acțiunile revoluționare, cu întreaga luptă socială a maselor populare. Revoluția din Transilvania de la 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan și revoluția din 1821 din Țara Românească, condusă de Tudor Vladimirescu, au pus puternic în evidență atît marile resurse revoluționare ale maselor populare, cît și năzuința imperioasă spre unitate a celor trei țări românești*".

Horea 200

„ELIBERAREA CU ORICE PREȚ"

MIHAI CERGHEDEAN,
Arhivele statului Deva

În a doua jumătate a secolului XVIII exploatarea feudală în Transilvania se înăsprise fără precedent. În mod deosebit, apăsa asupra populației române care, pe lîngă asuprirea socială, suferea și pe cea națională.

Pentru a-și ușura soarta, pentru a-și afirma drepturile de care erau privați, țăranii asupriți se ridicau deseori la luptă. Mulți dintre ei, spre a scăpa de presiuni, treceau Carpații la frații din Principate, iar alții, atunci cînd se ivea ocazia, se înscriau voluntari în regimentele grănicerești românești, dobîndind prin aceasta toate drepturile de care beneficiau grănicerii[1]. Un astfel de prilej de a se înrola în rîndul grănicerilor s-a ivit la începutul anului 1784, cînd Iosif II, în dorința de a întări apărarea graniței Transilvaniei a ordonat deschiderea unei conscripții militare pentru a mări efectivele regimentelor de la frontieră. În ianuarie 1784 a fost emis decretul imperial care autoriza conscripția, iar în iulie, același an, Comandamentul militar al Transilvaniei raporta împăratului că fuseseră încheiate pregătirile în vederea începerii acesteia. A fost tipărită și o patentă prin care se aducea la cunoștința

celor interesați că se pot înscrie ca militari.

La începutul lunii iulie 1784, țăranii din Hăpria (jud. Alba) și-au trimis delegații la Alba Iulia, apoi s-a prezentat întregul sat, iar ofițerii din cetate i-au înscris ca militari. Apoi alte și alte sate au plecat spre Alba Iulia. Unele au pornit împreună cu juzii și, adeseori, cu preoții lor, altele și-au trimis numai delegații: Veneau din așezările vecine ale orașului, de pe Mureș, din munți și de pe Tîrnave. Avalanșa era atît de mare, încît ofițerii au recomandat ca înscrierile să se facă în sate, la Alba Iulia urmînd să se prezinte numai delegații cu tabelele gata întocmite.

Un alt centru de înscriere la oaste a fost la Hațeg. Primii care s-au prezentat aici au fost sătenii din Gîntaga, de la cîțiva kilometri de Hațeg. Au venit apoi locuitorii din alte așezări ale Țării Hațegului, de pe domeniul Hunedoarei și de pe valea Mureșului. Înscrierea la oaste constituia un prilej de noi plîngeri. Așa cum arătau, spre exemplu, sătenii din Valea Sîngiorgiului, comitatul Hunedoara, nobilii locali le pretindeau patru și chiar șase zile de robotă pe săptămînă. și de la toți membrii familiei

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1973.

Țărani români din Transilvania, sec. XVIII

Gîndurile şi nădejdile legate de conscripţia militară erau sintetizate într-un raport al comitatului Hunedoara din 1 august 1784 adresat Guberniului [guvernului] din Sibiu, document inedit, păstrat în fondurile filialei Arhivelor statului din Deva. În raport se arăta că ţăranii aveau convingerea că „intrînd în rîndurile armatei, obligaţiile lor faţă de domnii pămîntului sînt anulate", iar pămîntul pe care îl aveau în folosinţă le rămînea lor. Speranţele le erau atît de mari, încît erau hotărîţi „să obţină eliberarea cu orice preţ". Dacă dorinţele lor „nu se vor împlini prin stat, atunci ei [ţăranii] se vor apuca de lovirea şi jefuirea nobililor şi dacă nici în acest fel nu obţin libertatea, atunci se vor retrage în munţii Ţării Româneşti şi de acolo vor începe acţiuni de lotrie", se arăta mai departe în acelaşi raport.

Această stare de spirit cuprinsese, de fapt, întreaga ţărănime dependentă. Ţăranii refuzau să mai îndeplinească slujbele către nobili, iar perceptorii întîmpinau greutăţi la încasarea contribuţiilor. După cum consemnează alte documente inedite din acea vreme, aflate tot la Arhivele din Deva, nobilimea şi autorităţile alarmate au început demersuri pentru anularea conscripţiei, arătînd că tulburările provocate de aceasta erau similare cu cele din 1757-1761 conduse de Sofronie din Cioara sau cu incidentele petrecute la Cîmpeni în 1782[1]. În unele locuri s-a trecut chiar şi la acţiuni de reprimare împotriva ţăranilor. Unii dintre cei înscrişi ca militari au fost închişi, iar alţii alungaţi de pe pămînturile lor.

După mai multe tergiversări, conscripţia a fost anulată. Ofiţerii, împreună cu oficialităţi din comitat, însoţiţi de soldaţi au pornit din sat în sat spre a aduce la cunoştinţa ţăranilor ştirea despre anularea conscripţiei. Ţăranii au primit aceste comisii cu ostilitate. În Ţara Haţegului, în zona Orăştiei, în Zarand, cînd satele erau adunate pentru a li se comunica noul ordin, ţăranii şi-au exprimat nemulţumirea, iar comisia a fost acuzată că aduce veşti false şi au cerut ca aceasta să fie arestată. Conscripţia, spuneau ei, a fost pornită din ordinul împăratului şi nimeni din cei legaţi de guvernul de la Sibiu nu o putea anula. La 21 septembrie 1784, locuitorii din Plopi, Bretea, Ocolişul Mare, Ruşi, Nădăştia de Jos, Crişeni, Călan şi Strei au fost strînşi în satul Strei pentru a li se comunica noua poruncă. Cu acest prilej — se arată într-un document de atunci — ţăranii au declarat că „ei destul au fost supuşi domnilor pămîntului şi de acum nimeni dintre ei nu mai este [supus]. Ei rămîn, în adevăr, ca militari şi vor cu tărie să fie eliberaţi de sub servicii domeniale". Astfel de atitudini au fost reprimate de autorităţi. Ţăranii Ioan Noilă din Măceu şi Petru Jar din Crişeni au fost arestaţi ca instigatori principali, dar satele şi-au apărat purtătorii de cuvînt şi în urma intervenţiei hotărîte a ţăranilor, soldaţii i-au eliberat pe cei doi.

Nemulţumirea ţărănimii iobage împotriva vechilor orînduieli era atît de mare, încît sate întregi se pregăteau să înfrunte chiar şi armata dacă ar fi fost nevoie. Aşa s-a întîmplat în satul Măceu, situat tot în apropierea Haţegului. Locuitorii de aici au primit comunicarea oficială despre anularea conscripţiei tot în satul Strei, la 21 septembrie 1784. După două zile, la 23 septembrie, în sat au apărut din nou administratorul curţii nobiliare împreună cu autorităţile locale, însoţiţi de militari. Ei pretindeau de la ţăranii iobagi să se prezinte pentru prestarea slujbelor pe pămîntul nobilului. Atunci mînia sătenilor a răbufnit. Vice-judele nobililor, administratorul curţii domneşti şi soldaţii care îi însoţeau au fost puşi pe fugă. Ţăranii i-au scos din sat şi i-au urmărit pînă în pădurea de pe dealul Silvaşului. Ştiind că vor urma represalii, sătenii s-au organizat. Delegaţii lor au plecat în localităţile vecine, Ocoliş şi Vîlcelele Bune, unde au cerut ajutor, în caz că armata ar veni asupra lor. Pe vîrfurile dealurilor din preajma satului au fost instalate străji, care să dea alarma la apariţia soldaţilor. Totodată, pentru mai multă siguranţă, s-au introdus unele restricţii, printre care şi aceea ca toţi locuitorii să rămînă la casele lor, conform hotărîrii luate de obştea satului.

Într-un raport trimis de autorităţile din Haţeg guvernului de la Sibiu erau înşirate, pe puncte, acuzaţiile aduse celor din Măceu. Se considera deosebit de grav faptul că locuitorii erau hotărîţi să înfrunte armata şi că ameninţau cu răscoala. Frămîntările în rîndurile ţărănimii luaseră o asemenea amploare, încît orice scînteie putea declanşa pîrjolul. Împotriva revoltaţilor au fost trimise imediat cîteva unităţi militare. Mai întîi, acestea au intrat în Ocoliş şi în Vîlcelele Bune. În Măceu urma să sosească o grupă mai puternică, condusă de căpitanul Richard. Dar cu toate acestea, confruntări militare nu au avut loc, deoarece comandantul grănicerilor din Haţeg, locotenent-colonelul Karp, a intervenit şi a aplanat conflictul. La 28 septembrie, sătenii au fost nevoiţi să-şi recunoască vina şi au fost „iertaţi", însă instigatorii urmau să fie predaţi autorităţilor. Printre ei se afla şi acelaşi Ioan Noilă. Raportul trimisului gubernial în comitatul Hunedoara, Ştefan Costa, concluziile liniştitoare ale Guberniului şi ordinului împăratului de a se proceda cu înţelegere faţă de ţărani au făcut să nu mai fie aplicată această măsură.

Nemulţumirea ţăranilor transilvăneni însă mocnea pretutindeni. În scurt timp, la 2 noiembrie 1784, ea va răbufni cu toată puterea în cursul marii acţiuni condusă de Horea.

La numai o săptămînă de la izbucnirea acesteia, la 9 noiembrie, guvernul de la Sibiu şi-a reamintit de revoltaţii de la Măceu, ordonînd ca aceştia să fie prinşi şi arestaţi, spre a-şi primi pedeapsa. Dar ţăranii din Măceu, la fel ca nenumăraţi alţi ţărani români, se alăturaseră lui Horea, luptînd şi năzuind spre o orînduială mai dreaptă şi mai bună.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1980.

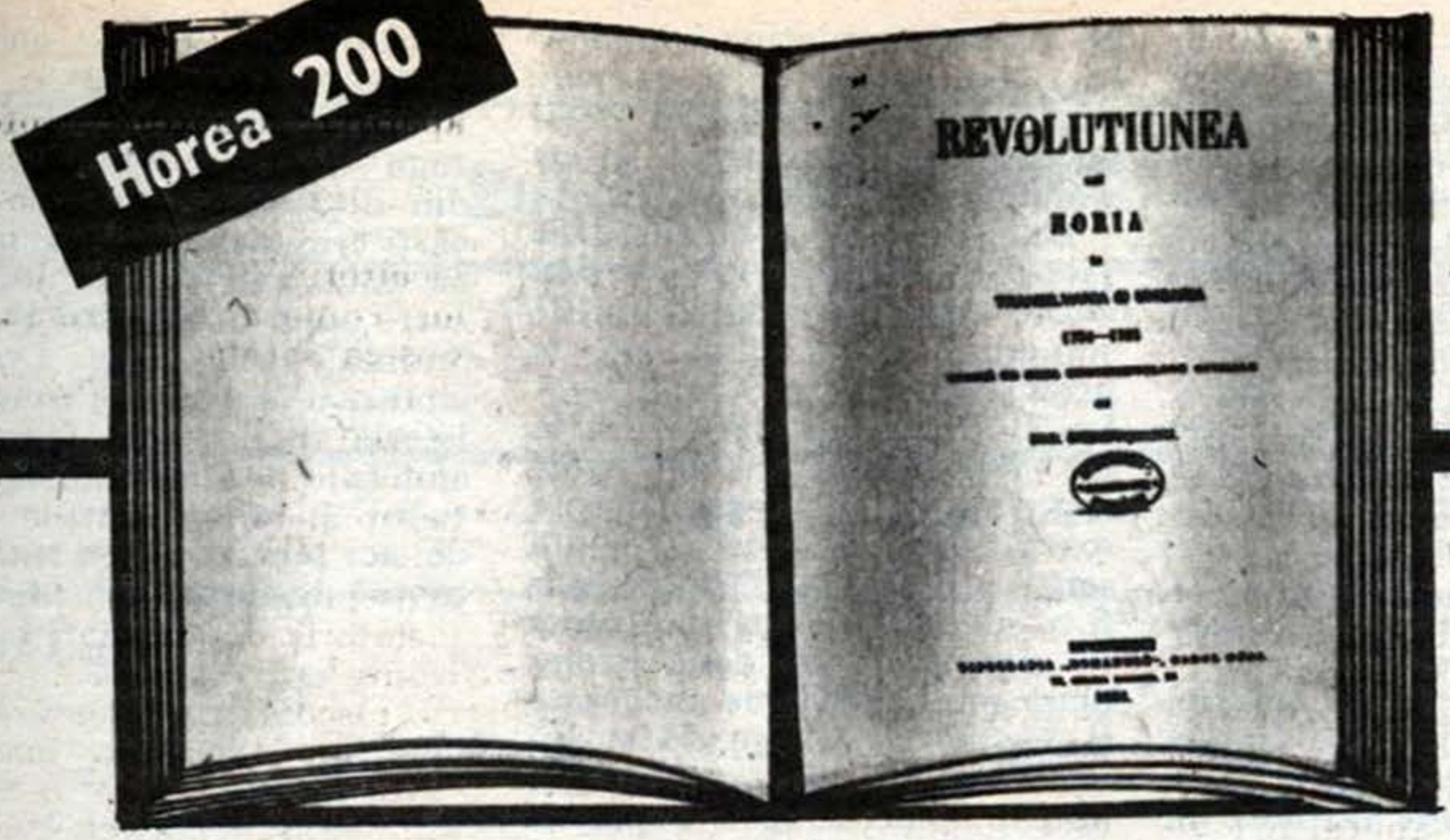

EROUL LUI DENSUŞIANU

La o sută de ani de la ridicarea la luptă a ţăranilor români din Transilvania de sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan, în Bucureşti apărea lucrarea lui Nicolae Densuşianu[1], *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria 1784-1785. Scrisă pe baza documentelor oficiale*. Era rezultatul unei îndelungi şi minuţioase munci de cercetare întreprinse de autor începînd din 1878 în „bibliotecile şi arhivele de peste Carpaţi", cum el însuşi mărturisea. La Cluj, Alba Iulia, Braşov sau Pesta, N. Densuşianu a descoperit şi transcris un număr impresionant de documente referitoare la români, printre care aproape 800 privind evenimentele din 1784. Aceste mărturii, necercetate pînă atunci, scria istoricul, „ne dezvelesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferinţele şi faptele părinţilor noştri; ele răstoarnă în mod decisiv rătăcirile scriitorilor străini, ce apucase în literatura modernă să îmbrace costumul veritătii [adevărului] istorice".

Lucrarea s-a bucurat de un mare succes în rîndul cititorilor. Pentru prima dată Horea şi vremea lui apăreau în toată măreţia şi complexitatea lor. Scrierea a fost premiată de Academia română, în urma rapoartelor lui B.P. Hasdeu („cea dintîi şi singura pînă acum lucrare pe deplin serioasă asupra istoriei moderne a românilor... care va contribui mult a închide pe viitor în România epoca istoriografiei melodramatice") şi G. Barit,iu (care o consideră „un studiu anevoios... din trebuinţa de a revărsa lumină peste un episod foarte important din istoria nouă a suferinţelor poporului românesc").

Apariţia scrierii lui N. Densuşianu, anunţată în presa epocii, a fost aşteptată cu interes de cititorii atît din ţară cît şi de peste graniţă. În arhiva N. Densuşianu de la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei se păstrează mai multe documente *inedite* privind felul în care lucrarea a fost solicitată şi difuzată. Astfel, din Petersburg, profesorul P. Sîrcu îi scria la 29 noiembrie 1884 lui N. Densuşianu: „Ca român şi profesor de limba şi literatura română la Universitatea de aicea sînt dator a mă interesa de tot ce iese la lumină despre limba, literatura şi istoria românilor şi mai cu deosebire în limba română. Opera d-voastră despre Horea şi Cloşca necesară fiecărui care se simte că e român a atras toată atenţiunea mea asupra sa încă de cînd o lucraţi, dar fiindcă pînă acum nu mi-am putut-o procura, neştiind preţul, îndrăznesc a mă adresa dv."

Tot la 29 noiembrie 1884, din Suceava, etnograful şi folcloristul Simion Florea Marian solicita două exemplare din lucrare, pentru unul din ele trimiţînd în schimb, prin G. Dem. Teodorescu, studiul său *Ornitologia poporană română* (2 vol., Cernăuţi, 1883).

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1980, 3/1981.

În imagine: pagina de titlu a scrierii lui Densuşianu.

Solicitată era cartea și în Transilvania, unde unele părți din ea apăruseră în *Familia* sau fuseseră pe larg prezentate în *Gazeta Transilvaniei* sau în *Transilvania*. Autoritățile austro-ungare au interzis însă intrarea și difuzarea lucrării. Din alte documente, inedite, aflate în aceleași fonduri, aflăm amănunte privind greutățile întîmpinate de cei care doreau să-și procure cartea. Din Deva, avocatul Francisc Hossu Longin îi scria autorului la 9 decembrie 1884: „Eu am primit avizul despre sosirea opului tău la 16 noiembrie, cînd însă am trimis pe fratele meu, magazionerul de la calea ferată de aici i-a răspuns că cărțile tale au sosit, dar de la Predeal șeful a fost avizat telegrafic ca să nu le estrădea [predea] pînă nu va fi încunoștiințat din partea ministrului...

Opul tău e deci aici în Deva la calea ferată sau poate vor fi duse la vice-comitele în depozitare, ca cărți suspecte. Eu de atunci toată ziua am făcut întrebare la șeful calei ferate, dar totdeauna mi s-a răspuns că ridicarea opreliștei încă nu a sosit".

Cîteva luni mai tîrziu, același îi transmitea noi informații: „Prețiosul tău op *Revoluțiunea lui Horea* abia ieri, în 1 faur [februarie] a.c. [1885] l-am căpătat la mînă de la prefectul comitatului, George Pagány, după ce am reclamat în mai multe rînduri și la el și la vice-comitele Coloman Barcsay.

După cum am aflat, oprelișt a venit de la ministrul de interne C. Tisza și vice-comitele C. Barcsay le-a expediat la Pesta...

Societatea arheologică (sau mai bine a falsificatorilor de documente și date istorice) din comitatul Hunedoarei încă a încredințat pe un membru al său ca să culeagă date referitoare la revoluțiunea lui Horea. Învățatul acela a și cetit în cîteva ședințe niște compilații ni și furături de ici și colo, apoi au mai citit și alți «dascăli» de la școala „reală și de aici unele fragmente mai mult ridicole decît prețioase. Am citit și prin unele foi *(Magyar Polgár)* din Cluj, prin foiletoane, documente și date de pe timpul revoluțiunii lui Horea, dar acelea față cu cele publicate de tine și în ochii laicilor nu pot trece decît niște fabule, invențiuni".

Din Oravița, librarul I.E. Țieranu solicitase și el mai multe exemplare la 26 și 31 octombrie 1884, însă nu le primise nici după două luni. La 31 decembrie 1884 îi scria lui Densușianu: „Nici pînă astăzi nu am nici o știre despre soarta exemplarelor ce v-am cerut... Bine era dacă mi s-ar fi trimis așa precum le cerusem eu cîte unul sau două exemplare sub bandă bine pachetate și legate ca să nu se poată vedea titula, căci numai așa, numai în acest mod e posibil să treacă de dincoace".

O parte din exemplare au sosit abia la începutul lui februarie 1885, după ce, cum scria la 16 februarie 1885 librarul orăvițean, „au zăcut pînă atunci la oficiul vamal din Timișoara".

Alte cereri ale cărții veneau din Năsăud, Berbești-Maramureș, Cîmpeni, Brașov etc. Solicitările au continuat și în anii următori. În 1897 librarul brașovean N.I. Ciurcu îi scria autorului că deși interesul era viu pentru scrierea sa, unii ezitau s-o cumpere. „Se zvonise că cartea este oprită de guvern a se mai vinde și astfel mulți s-au reținut a o mai procura, ca să nu aibă necazuri cu oficiile poștale de aici"[1].

Cît de mare era interesul pentru scrierea lui N. Densușianu și deosebitul ecou pe care o avusese în rîndurile maselor de cititori sînt probate și de o scrisoare din 9 iunie 1897 a țăranului Demetriu Crișan, din Șeitin (comitatul Cenad), în ale cărui cuvinte simple se află un cald omagiu adus atît „renumitului Horea", cît și istoricului care i-a prezentat cu dăruire viața și faptele: „Mult on[orate] domnule Densușianu,

Vin cu distinsa stimă a te ruga ca pre un om necunoscut din depărtare. Dorul de a citi cărți frumoase mă mustră, iar eu unde aud căci se află vreo carte bună și frumoasă eu deloc [îndată] acolo alerg. Deci auzind căci la d-ta s-ar putea afla istoria renumitului Horea, de cumva o ai atunci te rog trimite-mi îndărăpt răspuns, căci de aci știu eu căci ai și cît este prețul bucuros ași trimite".

Ioan LĂCUSTĂ

[1] Monografia lui N. Densușianu a fost primită cu ostilitate de istoriografii maghiari, iar cartea a fost interzisă. Recenzii răuvoitoare sau tendențioase au apărut în 1885, 1886 (cf. Gh. Bartoș — *Răscoala lui Horea. Bibliografie.* București, 1976). Împotriva interzicerii intrării lucrării sale în Ungaria, autorul a protestat, obținînd în cele din urmă suspendarea interdicției (cf. Dr. C.I Istrati, *Prefață* la N. Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913).

O REUNIUNE AȘTEPTATĂ CU INTERES

Re ue des études sud-est européennes, intrată în al 22-lea an de apariție, consacră nr. 2, (aprilie-iunie) 1984, celui de-al V-lea Congres internațional de studii sud-est europene, care va avea loc la Belgrad, în luna septembrie (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1984).

Prin conținutul lor, articolele incluse în sumar se înscriu în tematica complexei agende științifice a prestigioasei reuniuni internaționale. Editorialul, intitulat *Colaborarea științifică și salvgardarea păcii*, evocă aniversarea a 20 ani de la înființarea Asociației (1963), celebrată la București, anul trecut, și subliniază contribuția oamenilor de știință din țările balcanice și extrabalcanice la mai buna cunoaștere reciprocă a popoarelor și civilizațiilor din acest spațiu al Europei. Dintre celelalte titluri citățm: *„Dacii" lui Suidas; Ideologie, mentalitate — expresie lingvistică; România și Iugoslavia față cu Italia fascistă (1926-1928)* etc.

Bucureşti 1459-1984:

TREPTE ÎN ISTORIE

Dr. PANAIT I. PANAIT

La 20 septembrie 1459, domnitorul Vlad Ţepeş emitea din Bucureşti un document considerat ca prima atestare scrisă a oraşului. Dar el este departe de a marca începuturile existenţei capitalei noastre. Arheologia românească a dovedit, în special în ultimele decenii, că fiecare dintre oraşele care în decursul istoriei au fost reşedinţe de scaun, ca de fapt şi alte localităţi urbane sau rurale, sînt cu mult anterioare consemnării lor în actele scrise. Argeşul, prima reşedinţă a Ţării Româneşti, pe care — documentar — îl plasăm în jurul anului 1330, îşi coboară începuturile, graţie meticuloaselor investigaţii ale arheologului Nicolae Constantinescu, la sfîrşitul sec. XII şi începutul veacului următor. Lotul de monede găsite în vecinătatea fundaţiilor vechiului lăcaş zidit din piatră de rîu datează din timpul domniilor lui Alexios III Angelos (1195-1203) sau a lui Theodor Angelos Comnenos Ducas (1224-1230)[1].

Nici Tîrgovişte — o altă importantă reşedinţă voievodală — nu îşi confundă începuturile cu momentul stabilirii aici a curţii lui Mircea I şi a fiului său Mihail. Sub zidurile primelor case domneşti au apărut vestigiile unor locuinţe orăşeneşti cu mult anterioare. Aceeaşi situaţie se constată şi la Bucureşti, unde fundaţiile primei cetăţi, ca şi alte urme duc spre jumătatea sec. XIV. Ca atare, hrisovul lui Vlad Ţepeş poate indica prezenţa acestuia la Bucureşti, dar nicidecum începuturile capitalei de astăzi. Este firesc ca şi alţi voievozi anteriori să fi poposit la Bucureşti. Meritul lui Vlad Ţepeş constă în faptul că el a ridicat oraşul — deja existent, şi în mod sigur temeinic consolidat economic şi social — la rangul de reşedinţă. Opţiunea s-a făcut în contextul evenimentelor pregătitoare marelui război de apărare a ţării pe care voievodul l-a purtat în vara anului 1462. Documentele emise de Vlad Ţepeş în anii 1459-1461 îi dovedesc prezenţa aici pe malurile Dîmboviţei.

Ce motiv a stat la baza mutării reşedinţei de la Tîrgovişte la Bucureşti? Întrebarea nu o punem pentru prima oară. Unii istorici au invocat presiunea imperiului otoman de a avea domnia Ţării Româneşti mai aproape de raialele dunărene. Explicaţia a avut drept temei hrisovul lui Radu cel Frumos din 14 octombrie 1465, voievod cunoscut ca susţinător al unui program politic filootoman. Documentul indică, este drept, şi calitatea de reşedinţă a oraşului Bucureşti („Am scris Laţco, octombrie 14, în cetatea de scaun Bucureşti în anul 6974 [1465]"), dar actul acesta este dat cu şase ani mai tîrziu decît cei ai lui Vlad Ţepeş.

Un fapt este însă cert. Cum se ştie, Ţara Românească a avut de-a lungul secolelor mai multe reşedinţe voievodale, mutarea Capitalei nefiind un capriciu domnesc. Raţiuni precise şi puternice au mînat curtea domnească de la Argeş la Tîrgovişte şi de aici la Bucureşti sau în fiecare din vremelnicele reşedinţe secundare[2]. La baza tuturor explicaţiilor ce se pot da în prezent stau consideraţiile economice. În sec. XV-XVI, cîmpia a căpătat o importanţă deosebită. În cea mai mare parte a anului, domnitorul sau mai mulţi dintre dregătorii săi erau chemaţi să rezolve probleme de proprietate în zonele de cîmpie ale ţării. În documentele emise între 1389 şi 1617, în afara celor nouă reşedinţe principale sau secundare, apar încă 47 localităţi în care se ştie că a fost prezentă domnia. Unele dintre ele sînt vechi oraşe sau cetăţi (9), altele sînt mănăstiri (5), tabere militare (3) sau aşezări rurale (30). Aproape jumătate dintre acestea se plasează în culoarul Piteşti-Ploieşti-Giurgiu-Cornăţel, dreptunghi care are în extrema nordică Tîrgovişte a, iar în centru Bucureştii. Dacă pentru sec. XV aşezările de cîmpie reprezentau 55% din

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1978; 6/1984.

localitățile în care au fost emise documentele domnești, un secol mai tîrziu procentul a urcat la 65%. În această zonă s-au constituit mari domenii domnești sau boierești. Astfel, zona Bucureștilor, din care au provenit însuși Vlad Țepeș, fratele și succesorul său Radu cel Frumos, Mihnești ș.a., pare a se fi constituit ca un vast domeniu al Drăculeștilor. Astăzi ne este clar faptul că unele din satele din imediata vecinătate a orașului București au fost proprietăți ale urmașilor lui Vlad Dracul. Este vorba de satele Mănești, Greci, Tînganu, Călugăreni ș.a. Deci, cerințelor economice puse de zona de cîmpie li s-au alăturat, pentru București, și interese ale familiei din care a făcut parte primul voievod stabilit în acest oraș. Nu lipsită de interes a fost orientarea comerțului românesc spre sudul Dunării, drumul Brașov-București-Giurgiu, avînd un rol crescînd.

Plasat într-o zonă cu populație densă, trăind în peste 200 sate, orașul București și-a completat importanța economică cu aceea politică. Timp de două secole, noua reședință își va împărți întîietatea cu Tîrgoviște, perioadele de ședere a domniei diferind de la o localitate la alta. Începînd cu cel de-al treilea deceniu al sec. XVII, sorții de izbîndă par a aparține Bucureștilor. Numărul documentelor emise în acest oraș depășește cu mult pe acela al hrisoavelor tîrgoviștene. Astfel, cînd în 1659 Gheorghe vodă Ghica hotăra desemnarea Bucureștilor drept reședință unică a Țării Românești, el nu făcea altceva decît să consfințească oficial o realitate cu mult anterioară. De la această dată, cetatea urmașilor legendarului Bucur va înregistra o continuă preponderență, încercarea lui Constantin Vodă Brîncoveanu (1688-1714) de a reconsolida orașul Tîrgoviște consemnîndu-se ca un episodic moment.

Din sec. XVII, Bucureștii se afirmă ca unul dintre cele mai însemnate orașe românești. Dezvoltarea meșteșugurilor, a manufacturilor și comerțului a determinat un neîntrerupt spor demografic, în pofida marilor primejdii prin care a trecut orașul, ca și întreaga țară, străbătută de oștiri străine rivale. În aceste condiții s-a cimentat în realitățile bucureștene o puternică forță de acțiune colectivă. Începînd cu anul 1716, izvoarele contemporane relatează numeroase ridicări ale populației orașului București împotriva asupririi străine, a jafului provocat de regimul fanariot. De fiecare dată, se vorbește despre „tot norodul Bucureștilor", angajat în marile frămîntări sociale din anii 1739, 1753, 1764, 1765, 1769 ș.a. și care au culminat cu larga adeziune și sprijinire de către bucureșteni a revoluției condusă de Tudor Vladimirescu în anul 1821. Cînd la 11 iunie 1848[1], străzile centrale ale orașului au fost ocupate de 30-40 mii oameni, această formă de exprimare a voinței marii colectivități nu era la prima ei manifestare. Contribuția excepțională a bucureștenilor la obținerea victoriei revoluției pașoptiste a fost o dovadă a radicalizării acestor mase. Ideea de libertate, unitate și progres a constituit mobilul permanenței acestei lupte care a condus la Unirea din ianuarie 1859. Cînd s-a pus problema capitalei unice a României moderne, Mihail Kogălniceanu și-a exprimat cu tărie opțiunea: „Orașul București este de secole făcut casă fie capitala României... Nicăieri în nici un alt oraș al României nu există un centru de lumini mai mari, un popor cu aspirațiuni mai naționale și mai liberale, un spirit public mai neatîrnat". (Protocoalele Comisiunii Centrale a Principatelor Unite. Protocolul LXIV. Ședința din 1 octombrie 1859, p. 12 și următoarele).

Nu există eveniment mai însemnat în epoca modernă și contemporană a patriei în care Bucureștii să nu fi avut un rol hotărîtor. Pe bună dreptate, pe frontispiciul ziarului transilvan Tribuna era înscrisă deviza: „Soarele românilor la București răsare". Aici a luat ființă prima Asociație generală a lucrătorilor din România[2] și apoi Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România[3], orașul fiind gazda sediilor centrale ale principalelor partide politice, instituții științifice, de cultură și artă. Oamenii de știință și cultură din București au exprimat prin operele lor frumusețea spiritualității românești, ducînd peste hotarele patriei mesajul poporului român. În București s-au desfășurat istoricele lucrări ale Congresului din mai 1921, prin care Partidul Socialist s-a transformat în Partidul Comunist Român[4]. Sub conducerea partidului său revoluționar, clasa muncitoare din București, din întreaga țară, a desfășurat eroice bătălii împotriva exploatării și asupririi, a pericolului fascist și revizionist, lupte încununate de victoria revoluției din august '44. București a fost centrul pregătirii și declanșării măreței epopei antifasciste și antiimperialiste, eveniment ce a deschis, prin eliberarea națională și socială a poporului român, o eră nouă în multimilenara sa istorie.

Profundele prefaceri în toate compartimentele vieții economice, social-politice, edilitar-urbanistice înfăptuite în acești 40 ani, și îndeosebi în perioada deschisă de Congresul IX din iulie 1965, de cînd în fruntea partidului și a țării se află tovarășul Nicolae Ceaușescu, au dat Bucureștilor, ca și tuturor localităților patriei, un chip nou. Metropola românească, în care trăiesc peste 2 200 900 locuitori, este cel mai intens focar de spiritualitate românească, cea mai puternică cetate a industriei românești, cea mai concludentă expresie a sentimentelor de pace și colaborare pe care întregul popor le nutrește cu sinceritate tuturor țărilor și popoarelor lumii.

1-4 *Magazin istoric*, nr. 6/1982; 10/1972; 1-5/1981; 6/1971.

FĂCĂTORUL DE DREPTATE — VLAD ŢEPEŞ

PETRE DACHE

In 1906, cu prilejul Expoziţiei generale organizate la Bucureşti, printre multele exponate se afla şi un vechi hrisov, extrem de deteriorat, trimis de învăţătorul Alexandru Bunceanu din comuna Nadanova, judeţul Mehedinţi. Existau puţine şanse ca pergamentul, lung de 45,5 cm şi lat de 30,5 cm, dar rupt în multe locuri şi cu pecetea căzută, să intre în atenţia organizatorilor expoziţiei. Totuşi, fiind un hrisov autentic, el a fost expus, iar ulterior (în 1908) achiziţionat de Academia română, unde reputatul slavist Ioan Bogdan a făcut o copie a lui, rămasă doar în manuscris într-unul din caietele întocmite de el. Ani în şir, documentul a rămas însă neremarcat. În 1934-1936, I. Minea şi L.T. Boga, alcătuind studiul *Cum se moşteneau moşiile în Ţara Românească pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea*, publicat în *Cercetări istorice*, au folosit acest hrisov, relevîndu-i importanţa juridică, în legătură cu formula „prădalică să nu fie" care era prezentă în finalul hrisovului. (Prădalica era o normă juridică — a cărei primă menţiune o găsim în acest hrisov — întîlnită în Ţara Românească, în virtutea căreia moşiile rămase fără moştenitori în linie masculină reveneau domniei; prin exceptarea de la această normă, moşiile puteau fi moştenite şi de femei.)

În 1938, publicînd *Documentele Ţării Româneşti*, P.P. Panaitescu a subliniat semnificaţia istorică a acestui hrisov; el reprezintă cea dintîi menţiune scrisă a Bucureştilor şi, totodată, prima semnalare a sa în chip de reşedinţă voievodală. Anterior publicării volumului de documente, în studiul *Cum au ajuns Bucureştii capitala ţării?*, P.P. Panaitescu sublinia că „de obicei istoricii socotesc că domnul care a mutat capitala ţării pe malurile fericite ale Dîmboviţei a fost Radu cel Frumos... Cercetînd vechile hrisoave slavone ale domnilor munteni din aceste vremi, am aflat însă că pe nedrept i se atribuie frumosului Radu titlul de părinte al capitalei noastre, ci adevăratul părinte nu este altul decît cruntul făcător de dreptate, Vlad Ţepeş. Cel dintîi act domnesc cunoscut în istorie datat din scaunul ţării, Bucureşti, este de la Vlad Ţepeş din 20 septembrie 1459".

Este vorba de hrisovul la care ne-am referit şi din care rezultă că Vlad Ţepeş, „cu a sa bunăvoinţă, cu inimă curată şi luminată", dăruieşte „lui Andrei şi cu fiii săi, Poiana lui Stev şi lui Iova şi lui Drug... ocina lui Petre din Ponor... Şi cine dintre dînşii va muri, iar ocinele să fie celor rămaşi, la dînşii prădalica să nu fie".

După ce scutea pe beneficiarii daniei de dările obişnuite, în încheiere se preciza că „s-a scris în septembrie 20, în cetatea Bucureşti, în anul 6968 [1459]".

S-a discutat mult în istoriografia noastră despre această menţiune, considerîndu-se că ea n-ar fi totuşi cea mai veche. Pînă la ivirea unor elemente de natură să clarifice diversele ipoteze, documentul din 20 septembrie 1459 rămîne însă drept *cea mai veche menţiune certă a existenţei oraşului Bucureşti şi a importanţei sale politice în viaţa ţării*. De altfel, însuşi Vlad Ţepeş a emis şi alte două documente în limba latină — 13 iunie 1458 şi 4 iunie 1460 — în care se afirmă că au fost date „lîngă rîul apei Dîmboviţei" iar în cel de-al doilea în „castrul de lîngă rîul Dîmboviţa". Semnificaţia pe care o are documentul respectiv, dublată de valoarea sa şi pe plan juridic — cea dintîi menţiune a prădalicei — a determinat pe specialiştii laboratorului de restaurare din cadrul Direcţiei Generale a Arhivelor Statului să-i acorde o deosebită atenţie. Cum arătam, în 1906 documentul era foarte deteriorat: rupt în două părţi separate, din care aceea de jos avusese cel mai mult de suferit, lipsindu-i o bucată şi avînd multe îndoituri. De asemenea, pecetea şi şnurul de care aceasta atîrna se pierduseră cu trecerea anilor. Printr-o migăloasă muncă, datorată specialiştilor Olimpia Guţu şi Olivia Strachină, celui dintîi act emis în Bucureşti i s-a asigurat şi pe mai departe trăinicia pentru generaţiile viitoare.

Pe baza elementelor de care dispunem pînă acum, 20 septembrie 1459 rămîne cea dintîi menţiune documentară a oraşului. Dar Bucureştii, au în mod sigur o vechime mult mai mare[1], cele mai vechi urme de locuire ale acestor meleaguri datînd din paleolitic.

O intensă locuire se constată, arheologic şi documentar, şi în primele secole ale orînduirii feudale. Din analiza

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1984.

(Continuare în p. 23)

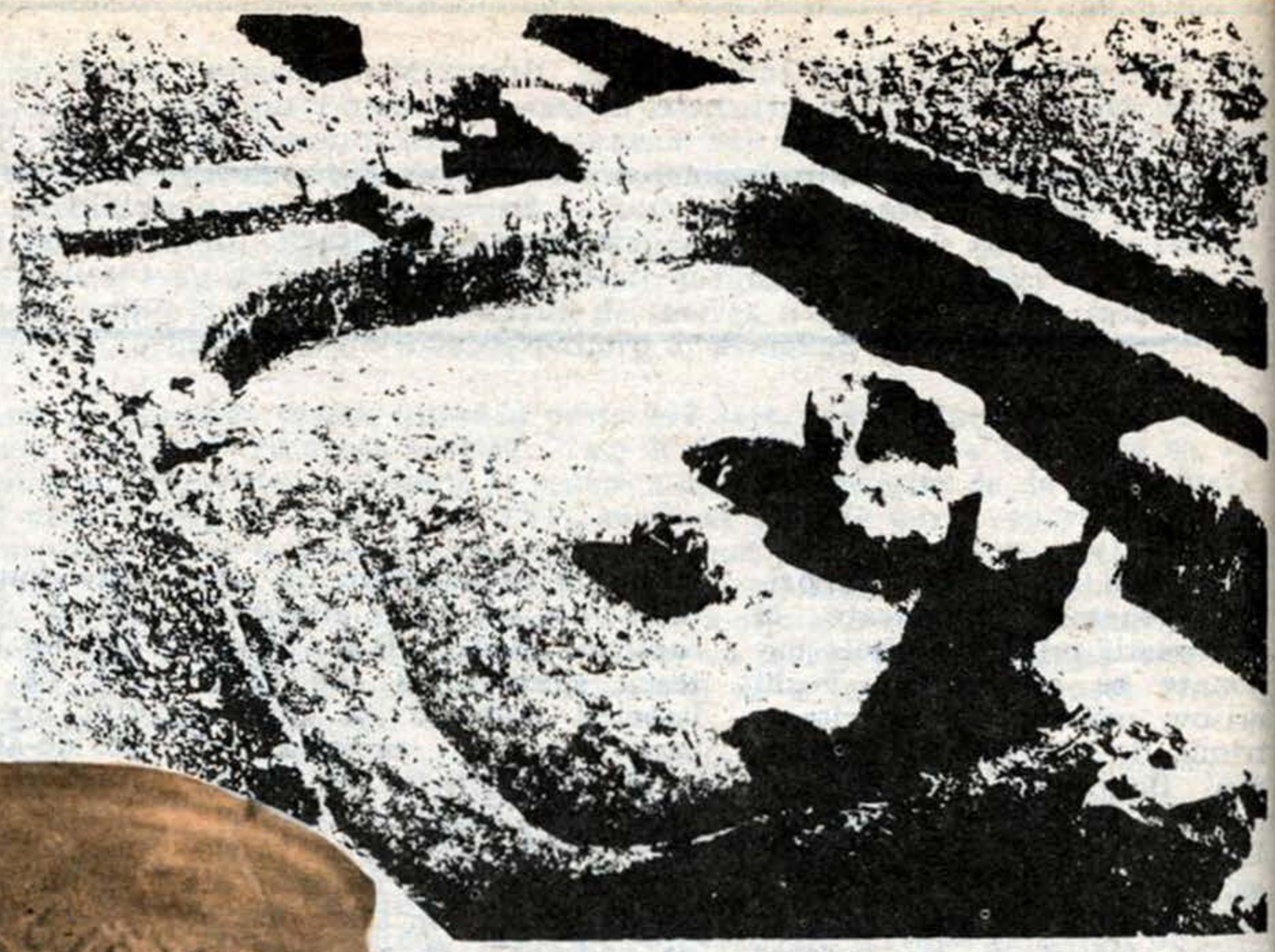

PE FIRUL MILENIILOR

MIOARA TURCU

Cum arătau locurile bucureştene în cele mai vechi timpuri? Ce oameni locuiau pe actualul teritoriu al municipiului? Cu ce se îndeletniceau ei? Iată cîteva întrebări cărora arheologii, prin muncă lor pasionată, încearcă să le dea un răspuns.

Cercetările arheologice, desfăşurate începînd cu sfîrşitul deceniului trei al acestui secol şi, îndeosebi, după 23 august 1944, au scos la iveală un bogat material, pe baza căruia se poate urmări evoluţia vieţii pe teritoriul Capitalei de acum a ţării noastre, mergînd pe firul mileniilor, din cele mai vechi timpuri.

Prezenţa omului pe aceste locuri este atestată încă din paleolitic, cînd actualul teritoriu bucureştean făcea parte din cîmpia în curs de formare la poalele Carpaţilor Meridionali. Astfel de urme au fost găsite pe dealurile Radu Vodă şi Mihai Vodă, în Bucureştii Noi, Colentina, Pantelimon, Băneasa etc.

Alte mărturii arheologice evocă perioadele neolitice (Fundenii Doamnei, Dealul Piscului, Glina, Cătelu, Jilava), epoca bronzului (Ciurel, Dealul Piscului, Pipera, Fundeni, Militari, Văcăreşti), prima epocă a fierului (lacul Tei, Pantelimon, Otopeni, Militari).

Puternice comunităţi geto-dace

O intensă locuire în aceste ţinuturi este dovedită de vestigii arheologice din secolul II-I î.e.n., perioadă cunoscută ca a doua epocă a fierului. Pe locurile de acum ale Capitalei se aflau mai multe aşezări geto-dacice, situate în apropierea rîurilor Colentina, Dîmboviţa, Sabar, Ciorogîrla, Pasărea. Prin cercetările arheologice efectuate în zonele Străuleşti, Dămăroaia, Herăstrău, lacul Tei, Pantelimon, Plumbuita, Popeşti-Leordeni, Radu Vodă, Văcăreşti etc. au fost identificate peste 20 aşezări ale geto-dacilor. Ele erau, probabil, în strînsă legătură cu dava de la Popeşti[1] — aflată la circa

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1979.

În imagini: pe unul dintre şantierele arheologice ce pun în evidenţă tot mai multe mărturii despre vechimea milenară a oraşului de pe Dîmboviţa şi un vas dacic de ceramică descoperit pe teritoriul de azi al Capitalei.

20 km distanță — una dintre cele mai mari așezări dacice.

Vetre de locuire geto-dacică au fost scoase la lumină și în zona actualului centru al orașului (str. Gabroveni, Imprimeriei, la fostul Arsenal al Armatei). Oamenii care trăiau pe aceste locuri foloseau atît locuințe adîncite (tip bordei), cît și case de suprafață. La Bragadiru, a fost descoperită o locuință de suprafață de formă patrulateră, suprapusă peste un bordei oval. Construcțiile dovedesc o tehnică unitară. Au fost folosiți chirpici, așezați pe un schelet lemnos. Într-un colț al încăperii se afla cuptorul sau vatra. Acoperișul era din șindrilă sau din paie, iar podeaua din pămînt bătut sau lipit. De obicei, locuințele aveau o singură încăpere, cu suprafețe variind de la 5-6 metri pătrați la peste 20 metri pătrați. Pe dealul Mihai Vodă (Arhivele statului) a fost identificată o locuință cu o vatră decorată. O altă vatră similară a fost găsită la Popești-Leordeni. Ele aveau, incizat, un frumos ornament din chenare și raze de linii. Sînt asemănătoare cu una din vetrele aflate în acropola de la Popești și făceau parte, probabil, din lăcașuri sacre, destinate cultului solar, răspîndit în rîndurile societății geto-dace.

În jurul locuințelor au fost descoperite gropi pentru păstrarea proviziilor. La Bucureștii Noi, într-o astfel de groapă cu pereții arși, s-au găsit patru mari chiupuri de lut, cu înălțimea de peste un metru: veritabile hambare ale strămoșilor.

Unele din aceste gropi aveau și un rost ritual. În una din gropile descoperite la Bucureștii Noi s-au putut vedea o treaptă de coborîre și, în centru, un pat de pămînt. În interiorul gropii s-au aflat urme de cenușă, cărbuni, precum și oase de diferite animale, acoperite cu fragmente de vase din ceramică de culoare neagră.

În diferite puncte arheologice ale orașului au fost găsite numeroase unelte geto-dacice confecționate din piatră, os și — cele mai multe — din fier, ceea ce dovedește un stadiu avansat al cunoștințelor tehnologice privind extracția, reducerea și prelucrarea acestui metal[1]. Una dintre vetre, depistate la Cățelu Nou, păstra pete de zgură și metal topit, creuzete, bare de metal și unelte folosite în prelucrarea fierului. La Bragadiru a fost identificat un cuptor de reducere a minereului de fier. De formă tronconică, ridicat direct pe pămînt, acest cuptor s-a păstrat aproape în întregime, cu excepția părții superioare a calotei. Pereții interiori, făcuți cu lut, erau înalți de 0,50-0,60 m. Vatra, ovală, executată în pantă lină, era acoperită cu un strat puternic de zgură, în care s-au identificat cîteva fragmente ceramice, precum și un tub cilindric din lut ars, prin care se sufla aerul în timpul arderii. Minereul era adus, probabil, din regiunea subcarpatică, deși transportul ridica serioase dificultăți.

Uneltele descoperite atestă stadiul avansat la care ajunsese procesul muncii în societatea geto-dacă, diversitatea ocupațiilor. Numărul mare de cuțite, seceri, săpăligi, cosoare, dălți, tesle, topoare, cîrlige de undiță, un fier de plug, scoase la iveală prin săpăturile arheologice în perimetrul bucureștean ne dau importante indicii privind îndeletnicirile principale ale locuitorilor din vechime: agricultori, pescari, precum și meșteșugari îndeosebi în prelucrarea lemnului, regiunea fiind bogată în păduri. Locuitorii acelor vremi creșteau animale domestice, cultivau unele specii de pomi fructiferi, făceau comerț îndeosebi cu regiunile grecești, de unde se importau untdelemn și vin.

Din fier se confecționau și armele — vîrfuri de săgeți, de lănci — și diferitele piese vestimentare sau de podoabă. La Dudești, Bragadiru, Tînganu au fost găsite fibule, catarame, paftale, brățări etc.

Unitatea de cultură și viața materială

Geto-dacii erau vestiți, după cum se știe, în prelucrarea argintului. La Cățelu Nou a fost scoasă la lumină o aplică din argint aurit, la Dealul Piscului un colier masiv, în alte părți (Tînganu, Bucureștii Noi, Bragadiru) fibule, pandantive, inele etc. Un caracter special îl au podoabele din tezaurul de la Herăstrău, datat din sec. I î.e.n.; s-au găsit mai multe monede, două fibule-falere, cinci brățări, un colier și un lanț, toate din argint. Ele atestă înalta măiestrie a strămoșilor noștri în prelucrarea acestui metal. Un alt important tezaur de monede geto-dacice a fost descoperit la Vîrteju. Este compus din 299 piese, din argint, toate de același tip, dar în numeroase variante, datorate diferitelor matrițe folosite. Tezaure monetare au fost găsite și în cartierele Militari și Vitan.

Numeroase sînt descoperirile de obiecte din ceramică: străchini, căni, fructiere, oale, chiupuri etc., realizate dintr-un lut fin, lucrate la roată, cu forme elegante. Ele atestă existența unor ateliere specializate, cu meșteri îndemînatici, înzestrați cu un deosebit simț artistic. Au fost semnalate, de asemenea, și fragmente de vase din import (grecești și italice), cum sînt cele de factură greacă, datînd din sec. IV-II î.e.n. Analiza obiectelor de ceramică din sec. II-I î.e.n. descoperite în perimetrul bucureștean evidențiază proveniența lor din forme autohtone mai vechi, unele din ele venind încă din epoca bronzului. Toate atestă continuitatea de existență, de civilizație a populației locale, evoluția ei necurmată în timp, apartenența la marea comunitate geto-dacică.

O ștampilă de lut descoperită pe malul lacului Tei înfățișează o figură umană în picioare; deasupra fiecărei mîini, ridicate în sus de la cot, se află reprezentat cîte un vas, iar ceva mai sus o roată cu șase raze, care poate indica simbolul

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1980.

solar. O reprezentare similară a unui personaj cu mîinile ridicate spre discul solar o întîlnim şi pe un fragment de vas ştampilat găsit în Militari şi datat sec. III î.e.n. Ele amintesc de credinţele religioase ale strămoşilor noştri.

Strîns legate de religie şi, mai ales, de credinţele privind soarta omului sînt ritualurile de înmormîntare. Geto-dacii practicau, aproape în exclusivitate, incineraţia, cu depunerea în morminte tumulare sau plane. Arderea se făcea în groapă ori în afara ei, uneori chiar în locuri mai depărtate. Cenuşa şi oasele calcinate erau depuse fie direct pe pămînt, fie în urne de lut cu capace. Astfel de morminte de incineraţie au fost găsite pe malul lacului Tei, la Dămăroaia, Fundeni şi Popeşti-Leordeni.

Pe strada Zidurile dintre vii, din partea de est a oraşului, a fost descoperit un mormînt de incineraţie, cu mai multe fragmente ceramice, un vas getic, un cuţit mic de fier, precum şi oase calcinate şi cenuşă. Pe o terasă ce domină punctul de întîlnire dintre rîul Colentina şi lacul Tei, în nordul Capitalei, au fost depistate patru morminte din sec. I î.e.n.-I e.n. După inventarul lor simplu, acestea au aparţinut unor persoane de rînd. În cartierul Dămăroaia, au fost aflate alte două morminte, tot pe un platou al Colentinei. Inventarul lor bogat (călcîi de lance din fier, vase de lut lucrate la roată şi cu mîna, castroane, căni, amfore, cuţite de fier etc.) ne face să credem că ele au aparţinut unor personaje înstărite. Mormintele descoperite sînt relevante pentru cunoaşterea raporturilor social-economice ale populaţiei care locuia în perimetrul bucureştean, raporturi caracteristice de altfel pentru întreaga societate geto-dacă.

Micro-repertoar arheologic bucureştean

BRAGADIRU. Pe o terasă a rîului Sabar a fost cercetată, parţial, o aşezare din sec. II-I î.e.n. Locuinţe de suprafaţă, nefortificate artificial.

BUCUR. Aşezare din sec. III-I î.e.n., descoperită pe terenul bisericii, situată pe un bot de deal pe malul drept al Dîmboviţei; bogat material (unelte de fier, piatră, os, precum şi resturi de olărie autohtonă şi grecească de import). Urmele materiale urcă pînă în evul mediu.

BUCUREŞTII NOI. Aşezare geto-dacă, pe malul sting al Colentinei, în dreptul lacului Gri'viţa. Bordeie şi locuinţe de suprafaţă, gropi menajere şi o groapă rituală.

CĂŢELU NOU. Pe malul drept al băltii Colentina-Pantelimon a fost descoperit un complex de aşezări din diferite epoci, printre care şi cu urme de locuire din sec. II-I î.e.n.

CHITILA. Pe malul Dîmboviţei, pe o terasă, s-au aflat fragmente ceramice geto-dacice, în amestec cu ceramică medievală.

CIUREL. Aşezare situată în apropierea Dîmboviţei, mărginită, la vest, de un şanţ, iar la sud de un val de pămînt.

DĂMĂROAIA. Aşezare şi cimitir din sec. II-I î.e.n., parţial cercetate.

DUDEŞTI. Aşezare din sec. II-I î.e.n., în partea vestică a oraşului, pe un platou situat la circa 500 m de actualul curs al Dîmboviţei.

GIULEŞTI. Fragmente de vase datînd din sec. II-I î.e.n., descoperite în preajma mănăstirii Chiajna.

HERĂSTRĂU. Aşezare pe malul sting al Colentinei.

MIHAI VODĂ. Resturile unei aşezări din a doua epocă a fierului. Peste ele au fost suprapuse complexele feudale (sec. XVI-XIX).

PANTELIMON. Aşezare din partea de est a Capitalei, pe malul drept al rîului Colentina. Pe malul sting a fost depistată o altă aşezare din sec. II-I î.e.n.

POPEŞTI-LEORDENI. Un bordei geto-dac prevăzut cu o vatră decorată.

RADU VODĂ. Aşezare fortificată (sec. III-I î.e.n.), situată pe actualul teren al mănăstirii.

STRĂULEŞTI. Urme din a doua epocă a fierului descoperite cu prilejul cercetării unor aşezări prefeudale şi feudale.

TÎNGANU. Aşezare din sec. II-I î.e.n. Peste ea s-au suprapus aşezarea şi cimitirul feudal (sec. XV-XVIII).

VĂCĂREŞTI. Fragmente ceramice, lucrate cu mîna şi la roată, din a doua epocă a fierului, descoperite în apropierea mănăstirii Văcăreşti.

După conţinutul şi structura lor, aşezările geto-dace din cîmpia bucureşteană sînt, prin excelenţă, sătești. Ele şi-au dezvoltat cultura materială şi spirituală în contextul legăturilor cu alte centre înfloritoare din Cîmpia Munteană, cum au fost cele de la Popeşti, Piscul-Crăsani[1], Zimnicea[2] şi altele. Descoperirile reprezintă noi şi preţioase mărturii privind omogenitatea civilizaţiei geto-dace, unitatea de cultură şi viaţă materială a strămoşilor noştri, precum şi ale continuităţii de locuire pe pămînturile unde, de-a lungul secolelor, s-a ridicat, impunătoare, inima ţării, capitala românească.

[1-2] Magazin istoric, nr. 10/1980; 6/1981.

FĂCĂTORUL DE DREPTATE — VLAD ȚEPEȘ

(Urmare din p. 19)

documentelor reiese că pe vatra de azi a Bucureștilor au existat pînă în anul 1625 nu mai puțin de 41 sate — toate atestate documentar —, cele mai multe datînd din sec. XIV-XV.

Cercetările arheologice efectuate în ultimii douăzeci de ani la Curtea Veche au condus la descoperirea unei construcții ale cărei ziduri de cărămidă coborau cu peste 2 m față de nivelul de călcare. Cetățuia — poate un turn-fortăreață — avea o suprafață de 160 m² și era înconjurată de un șanț de apărare. Peste fundațiile acestei prime cetăți, Vlad Țepeș a ridicat în anii 1458-1459 o altă cetate din piatră de rîu, de formă dreptunghiulară, avînd o suprafață de aproximativ 700 m².

Iată, așadar, că Vlad Țepeș nu este numai emitentul primului document din București, dar și unul din ctitorii orașului medieval. Documente emise din acest oraș arată intenția lui Vlad vodă de a-i conferi statut de reședință domnească. O reședință care, în timpul domniei fratelui lui Vlad Țepeș, Radu cel Frumos, a devenit capitala consacrată a țării. 17 hrisoave ale lui Radu au fost emise din București, pe cînd din Tîrgoviște nici unul.

În prima jumătate a veacului XVII, memoria poporului o fixase deja ca reședință tradițională a țării. La 1626, Alexandru Coconul putea deci să scrie: „cînd am venit însumi domnia mea de la Tîrgoviște, aici, în scaunul domniei mele, unde au stat și alți domni răposați, străbunul domniei mele, Alexandru voevod, și răposatul bunic al domniei mele, Mihnea voevod, și răposatul părinte al domniei mele, Io Radul voevod".

În 1659, odată cu înscăunarea lui Gheorghe Ghica, Bucureștii devin singura capitală a Țării Românești, ulterior a Principatelor Unite și apoi Capitala întregii Românii — centrul politic și administrativ al patriei noastre socialiste.

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **INTELECTUALII DIN BALCANI ÎN ROMÂNIA (SEC. XVII-XIX).**

(Editura Academiei, București, 1984, 208 pp., 19 lei: *culegere de studii* (volumul II din seria de Studii istorice sud-est europene) *reflectînd rolul centrelor de cultură românești în dezvoltarea civilizațiilor balcanice: coordonatorul volumului — Alexandru Duțu.*

● **ISTORIA DREPTULUI ROMÂNESC** *(coordonator prof. univ. dr.* **Ioan Ceterchi).**

Editura Academiei, București, 1984, 440 pp., 49 lei: *partea primă a celui de-al doilea volum, consacrată perioadei cuprinse între a doua jumătate a sec. XVIII și prima jumătate a sec. XIX.*

● **Constantin I. Turcu, Ioan Voicu — NICOLAE TITULESCU ÎN UNIVERSUL DIPLOMAȚIEI PĂCII** *(cuvînt înainte de prof. Jacques Freymond, director de onoare al Institutului Universitar de Înalte Studii Internaționale din Geneva).*

Editura politică, București, 1984, 452 pp., 26 lei: *cercetare monografică dedicată uneia din coordonatele fundamentale ale activității marelui diplomat român, valorificînd un bogat material de arhivă inedit, printre care și manuscrisul titulescian* Politica externă a României (1937).

● **Alexandru Duțu — HUMANISME, BAROQUE, LUMIÈRES — L'EXEMPLE ROUMAIN.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, 148 pp.: *reflectarea curentelor culturale în realitatea socială și culturală a țărilor române.*

● *Dr. doc.* **Grigore Geamănu — DREPT INTERNAȚIONAL. PUBLIC. VOL. III.**

Editura didactică și pedagogică, București, 1983, 600 pp., 47 lei: *tratatul continuă sinteza dreptului internațional începută cu volumul I, autorul ocupîndu-se acum de evoluția istorică a diplomației și de dreptul diplomatic, de dreptul tratatelor și de organizațiile internaționale, de noua ordine economică internațională, de dreptul internațional al dezvoltării, de rezolvarea diferendelor dintre state, de dreptul internațional umanitar, de dreptul internațional penal, constituind o contribuție românească de valoare substanțială la teoria și practica relațiilor internaționale contemporane.*

● **INSCRIPȚIILE DACIEI ROMANE. VOL. III/3 (editate de Ioan I. Russu, în colaborare cu Octavian Floca și Volker Wollmann).**

Editura Academiei, București, 1984, 470 pp., 44 lei: *40 mărturii epigrafice din zona centrală a Daciei Superioare.*

● **Dan Gh. Teodor — CIVILIZAȚIA ROMANICĂ LA EST DE CARPAȚI ÎN SECOLELE V-VII E.N.**

Editura Academiei, București, 1984, 132 pp., 14 lei: *rezultatele investigațiilor arheologice efectuate în așezarea de la Botoșana-Suceava.*

● **Alexandru Pellmon — IMPRESIUNI DE CĂLĂTORIE ÎN ROMÂNIA** *(cuvînt înainte de* **Șerban Cioculescu;** *ediție de* **Dalila-Lucia Aramă).**

Editura Sport-Turism, București, 1984, 162 pp., 17,50 lei: *reeditarea unuia dintre primele jurnale de călătorie de la noi, apărut în 1858.*

● **ETHNOLOGICA, București, 1983, 208 pp.; Recherches sur l'histoire des institutions et du droit, vol. VI, 206 pp., vol. VII-VIII, 120 pp., București, 1981-1983:** *publicații editate de Asociația de istorie comparativă a instituțiilor și a dreptului.*

● **Mircea Handoca — PE URMELE LUI GEORGE TOPÂRCEANU.**

Editura Sport-Turism, București, 1984, 204 pp., 12,50 lei: *incursiuni istorico-literare.*

Pe urmele unei localităţi antice dispărute —

TEMA

CONSTANTIN RĂILEANU,

Muzeul Banatului, Timişoara

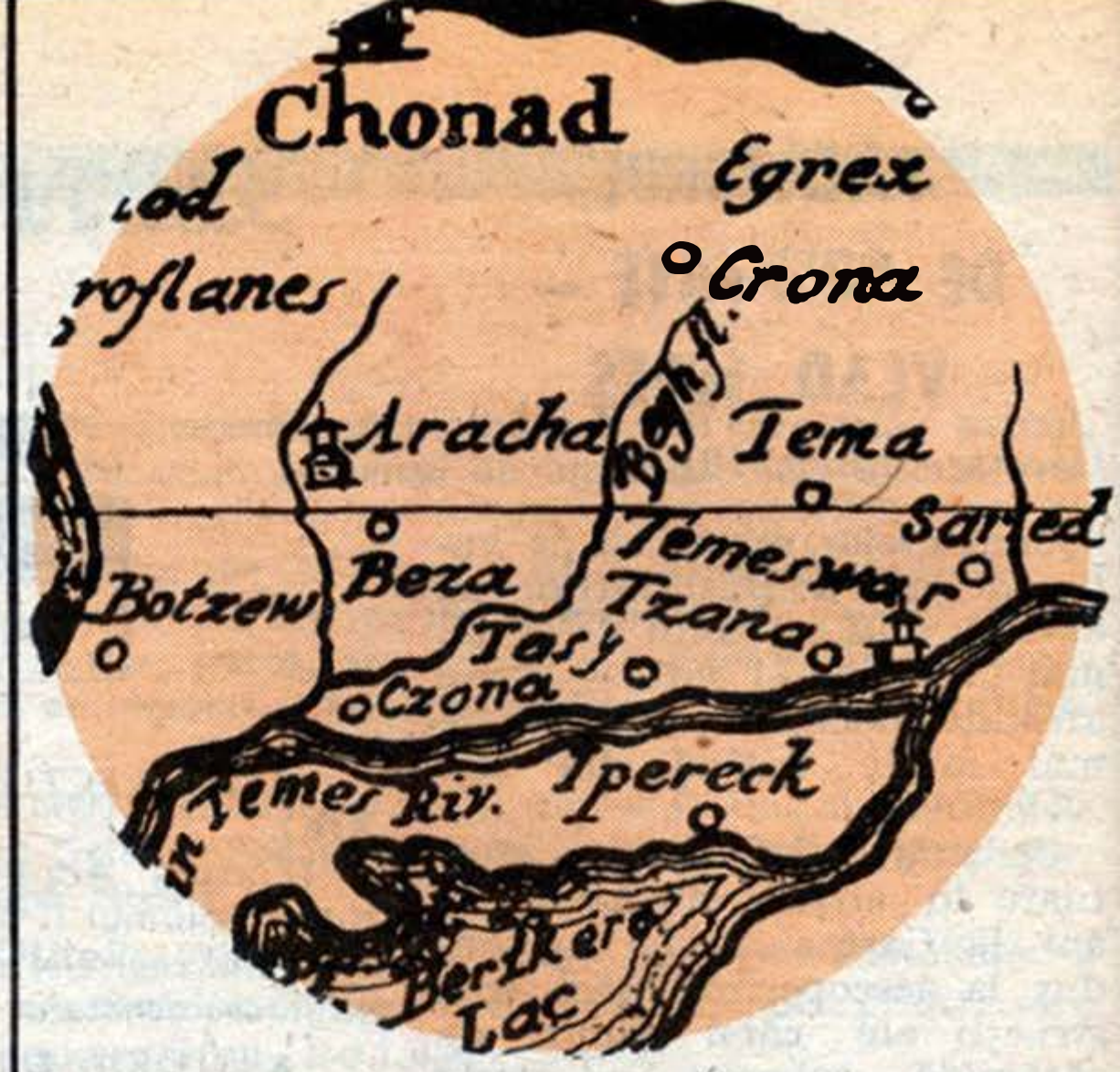

Realizată în secolul VII e.n. de către un geograf din Ravenna, al cărui nume nu este cunoscut, scrierea geografică *Cosmographia* cuprinde o seamă de referiri la ţara noastră. Între acestea, geograful anonim consemnează şi o localitate, Tema, pe care o aşază în fruntea unei serii de alte nouă „civitates in Datia [Dacia]", de unde rezultă că era vorba de o localitate mai însemnată.

De atunci însă, din sec. VII, toponimul respectiv n-a mai fost consemnat în vreo altă lucrare istorico-geografică medievală. Singularitatea informaţiei a făcut ca opera geografului amintit să fie privită ca nesigură. Dar o analiză atentă a textului *Cosmographiei* relevă că nu poate fi vorba de carenţe informaţionale. Dimpotrivă, această operă antică tîrzie se dovedeşte o sinteză foarte documentată, în care s-au inclus ştirile istorico-geografice cele mai autorizate din perioada sec. IV-VI, provenite de la autori reputaţi, precum Castorius, Orosius, Sardonius, Iordanes, Isidor de Sevilla — ceea ce conferă autorului o aureolă de erudiţie, iar informaţiilor furnizate de el un maximum de verosimilitate.

Identificarea aşezării Tema depăşeşte, ca importanţă, cadrul unei simple localizări geografice. Contextul în care geograful din Ravenna menţionează această aşezare este de natură să aducă noi şi importante clarificări cu privire la configuraţia geo-politică a părţii de sud-vest a Daciei (respectiv, a Banatului de azi).

În acest areal, autorul antic menţionează două diviziuni administrative care poartă numele de Dacia *(Datia Prima* şi *Datia Secunda)*, numite — spune el — şi *Gepidia*. Asocierea cu ultimul ethnonim *(Gepidia)* ne arată că cele două Dacii nu exprimau părţi ale vechii provincii imperiale sau extinderi

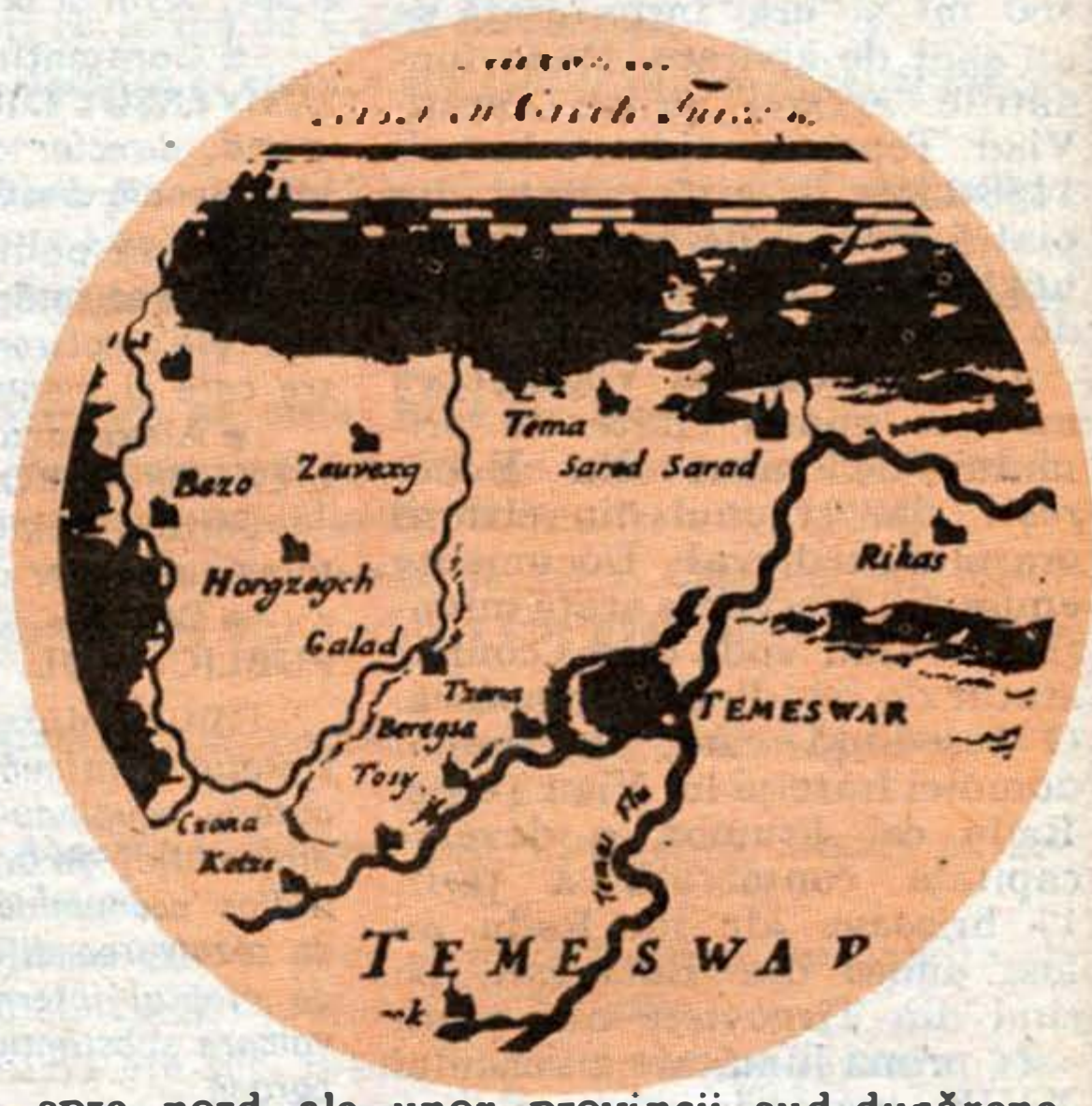

spre nord ale unor provincii sud-dunărene, ci diviziuni administrative care existau pe teritoriul Banatului într-un anumit interval de timp, în sec. IV-VI, cînd asupra acestui teritoriu şi-au exercitat autoritatea şi gepizii. În fiecare din aceste Dacii, geograful din Ravenna indică un număr de localităţi care facilitează localizarea lor. Astfel, primul grup de şapte localităţi (Drubetis, Medilas, Pretorich, Pannonim, Gazanam, Masclianis, Tibis) se raportează la *Datia Prima*. Cum aceste localităţi au fost toate identificate — de la Drubetis (Drobeta-Turnu Severin) pînă la Tibis (Tibiscum-Jupa) — rezultă clar că *Datia Prima* cuprindea zona muntos-deluroasă a Banatului.

Al doilea grup cuprinde nouă localităţi (Tema, Tiviscum, Gubali, Zizis, Berzobis, Arcidaba, Canonia, Potula, Bacaucis), pe

În imagini: harta lui P. Coroneli şi S. Sanson şi cea a lui Nicolaus Visscher — ambele menţionînd localitatea Tema.

care geograful antic le apreciază ca fiind *in ipsas Datiam* („chiar în Dacii"), dar *in aliem partem* („în altă parte"). Această specificare indică neîndoios apartenența acestor localități la *Datia Secunda*.

Faptul că unele dintre aceste localități (Tema, Canonia, Potula, Bacaucis) nu au fost identificate a determinat o serie de autori să limiteze fruntariul vestic al Daciei secunde la limita deluros-muntoasă a Banatului; cu alte cuvinte, vechea Dacie nu ar fi cuprins și cîmpia Banatului.

Să fie, într-adevăr, Tema o enigmă istorică?

Două documente cartografice infirmă o atare presupunere.

Această veche localitate este marcată distinct pe două hărți întocmite de unii dintre cei mai eruditi geografi europeni de la finele sec. XVII și începutul celui următor, ale căror lucrări au rămas, în chip inexplicabil, nesemnalate. Prima este *Le cours du Danube...*, editată la Paris în 1696, „după memoriile cele mai noi ale geografilor P. Coroneli și S. Sanson". Pe harta menționată, printre cele 42 localități principale marcate pe teritoriul Banatului, Tema apare situată la 17,5 km nord de Timișoara. Cel de-al doilea document este un segment de hartă pe care l-am descoperit în *Atlasul Dimacenso* (Biblioteca Academiei R.S. România) — cu titlul *Accurate Kaart von land Belgrado... Temesvaren... 1717*, fragment ce este atribuit belgianului Nicolaus Visscher. Și pe această hartă — mult mai precisă decît prima — toponimul Tema figurează ca o localitate certă, marcată cu un semn convențional (cetate sau biserică cu un turn), fiind situată la o distanță de aproximativ 20 km nord de Timișoara.

De menționat că ambele documente cartografice nu sînt hărți cu caracter istoric, ci politico-geografice, întocmite și destinate marilor cancelarii europene. Ca atare, fiecare element înscris pe astfel de hărți constituia o realitate a timpului respectiv; cu alte cuvinte, în sec. XVII-XVIII, Tema mai exista ca așezare. Mai mult, informațiile cuprinse pe cele două hărți ne oferă posibilitatea identificării ei pe teren. Tema se afla pe un perimetru cuprins între satele Carani și Cornești. Înclinăm să credem totuși că o localizare mai veridică ar fi la Cornești-Jadani, opțiune determinată de faptul că la nord-est de acest sat există și astăzi vestigiile unei fortificații antice de pămînt. Pe majoritatea planurilor cadastrale din sec. XIX, această zonă era desemnată cu toponimul Szelistye = Seliște — denumire ce indică o veche așezare dispărută.

Așadar, Tema nu mai trebuie considerată o enigmă istorică. Această localitate daco-romană, cunoscută de geografii tîrzii ai antichității și atestată de *Ravennatis Anonymi* ca făcînd parte din *Datia Secunda*, constituie o realitate. Ea și-a continuat existența, dăinuind de la singura sa atestare încă 11 veacuri și a apărut, ca mărturie istorică de persistență și continuitate românească în Cîmpia Banatului, în vechi documente cartografice de prestigiu european.

ISTORICELE OPȚIUNI ALE REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN AUGUST 1944

(Urmare din p. 3)

1990 îl va constitui dezvoltarea puternică, în continuare, a bazei tehnico-materiale, înfăptuirea în linii generale a Programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, crearea condițiilor necesare trecerii, în perioada următoare, la realizarea fazei superioare a societății socialiste, la construcția comunismului în România"

Înfăptuirea unor asemenea perspective mărețe va produce noi și mari transformări revoluționare în societatea românească, va ridica poporul român pe o nouă treaptă a dezvoltării sale istorice, va consolida și mai puternic statul nostru.

Garanția sigură a împlinirii lor stă în conducerea acestei grandioase opere de construcție de către partidul comunist, a cărui vocație de stegar al luptei pentru România socialistă liberă, unită, independentă și suverană s-a manifestat într-o îndelungată istorie a poporului român.

Aniversarea revoluției române din august 1944 a constituit o demonstrație exemplară a unității și coeziunii tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, a țării întregi în jurul centrului vital al națiunii noastre socialiste, partidul comunist, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Această unitate își găsește o vie expresie în profunda satisfacție, în vibranta și unanima aprobare cu care întregul partid și popor au primit hotărîrea plenarei Comitetului Central al P.C.R. cu privire la realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, la al XIII-lea Congres, în funcția supremă de secretar general al partidului.

O sărbătoare națională pe care au cinstit-o cu prezența lor șefi de state și de partide, prim-miniștri și miniștri, delegații guvernamentale și de partid din peste 100 țări este un fapt fără precedent în istoria țării noastre. Este o dimensiune elocventă a locului și rolului României socialiste în lumea contemporană, a prodigioasei activități internaționale a președintelui Nicolae Ceaușescu, ale cărui cuvinte au exprimat însăși esența politicii noastre externe: „Rog pe prietenii noștri și pe toți oaspeții de peste hotare, care au venit să participe, și participă împreună cu întregul nostru popor la cea de-a 40 aniversare a sărbătorii noastre naționale, să transmită popoarelor lor, sentimentele de prietenie și solidaritate ale poporului român, precum și cele mai bune gînduri și urări de succese cît mai mari în dezvoltarea economico-socială a fiecărui popor, de bunăstare și fericire, de pace și colaborare".

Cristian POPIȘTEANU

Un episod inedit al luptei pentru înfrîngerea hitlerismului

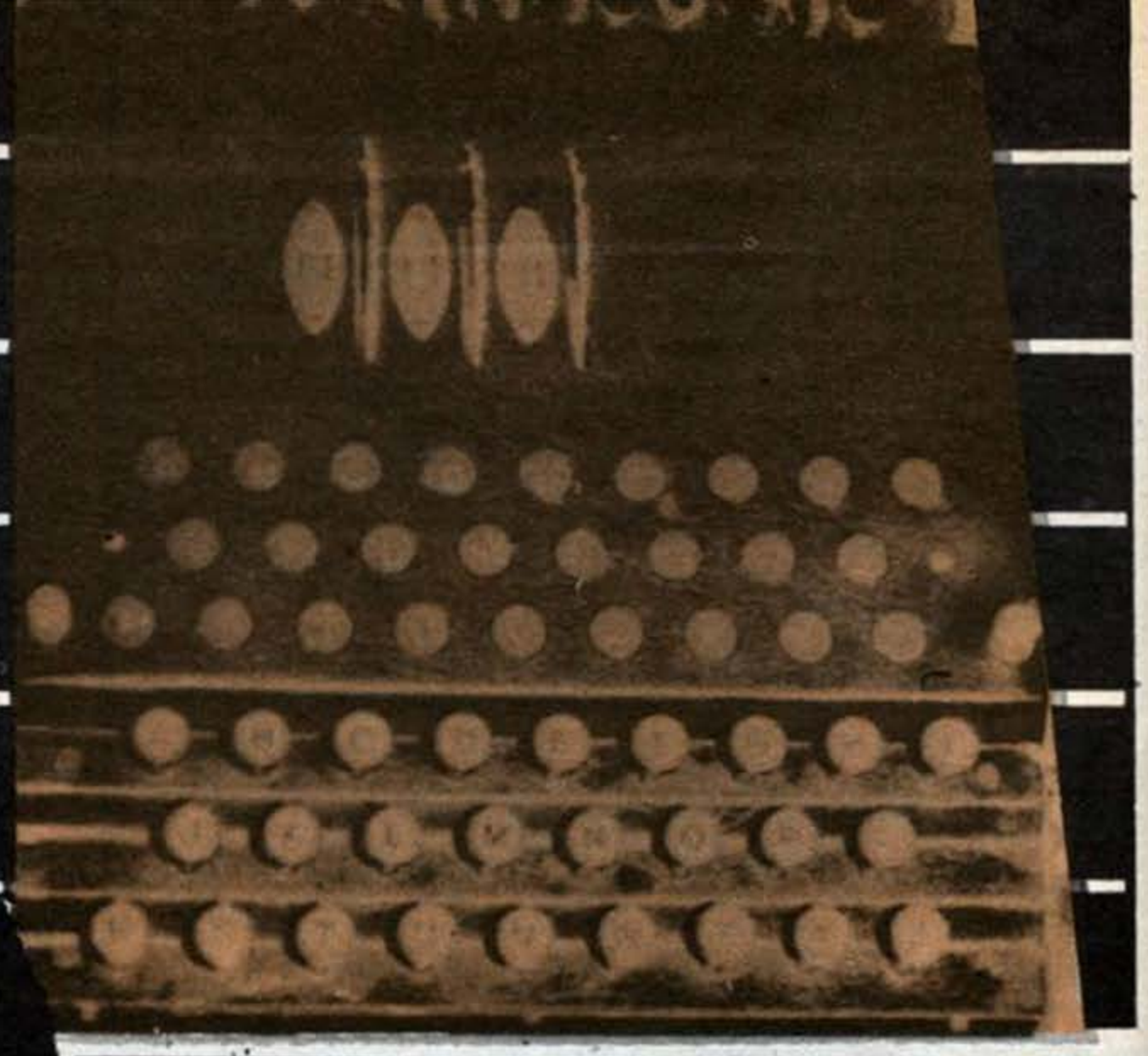

SEPTEMBRIE 1939: „ENIGMA" TRECE PRIN ROMÂNIA

Dr. EUGEN PREDA

Printre zecile de mii de polonezi care şi-au găsit, în urmă cu patru decenii şi jumătate, în septembrie 1939, salvarea pe teritoriul României, aproape două treimi erau militari. Printre ei, în acele momente de cel mai intens tragism ale începutului celui de-al doilea război mondial, încă înainte ca steagul cu zvastica al agresorilor nazişti să fluture deasupra Varşoviei, se aflau şeful statului polonez, membri ai guvernului, întreg înaltul comandament militar şi personalul Ministerului de război. O bună parte dintre ofiţerii şi soldaţii polonezi au reuşit să ajungă în Occident, angajîndu-se în eroica luptă antihitleristă, de eliberare a popoarelor Europei.

Cu enorme riscuri şi confruntat de presiuni brutale din partea Reichului, guvernul român, la solicitarea autorităţilor poloneze, a acceptat şi tranzitarea şi deci salvarea rezervelor de aur ale Băncii Poloniei, a tezaurului Fondului Apărării Naţionale şi a celebrelor goblenuri de Arras ale Tezaurului naţional de la castelul regal Wawel din Cracovia. Într-o măsură, aceste fapte de neuitat sînt cunoscute[1], dar abia în ultimii ani s-a dezvăluit, deocamdată incomplet, că pe teritoriul României, după cum arată un istoric polonez, unde „a fost expediat tot ce era cel mai preţios", a fost evacuat şi un „tezaur dintre cele mai considerabile"[2]. Erau cei cincisprezece specialişti care au adus contribuţia de bază la penetrarea codurilor germane transmise prin sistemul maşinilor de tip „Enigma", unul dintre cele mai bine păstrate secrete ale marii conflagraţii şi dintre cele mai vitale.

În imagini: copia „Enigmei" realizată de specialiştii polonezi... din rîndul cărora a detaşat eminentul matematician Marian Rejewski.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

[2] M. Willaume (Lublin), *L'activité des Polonais en Roumanie pendant la Seconde Guerre Mondiale. Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol"*. Tom XX, 1983, Iaşi.

Primii paşi

1926 a fost un an de zarvă în secţiile de decriptare[1] ale serviciilor secrete din numeroase ţări: marina de război germană (Kriegsmarine) introdusese, pentru prima oară, un sistem de „cifrare" mecanică pentru mesajele sale transmise prin radio. Treptat, s-a constatat că în numai cîţiva ani, în special după venirea lui Hitler la putere, acest sistem, folosind coduri diferite, s-a extins şi la armata de uscat, aviaţie, poliţie, Gestapo, transporturile pe calea ferată. În numai un deceniu, aproape întreg traficul radio german, militar şi paramilitar, fusese trecut pe maşini de cifrat şi descifrat.

La originea acestei schimbări care a revoluţionat telecomunicaţiile secrete s-a aflat o maşină inventată şi patentată în 1919, în Olanda. Asemănătoare maşinilor obişnuite de scris, ea a fost perfecţionată la începutul anilor '20 în Germania, unde şi-a căpătat şi numele de „Enigma". Astfel, ceea ce iniţial era o maşină comercială, destinată corespondenţei confidenţiale a oamenilor de afaceri, a devenit un redutabil instrument secret în pregătirea agresiunii naziste şi, ulterior, în desfăşurarea ei[2].

Doi ani după ce se observase debutul, abia perceptibil, al „cifrării" mecanice, serviciul secret polonez, Biroul 2 al statului major, a recrutat un grup de eminenţi studenţi în matematică de la Universitatea din Poznań pentru a studia criptologia. Cel mai strălucit dintre ei, Marian Rejewski, a devenit, la absolvire, asistent la Universitatea din Poznań, îmbinînd activitatea didactică cu cea de decriptare[3]. Transferat la Varşovia, pentru a se consacra în întregime decriptării, lui M. Rejewski i s-a încredinţat în toamna anului 1932 o misiune deosebită. I s-a adus la cunoştinţă că armata germană folosea pentru cifrat o maşină „Enigma" şi i s-au pus la dispoziţie o serie de texte transmise de germani prin noul sistem de cifrare, texte care fuseseră culese de staţiile de interceptare poloneze. I-a fost prezentată şi o maşină de tip „Enigma", dar aceasta reprezenta varianta comercială iniţială. În decurs de cîteva săptămîni de intensă activitate, Rejewski a reuşit să elaboreze o metodă matematică, furnizînd, teoretic, cheia problemei. Dar, după mărturisirea lui, pentru soluţia practică ar fi fost necesari ani de muncă, inclusiv riscul nereuşitei.

În acest stadiu, la 8 decembrie 1932, fără să i se dezvăluie sursa, lui Rejewski i-au fost prezentate o serie de documente germane referitoare la „Enigma", inclusiv „cheile" folosite pentru lunile octombrie şi decembrie 1931. Sursa era Biroul 2 francez, respectiv căpitanul G. Bertrand, care se ocupa cu cifrurile străine. În 1931, un anume Hans Thilo-Schmidt oferise, contra plată, colaborarea sa serviciilor secrete franceze. Cum documentele apăreau ca autentice şi rezulta că furnizorul lor avea acces la serviciile de cifrare ale Statului major german, unde, dealtfel, şi lucra, „tratarea" lui H. Thilo-Schmidt a fost încredinţată lui G. Bertrand[4]. Biroul 2 francez n-a considerat însă că s-ar putea angaja în dezlegarea problemelor maşinii „Enigma" şi G. Bertrand a fost autorizat, în cadrul colaborării cu serviciile secrete poloneze, să sondeze ce posibilităţi existau în această privinţă la Varşovia. Probabil că francezii aveau unele informaţii despre preocupările de aici, deoarece, din decembrie 1931, căpitanul Bertrand fusese, în mai puţin de un an, de trei ori în capitala polonă. Aceasta a fost calea prin care, în decembrie 1932, documentele primite de la Asche au ajuns la Rejewski, care, în decurs de o lună, a reuşit să construiască un model identic al „Enigmei" militare germane şi să înceapă decriptarea. Din acest moment lui Rejewski i-au fost ataşaţi alţi doi colaboratori, Jerzy Rózycky şi Henryk Zygalsky, începînd o cursă între perfecţionările aduse maşinii de către germani şi posibilităţile poloneze de a descifra mesajele transmise.

La 15 decembrie 1938, germanii au introdus un sistem şi mai complicat al maşinii „Enigma", care, cum s-a dovedit, depăşea posibilităţile tehnice ale grupului polonez. În aceste condiţii, deşi, prin intermediul lui Bertrand, continuau să fie aprovizionaţi cu documente de Asche, polonezii, care nu făcuseră cunoscut stadiul avansat la care ajunseseră şi faptul că în anumite perioade reuşiseră să citească traficul „Enigmei", au acceptat în

---

[1] *Decriptarea* constă în penetrarea codurilor pe baza cărora sînt cifrate textele. *Descifrarea* este operaţiunea de redare a formei iniţiale a unui text prin cunoaşterea codului folosit.

În ultimii ani, au apărut tot mai numeroase date despre faptul că, în timpul războiului, cei mai mulţi dintre beligeranţi au reuşit să „citească", cel puţin parţial şi pentru perioade mai mult sau mai puţin îndelungate, traficul codificat inamic. Unul dintre cazurile celebre îl reprezintă penetrarea de către nazişti a codului ataşaţilor militari americani. Aceasta a permis mareşalului E. Rommel să fie informat despre conţinutul rapoartelor ataşatului militar american la Cairo, colonelul Bonner Fellers, care conţineau detalii şi asupra planurilor şi dispozitivului britanic în Egipt. Credem că aiei şi-a avut sursa şi spionajul german cu privire la planurile anglo-americane de bombardare, în 1942, a regiunii petrolifere române, în care Bonner Fellers a fost implicat. Codul a fost schimbat în vara anului 1942, după ce britanicii au aflat din descifrarea unui mesaj codificat italian că succesele lui Rommel se datorau cunoaşterii rapoartelor colonelului Bonner Fellers.

[2] După unele surse, spre sfîrşitul războiului, Germania folosea 30 000 maşini „Enigma". Deoarece, în absenţa cheii de cod şi a modalităţilor de schimbare ale acesteia, o astfel de maşină nu era suficientă pentru „citirea" traficului de mesaje, Hitler a autorizat — conform unor surse istoriografice occidentale — ca maşini „Enigma" să fie vîndute Japoniei, Italiei şi altor două ţări — Bulgariei şi României.

[3] Biroul 2 polonez avea un compartiment special care se ocupa de problemele de cifrare, inclusiv de decriptare, în frunte cu colonelul Guido Langer. Serviciul pentru cifrul german dispunea de staţii de interceptare a traficului codificat militar german la Poznań, Starograd şi Krzlawice. Alături de M. Rejewski, în activitatea acestui serviciu s-au impus colegii săi de facultate Jerzy Rózycky şi Henryk Zygalsky.

[4] În memoriile sale, G. Bertrand, care şi-a încheiat activitatea cu gradul de general de brigadă, la care a fost avansat în 1947, şi de director adjunct al S.D.E.C.E. (Serviciul de documentare externă şi contraspionaj, altfel spus Spionaj şi Contraspionaj), nu a dat numele „colaboratorului" său, ci numai porecla codificată — Asche (Cenuşă, în limba germană). De aceea, în unele lucrări, apărute şi în limba română, s-a susţinut că numele nu era cunoscut. Pentru prima oară, credem, sîntem în măsură să dăm cititorilor *Magazinului istoric* identitatea lui Asche, pe baza unor dezvăluiri survenite în ultimii ani.

ianuarie 1939 să participe la o reuniune desfăşurată la Paris cu reprezentanţii serviciilor secrete francez şi britanic. După cum scrie istoricul britanic Peter Calvocoressi, polonezii voiau să ştie dacă în legătură cu „Enigma" puteau primi un sprijin: „Ei şi-au format opinia că nici francezii şi nici britanicii nu aveau ce să-i înveţe şi

Apropierea războiului a determinat serviciul secret polonez să iniţieze convocarea unei noi reuniuni. În faţa reprezentanţilor Biroului 2 francez şi a celor de la Intelligence Service (acesta din urmă îl trimisese la întîlnire şi pe S. Menzies, directorul adjunct şi, ulterior, şef al S.I.S., prezentat ca profesor de matema-

rate şi de cartele perforate (într-un fel precursoare ale calculatoarelor electronice), care concurau la decriptare. În urma acestei consfătuiri, desfăşurate în zilele de 24 şi 25 iulie 1939, britanicii şi francezii au mai primit şi cîte o versiune a maşinii secrete germane „Enigma", fabricată de polonezi. „Astfel — cum scrie

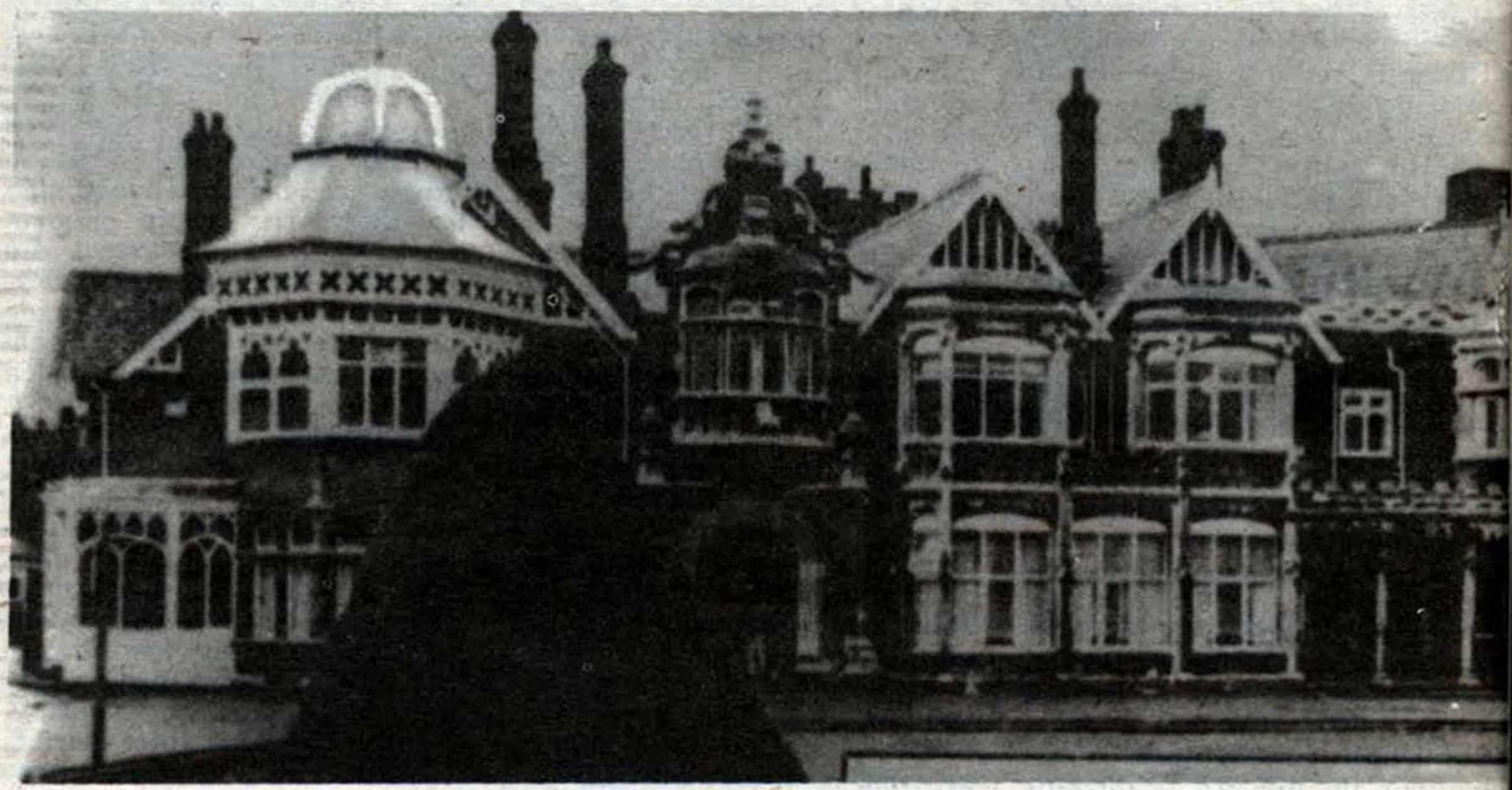

În perioada interbelică, guvernul britanic a achiziţionat un vast domeniu situat la aproximativ 50 mile nord-vest de Londra, în vecinătatea nodului de cale ferată de la jumătatea drumului dintre Oxford şi Cambridge. Aici, la Bletchley Park, într-un conac construit spre sfîrşitul secolului trecut, urma să fie instalată Şcoala guvernamentală pentru coduri şi cifruri (G.C.&.C.S.), care, în pofida titulaturii sale, se ocupa mai puţin de formarea personalului pentru astfel de activităţi, ci în primul rînd avea atribuţii de penetrare a traficului corespondenţei secrete străine.

G.C.&.C.S. era subordonată iniţial Ministerului de externe şi administrată, tot timpul, de M.I.-6, avîndu-l ca şef pe comandorul A. Denniston din Serviciul secret de informaţii (S.I.S.). Conacul şi domeniul (pe care au fost ulterior amplasate numeroase construcţii „provizorii") au fost strict izolate prin măsuri deosebite de securitate şi au devenit sediul unei organizaţii, care, de la declanşarea războiului şi pînă la încheierea ostilităţilor în Europa, a ajuns să cuprindă 10 000 oameni, dintre care 1 200 tinere femei în uniformă.

Misiunea celor de la Bletchley Park era penetrarea tuturor codurilor străine şi în toate limbile. Activitatea bazată pe maşinile „Enigma" şi sistemul „Ultra" (de la Top Secret Ultra — Secret maxim), vizînd codurile militare şi paramilitare germane, era doar o parte a acestei misiuni şi diferitele sectoare nu cunoşteau nimic sau doar strictul necesar despre munca celorlalte. La Bletchley Park se primeau mesajele-radio interceptate de staţiile de ascultare, se căuta decriptarea şi se efectua traducerea în limba engleză, se proceda la analiza şi coroborarea informaţiilor cu cele provenite din alte surse (cu excepţia problemelor ce interesau Amiralitatea, care făcea eventualele la centrul ei operaţional din Londra), se asigura transmiterea rapoartelor către forurile stabilite.

Magazin istoric *s-a ocupat pe larg de activitatea de la Bletchley Park în articolul* Războiul „minţilor iştete" împotriva nazismului *(nr. 7-8/1981; vezi şi scrisoarea lui R.V. Jones, în nr. 4/1982), iar Editura politică a publicat, în 1983, în traducerea Elenei Oprea Frăţilă, lucrarea* Un război ultrasecret, *de R.V. Jones*

s-au întors la Varşovia pentru a continua singuri. În general s-a considerat că polonezii aveau dreptate, dar nu este imposibil ca britanicii să se fi dus la Paris cu aceleaşi instrucţiuni ca şi polonezii şi să fi ajuns la aceleaşi concluzii în privinţa partenerilor lor"[1].

tică la Oxford, în pofida stînjenelii ce o manifesta cînd se discutau aspecte pur ştiinţifice), polonezii au dezvăluit stadiul real în care se aflau. Ei au înfăţişat metodele lor matematice, modelele de maşini „Enigma" pe care le reconstituiseră, sistemul de apa-

P. Calvocoressi — polonezii au transmis făclia exact la timp". Sau, cum se exprimă istoricul Serviciului secret operaţional al Amiralităţii din Londra, P. Beesly, ei au făcut „un dar" pentru care „Marea Britanie datorează polonezilor o imensă recunoştinţă. Dacă garanţia lui Chamberlain a făcut puţin pentru această nefericită ţară, în mod sigur Polonia a adus o avere de nepreţuit

[1] Conform acelaşi autor, britanicii reuşiseră „să citească o formă primitivă a «Enigmei» în timpul războiului civil din Spania", dar „cu un singur criptograf lucrînd la «Enigma», la Londra, este aproape sigur că n-au reuşit să avanseze şi se aflau totdeauna cu un pas sau doi în urma modificărilor introduse progresiv de Germania".

Marii Britanii". Dar odiseea dezlegării tainei „Enigmei" era încă la început.

Cu consimţămîntul autorităţilor române

Vineri, 1 septembrie 1939, ora 4.45 a.m., blindatele şi aviaţia germană s-au revărsat asupra Poloniei[1]. În mod cert, cum s-a dovedit, Polonia nu era în măsură să facă faţă invaziei. Dacă la Varşovia se considera că intrarea în război, conform angajamentelor, a Franţei şi Marii Britanii, înfăptuită abia la 3 septembrie, va drena forţele germane în vest permiţîndu-i răgazul de a-şi organiza rezistenţa, la Paris comandantul suprem, generalul Gamelin, îşi întemeia planurile pe himera că armata poloneză va continua lupta pînă în primăvara următoare. În timp ce în vest nu aveau loc nici un fel de operaţii, la 8 septembrie, deci la numai o săptămînă după declanşarea agresiunii, vîrfurile unităţilor blindate ale Wehrmachtului atingeau periferiile Varşoviei, în pofida acţiunilor eroice ale trupelor poloneze, dar slab dotate şi inadecvat coordonate. La 17 septembrie, U.R.S.S. a încunoştiinţat Ambasada polonă la Moscova că „a dat dispoziţiuni Înaltului comandament al armatei roşii să ordone trupelor să treacă frontiera şi să ia sub apărare viaţa şi averea populaţiei din Ucraina de Vest şi Bielorusia de Vest".

În vîltoarea evenimentelor care au urmat agresiunii Reichului, datele biroului german al Secţiei de criptologie din cadrul Biroului 2 polonez ar fi prezentat o acută importanţă pentru Marele Stat Major polonez. Dar, conform unor surse concordante, nu a existat posibilitatea descifrării comunicărilor germane, deoarece chiar dacă s-ar fi reuşit să se penetreze ultimele perfecţionări aduse de hitlerişti maşinii „Enigma", eforturile ar fi fost anulate fiindcă staţiile de interceptare poloneze fuseseră depăşite de inamic, ori se aflau în mişcare pentru a nu cădea în mîinile lui. În cele din urmă, după cum scrie istoricul britanic R. Lewin, după ce au distrus echipamentul destinat descifrării „Enigmei", colonelul G. Langer şi oamenii lui „au reuşit să scape în România".

De fapt, prima menţiune publică despre faptul că grupul de criptologi polonezi implicat în penetrarea „Enigmei" s-a salvat în România datează din 1973, cînd au apărut, la Paris, memoriile lui G. Bertrand. După ce arată că de la 10 septembrie 1939 legătura radio între serviciul pe care îl conducea şi organismul corespunzător polonez s-a întrerupt, G. Bertrand scrie: „Căutările au început la 18 septembrie pentru a se termina la 1 octombrie, odată cu sosirea la Paris — unii cu Orient-Express, alţii cu un avion special — a lui Luc[2] şi a altor 15 din echipa lui..., cei mai buni. Într-adevăr, [ei] au fost reperaţi într-un lagăr la Kalimanesti (Călimăneşti), România, şi s-a organizat evadarea lor rapidă: cursa cu Intelligence Service, care ţinea neapărat să-i aibă, a fost strînsă. Ei [polonezii] au putut să salveze două maşini, iar restul a fost distrus sau ascuns atît de bine germanilor, încît aceştia n-au simţit nevoia să schimbe ceva în sistemul lor". Desigur, lui G. Bertrand, care a adus o contribuţie importantă în afacerea „Enigma" şi care în cele mai grele condiţii ale ocupaţiei ţării sale nu a divulgat secretul şi a participat la lupta de Rezistenţă, nu i se poate reproşa că nu dă şi alte detalii; memoriile sale au apărut cu un an înaintea primelor indicii britanice asupra uriaşei dezvoltări date peste Canalul Mînecii sistemului pus la punct iniţial de polonezi. Ceea ce stîrneşte cel puţin nedumerire sînt afirmaţiile că ar fi fost vorba de o „evadare" şi pentru a i se da un iz de senzaţional nereal (cînd a existat de fapt un senzaţional autentic) se spune că aceasta s-a efectuat dintr-un „lagăr". Şi o asemenea versiune nu este singulară. V.P. Borovička, într-o lucrare apărută şi în limba română, afirmă: „Marian Rejewski, Jerzy Rózycky şi Henryk Zygalsky au trecut îmbrăcaţi în civil graniţa în România. Acolo s-au înfăţişat ataşatului militar [polonez], colonelul Zakrzewski. Oraşul Bucureşti era plin de refugiaţi polonezi şi nu era uşor să pleci mai departe. Cînd ataşatul polonez şi-a dat seama cine erau cei trei civili,

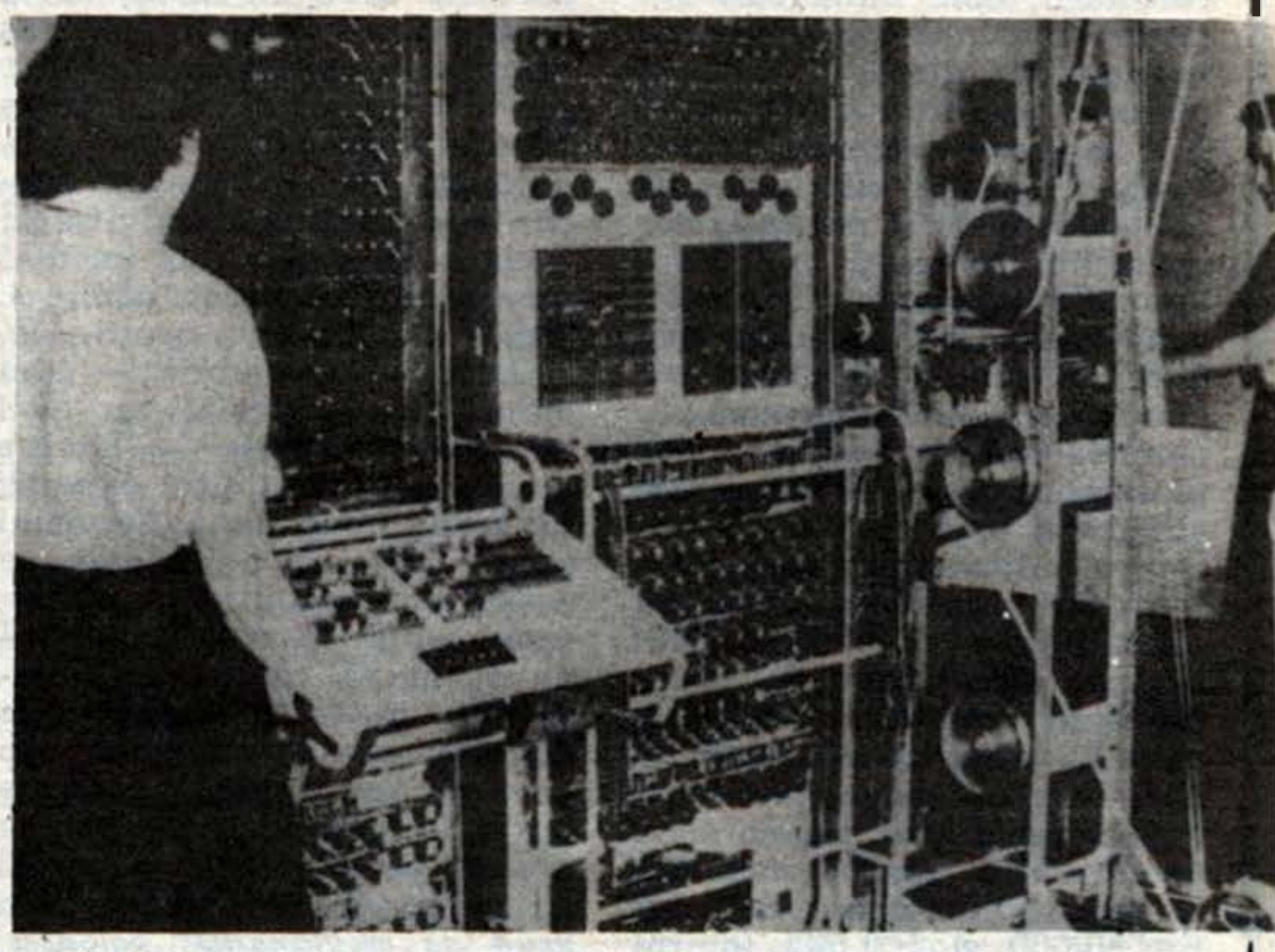

La Bletchley Park, activitatea de penetrare a tuturor codurilor străine şi în toate limbile a impus crearea unor tehnici superioare

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1971.

[2] Colonelul G. Langer.

a pus mîna pe telefon, a sunat Ambasada franceză care le-a procurat cu solicitudine pașapoartele și le-a obținut vizele" (*Cifruri strict secrete*, *Lumea*, nr. 35, 25 august, 1983). Din această versiune rezultă că plecarea celor trei a beneficiat, cel puțin, de acceptarea autorităților române.

Cum s-au petrecut faptele? Desigur, în actualul stadiu al cercetării, cînd numeroase aspecte sînt încă pecetluite de „cel mai strict secret" și nu se permite încă un acces integral la surse originare de arhivă, elucidarea întregului caz nu poate fi decît parțială, dar suficientă pentru a proiecta o anume lumină asupra adevărului istoric. Să precizăm mai întîi, conform cercetătoarei poloneze M. Willaume, că în noaptea de 17 septembrie 1939, reprezentanții puterii supreme a statului polonez și ai autorităților militare au trecut frontiera cu România, începînd cea mai mare afluență de polonezi în țara noastră: „Este dificil în prezent să se determine numărul exact al polonezilor care au trecut prin teritoriul român în timpul celui de-al doilea război mondial. De aceea, cifrele oscilează între 50 000 și 100 000 (dintre care 30 000 pînă la 60 000 erau militari)"[1]. Încă în 1975, cercetătorul britanic Anthony Cave Brown scria: „Cu capturarea Varșoviei și prăbușirea guvernului polonez, principalii criptanaliști implicați în «Enigma» au fost evacuați din Polonia, împreună cu Marele Stat Major polonez și Misiunea militară britanică a colonelului Colin Gubbins. Ei au trecut frontiera polonă în România și criptanaliștii implicați în «Enigma» au fost detașați de [cei de la] M.I.-6 și trimiși — așa cum se căzuse de acord la Château Vignolle — să lucreze împreună cu francezii".

O piesă importantă în completarea tabloului o constituie mărturia colonelului S.A. Mayer, fostul șef al Biroului 2 polonez, făcută reputatului istoric englez R. Lewin și publicată în 1978: „«La 26 septembrie [1939], căpitanul de Winter din armata franceză a sosit la Călimănești, o stațiune în munți... El a venit la mine și chiar a stat în apartamentul meu de la hotel. El căuta pe unii ofițeri polonezi, printre care pe colonelul Langer, pentru care avea un mesaj de la căpitanul Bertrand. În ziua următoare, s-a întîlnit cu Langer și i-a propus să plece în Franța împreună cu toți subordonații săi criptanaliști pentru a-și continua activitatea. Langer mi-a raportat imediat aceasta și mi-a cerut părerea». Mayer a fost de acord. Și, astfel, la 1 octombrie — unii cu un avion special, iar alții cu Orient-Express — Langer și cincisprezece dintre experții lui au ajuns la Paris. Serviciul secret britanic i-a ajutat pe acești remarcabili refugiați — remarcabili, în special, fiindcă au făcut să călătorească împreună cu ei în Franța cele două [mașini] «Enigma» pe care au reușit să le păstreze din stocul original". Și pentru a pune punctul pe i să o mai citățm pe M. Willaume: *„Un grup de criptanaliști polonezi, care lucrau pentru a descifra «Enigma», era apreciat ca un tezaur dintre cele mai considerabile. Acești specialiști, dintre care M. Rejewski era cel mai dotat, primind consimțămîntul autorităților române, au plecat în Occident în compania englezilor"*.

Cine era Gubbins?

În relatarea lui A. Cave Brown apare numele Gubbins. Cine era acest colonel britanic? Ofițer de carieră, Colin Mc Vean Gubbins avea 43 ani la izbucnirea războiului. Într-un anuar militar oficial britanic rezultă că doar pentru deceniul patru; între 24.02. 1934 și 1.07.1938, a fost în evidența Regimentului regal de artilerie, cu grad de locotenent-colonel și că în aprilie 1939, avînd același grad, era în evidența Departamentului șefului Statului Major General Imperial, ca ofițer de stat major de rangul 1. Oficial, n-a fost trimis niciodată în România. Din lucrările autorilor britanici E.H. Cookridge (1967) și A. Cave Brown (1975), rezultă că s-a născut într-o insulă din arhipelagul Hebridelor, din Oceanul Atlantic la nord-vest de Scoția, dintr-o familie scoțiană cu vechi tradiții militare, ca fiu al unui diplomat[2]. În cea mai mare parte a carierei sale a fost implicat în pregătiri și operații de „război special". În 1919, a acționat în nordul Rusiei sovietice, în 1921-1922 în Irlanda, iar între 1925-1928 împotriva răsculaților din India contra dominației britanice. În ajunul celui de-al doilea război mondial a fost unul dintre principalii adjuncți ai șefului M.I.R. (Secția de cercetări a Serviciului de informații secrete militare), printre ale cărei misiuni de bază erau operațiile de „război neconvențional". „A fost șeful Misiunii militare britanice la Varșovia» la izbucnirea războiului și, cînd Polonia a capitulat, a plecat de la Varșovia la București cu Statul major polonez, aducînd cu el mai tot ce avea de a face cu penetrarea poloneză a «Enigmei»" (A. Cave Brown).

Încă în primăvara anului 1939 a făcut un „turneu de recunoaștere" în țările de la răsăritul frontierelor germane. Cercetătorul român H. Brestoiu opina, într-o lucrare apărută în 1973, că specialistul militar britanic venit la București în aprilie 1939 în vederea discutării distrugerii puțurilor de petrol în cazul unei invazii germane și la care s-a referit ministrul englez R. Hoare în cursul unei audiențe la primul ministru Armand Călinescu, ar fi fost colonelul Colin Gubbins. Cert este că ziarul *Curentul*, din 25 iulie 1940, a reprodus un document francez dintre cele aflate în trenul Statului major francez, tren capturat de Wehrmacht în ajunul capitulării Franței, care se referea la planuri de distrugeri în regiunea petroliferă română. În

---

[1] Aceeași autoare arată că „pînă la mijlocul lui iunie 1940, 22 000 persoane au părăsit România. Se presupunea că acest număr era, poate, mai mare". Prioritate s-a dat aviatorilor care puteau „să se angajeze imediat în operațiile militare din Occident. Pînă la mijlocul lui octombrie 1939 au fost evacuate 3 842 persoane, dintre care 539 ofițeri, 1 468 soldați, 1 320 oameni din personalul aviației și 462 tehnicieni".

[2] În necrologul apărut în ziarul *Times* (12 februarie 1976), sub titlul *Generalul maior Sir Colin Gubbins, șef de serviciu secret în timpul războiului*, se afirmă că s-a născut la Tokio, în 1896, unde tatăl său funcționa la Legația britanică.

[3] Conform altor surse, necrologul din *Times* și volumul *Who Was Who 1971-1980*, a fost doar șef de stat major al Misiunii militare britanice.

acest document, datat 1 octombrie 1939 și atribuit lui Leon Wenger, însărcinatul special al guvernului francez pentru elaborarea și punerea în practică a planului, se menționa și faptul că „a luat contact cu colonelul Cublins" la București. A doua zi după apariția acestor informații, într-o telegramă cifrată transmisă la Londra, atașatul pentru problemele petrolului de la Legația britanică din București, E.A. Berthoud, comunica: „Am tras concluzia de la însuși dl. Wenger, că documentul publicat trebuie să fie rezumatul întocmit de Statul Major General Francez al unora dintre rapoartele și scrisorile sale". În legătură cu britanicii menționați că au fost în contact cu Wenger, începînd de la 18 septembrie 1939, Berthoud făcea următoarea precizare: „colonelul Cublins [sic!], în realitate Gubbins" (Arhivele statului București, *Colecția Microfilme Anglia*, Rola 287, cadrele 841-842).

Din lucrările lui E.H. Cookridge, care i-a fost subaltern în timpul războiului, și A. Cave Brown, care s-a întreținut personal după război

Generalul Sir Colin Mc Vean Gubbins era colonel la izbucnirea războiului și șef al Misiunii militare britanice la Varșovia

pentru a se documenta în legătură cu biografia lui C. Gubbins, mai rezultă: în cursul invaziei germane în Norvegia, din primăvara 1940, a fost șeful unor subunități care ulterior s-au numit comando. Revenit la Londra, colonelul C. Gubbins a primit răspunderea unei organizații concepută să desfășoare lupta de guerilă în cazul invaziei și ocupării germane a insulelor britanice. Din vara anului 1940 a fost implicat în organizarea Direcției Operațiilor Speciale (S.O.E.), unde i s-a încredințat conducerea așa-numitului „Grup de la Londra", ramura care controla și executa operațiile S.O.E. în Europa apuseană. În mai 1942, C. Gubbins, avansat între timp general, a devenit adjunctul lui Sir Charles Hambro, șeful S.O.E., căruia i-a succedat în funcție în septembrie 1943[1]. Ca șef al Direcției Operațiilor Speciale, generalul C. Gubbins era identificat ca „D" (prima literă de la Director); spre deosebire de „C" (de la Chief-Șef) care îl desemna codificat pe șeful lui M.I.-6 (Secret Intelligence Service)[2]. Generalul Gubbins a fost încă în vara 1939 și autorul manualelor *The Art of Guerrilla Warfare* (Arta războiului de guerilă), *Partisan Leader's Handbook* (Ghidul șefului de partizani), *How to Use High Explosive* (Cum să fie folosite explozive puternice)[3].

Soarta celor 15

Plecînd în Franța, cu asentimentul autorităților române, grupul lui Langer a fost instalat într-un sediu al Biroului 2 francez, la conacul (Château Vignolle) din vecinătatea unei localități[4] situate la nord-est de Paris. Acesta era așa-numita „Echipă Z". Tot acolo se găsea și o „Echipă D", alcătuită din șapte republicani spanioli, care se ocupa de decriptarea traficului de mesaje codificate ale Spaniei și Italiei. Un ofițer superior englez din M.I.-6 ținea legătura prin teleimprimator cu Bletchley Park, unde funcționa cartierul general britanic pentru decodificare și decriptare.

Spre sfîrșitul lunii octombrie, „Echipa Z" a reușit o penetrare parțială și o decriptare, adeseori cu întîrziere, a unui mare număr de mesaje ale comandamentelor aviației germane. În ianuarie 1940, polonezii au descoperit o nouă „cheie" a „Enigmei". Pînă la capitularea Franței, în iunie 1940, datorită lor au fost descifrate 8 440 mesaje militare codificate germane[5]. G. Bertrand a luat măsura ca întregul efectiv să fie deplasat într-un nou centru din zona neocupată a Franței, în Provence. În noiembrie 1942, cînd, în urma debarcării anglo-americane în Africa de Nord, trupele germane au ocupat și așa-numita „Zonă liberă", unde funcționa regimul de la Vichy, după ce a „șters" urmele, Bertrand și-a dispersat subalternii, care în majoritate au intrat în Rezistență. Polonezii au primit consemnul să fugă peste Pirinei, de unde au și fost recuperați de agenți britanici. Dar, după cum scrie P. Calvocoressi, „cinci dintre ei au fost capturați și deținuți de Gestapo în condiții oribile. Ei posedau cel mai vital secret al războiului și nu l-au divulgat. Acesta a fost [din partea lor] un serviciu eroic final dat cauzei Aliaților".

Între timp, încă din primăvara 1940, la Bletchley Park a început penetrația neîntreruptă a cifrului principal al aviației germane, penetrație care s-a extins treptat și asupra altor categorii de cifruri, încît s-a ajuns să se cunoască pînă și numărul vagoanelor și deci și

---

[1] Conform unei lucrări apărute la Londra în 1975, în legătură cu politica britanică față de Iugoslavia și Grecia în timpul războiului, C. Gubbins a deținut între 1940 și 1943 și funcția de director al Operațiilor și Instrucției (S.O.E.).

[2] Tot necrologul din *Times* menționează că în toamna anului 1943 el a fost avansat de către lordul Selborne în conducerea executivă a S.O.E. cu simbolul „CD".

[3] În 1968 i-a apărut studiul *The Fourth Dimension of Warfare* (A patra dimensiune a ostilităților).

[4] Gretz — Armainvilliers.

[5] G. Bertrand dă cifra de 15 000, dar s-ar putea ca ea să cuprindă și mesajele decriptate ulterior în Franța neocupată. După unele surse, succesul n-a putut fi valorificat cum se cuvenea, între altele, datorită capacității, încă reduse atunci, de analiză a informațiilor astfel obținute și lipsei de încredere a Înaltului comandament francez în sursa lor, susținîndu-se și în prezent că serviciile de informații nu i-au identificat modul în care erau obținute.

al victimelor trimise în lagărele naziste ale morții.

„Legile" dure și nesentimentale ale serviciilor secrete, ca și acelea ale „protejării" surselor și camuflării amploarei reale ale unor astfel de operații, ce au interzis pînă în urmă cu cîțiva ani cunoașterea datelor și despre sistemul britanic „Ultra" și care nu divulgă nici în prezent informațiile despre modul de funcționare a acestui sistem, au fost resimțite printre primii chiar de cei care au contribuit la dezvoltarea lui. Mai întîi, cînd Rejewski și Zygalsky[1], au ajuns la Londra, deși au continuat să se ocupe cu decriptarea, nu li s-a mai permis să aibă vreun contact cu folosirea „Enigmei" și n-au știut nimic despre „Sfînta sfintelor" de la Bletchley Park. Același lucru i s-a întîmplat și lui G. Bertrand, cînd, la rîndul său, a ajuns în cursul războiului la Londra.

Faptul că au fost izolați de folosirea „Enigmei" nu micșorează cu nimic meritele polonezilor. Cum remarca profesorul Jean Stengers, membru al Academiei din Bruxelles; „contribuția poloneză a fost capitală. Englezii se găseau în 1939 în fața unei mașini care fusese, deja, puternic perfecționată și pentru care sistemele de cifrare fuseseră, de asemenea, considerabil îmbunătățite, concomitent cu pregătirea mai bună a operatorilor. Specialiștii consideră că, în aceste condiții, «Enigma» constituia pentru ei o problemă nesoluționabilă. Polonezii au beneficiat de faptul că s-au ocupat de o mașină mai simplă și cu procedee de cifrare mai puțin sigure. Ei au putut, în continuare, să-i urmărească evoluția, atît a procedeelor cît și a mașinii. Metodele lor, reconstituirea «Enigmei», propriile lor mașini au fost baza pe care englezii, la rîndul lor, au putut construi".

Oricum, așa cum scrie Ronald Lewin, „ei [polonezii] au făcut posibil «Ultra»". Și în acest capitol de istorie a celui de-al doilea război mondial, a cărui elucidare va continua să preocupe, un jalon important rămîne „Kalimanesti", respectiv trecerea „Enigmei" prin România, într-un moment crucial pentru organizarea luptei antihitleriste.

[1] Rózycky a decedat în 1942. După război Rejewski s-a reîntors în Polonia, unde în 1979, mai ales pe baza datelor furnizate de el, a apărut sub semnătura lui W. Kozaczuk cartea *W. Kręgu Enigmy* (În jurul Enigmei).

PLANSELE NOASTRE

②③ Bucureștiul în anii socialismului: Casa Republicii (machetă), impunătorul edificiu a cărui construcție se înscrie în cadrul unui amplu program de înnoire a Capitalei României, inițiat de conducătorul partidului și statului nostru, președintele Nicolae Ceaușescu. Lucrările monumentalei clădiri și ale Bulevardului Victoria Socialismului care, alături de celelalte edificii prevăzute în amplul plan edilitar, vor completa în mod organic, armonios, ca un corolar, întreaga activitate de construcție și sistematizare desfășurată în anii socialismului în București și în întreaga țară, au fost inaugurate în ziua de 25 iunie 1984. La temelia Casei Republicii a fost așezat un cilindru de oțel inoxidabil în care a fost introdus un pergament cu stema Republicii Socialiste România, încadrată de drapelele țării și partidului. Pergamentul, semnat de tovarășul Nicolae Ceaușescu și de tovarășa Elena Ceaușescu, are înscrise cu litere de aur cuvintele: „Astăzi, 25 iunie 1984, în al patruzecilea an al aniversării revoluției de eliberare socială și națională, de dezvoltare liberă și independentă a României, am inaugurat lucrările de construcție la Casa Republicii și Bulevardul Victoria Socialismului, măreție și luminoase ctitorii ale acestei epoci de adînci transformări înnoitoare; construcții monumentale ce vor dăinui peste veacuri, ca o impresionantă mărturie a voinței locuitorilor Bucureștiului, a întregului popor român, de a conferi demnitate și măreție Capitalei țării, patriei noastre socialiste".

Bucureștiul în ultimele decenii ale secolului trecut: vedere panoramică, realizată de Carol Popp de Szathmári cu aparatul de fotografiat instalat pe platforma Turnului Colței; se pot recunoaște, în prim plan, Palatul Suțu (acum sediul Muzeului de istorie și artă al Municipiului București) și, în plan secund, clădirea Universității

① **Bucureștiul la 1868,** văzut tot din Turnul Colței; acuarelă de Amedeo Preziosi

④ Tipuri umane, întîlnite în urmă cu peste un secol, desenate de același artist. Reproduceri din colecția I. Cumpănașu

BUCUREȘTI

ALBUM ISTORIC

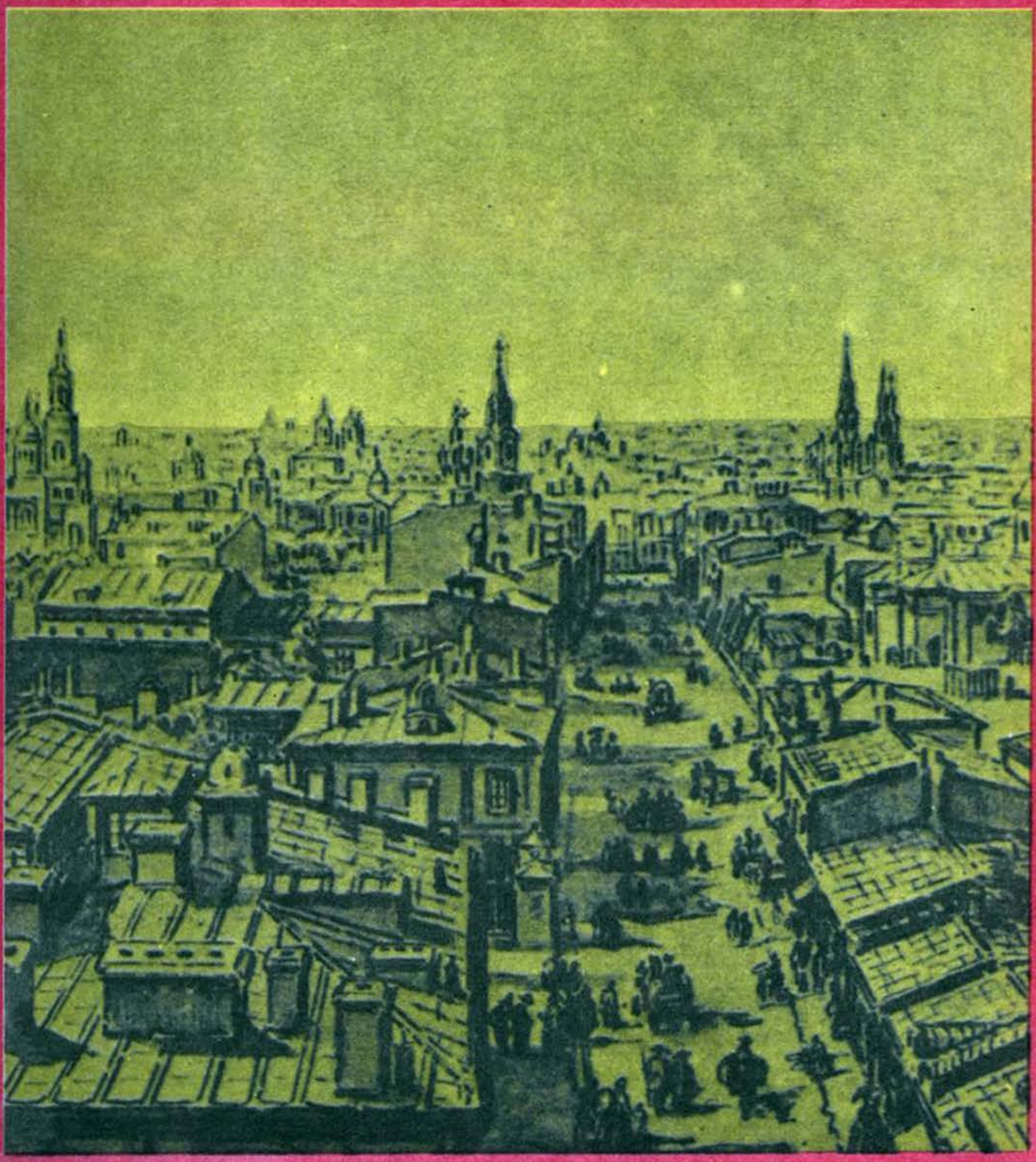

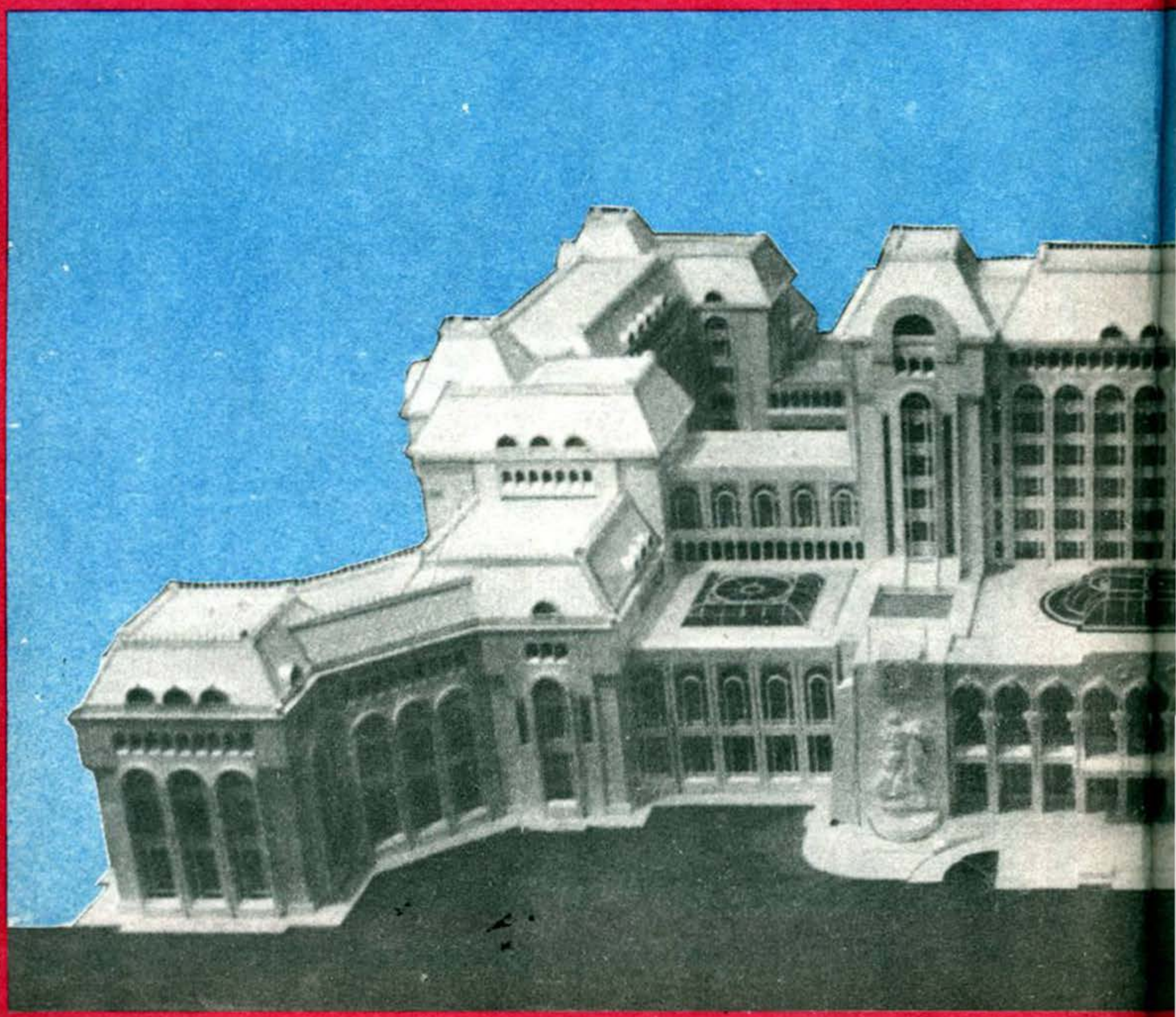

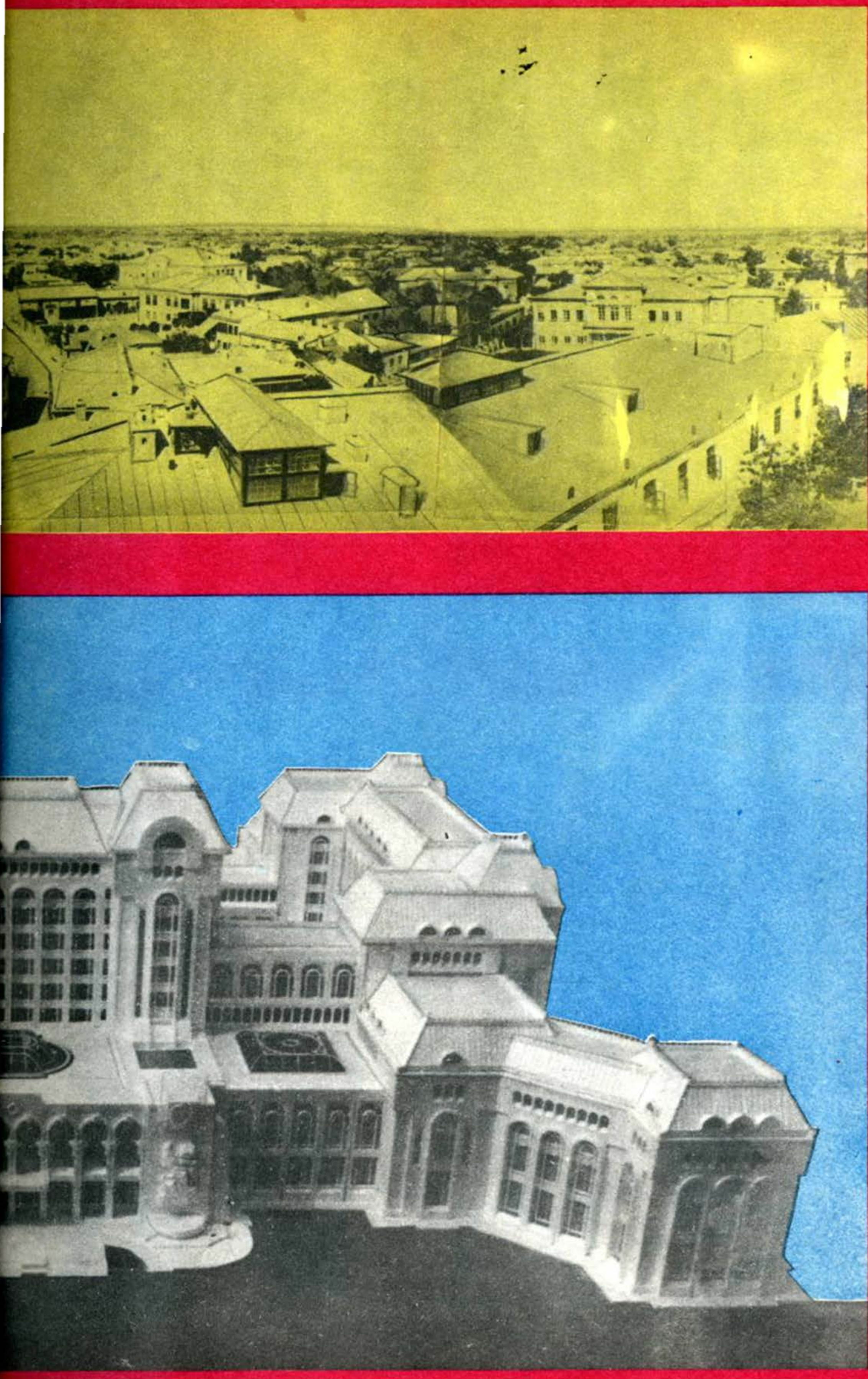

AMINTIRI CONTIMPORANE

V. A. URECHIĂ

„În cazul nostru special, povestea vieţii noastre poate să intereseze şi istoria contimporană prin faptul că împrejurările ne-au pus în relaţiune cu cei mai mari bărbaţi ai naţiunii şi că am avut nemeritata onoare de a fi colaborator al multora din ei". Autorul acestor rînduri este istoricul şi luptătorul pentru realizarea unităţii naţionale a românilor V.A. Urechiă (1834-1901) din ai cărui jurnal inedit, redactat în 1900, revista noastră a publicat, în august 1980, cîteva fragmente.

1900 este şi anul în care Urechiă a început să publice în presa vremii (în ziarul Apărarea naţională **şi, apoi, în 1901, în** Secolul XX**) o suită de evocări memorialistice intitulate** Din tainele vieţii **şi, respectiv,** Amintiri contimporane. **Autorul rememora întîmplări, evenimente, personalităţi, fapte cunoscute şi trăite de-a lungul unei cariere, desfăşurate în primplanul vieţii culturale şi politice româneşti din a doua jumătate a sec. XIX. Să ne amintim[1] că, la 24 ani, V.A. Urechiă era profesor de istoria şi literatura românilor la Facultatea de litere şi filozofie din Iaşi, la 25 ani, director al Departamentului cultelor şi instrucţiunii publice, iar la 26 ani ministru ad-interim al aceluiaşi departament, în guvernul condus de Mihail Kogălniceanu.**

Publicăm, în continuare, cîteva fragmente din evocările memorialistice ale lui V.A. Urechiă apărute în ziarul Apărarea naţională **unde, de-a lungul a mai bine de un an (1900-1901 cu intermitenţe) autorul a depănat cititorilor săi de la începutul acestui veac amintiri din lumea românească de la mijlocul secolului trecut. Amintiri din anii cînd generaţia revoluţionarilor de la 1848 lupta pentru realizarea marelui deziderat al unirii Principatelor într-un singur stat, act istoric împlinit la 24 ianuarie 1859 şi printre ai cărui protagonişti — după cum vom vedea din paginile ce urmează — s-a aflat şi cărturarul V.A. Urechiă.**

Evocînd oamenii şi vremea cînd se puneau bazele statului român modern, V.A. Urechiă a lăsat loc mai puţin istoricului care era şi a dat mai mult cuvînt omului care pătrunsese „din tainele vieţii", după cum şi-a intitulat de altfel o parte din fragmentele publicate în Apărarea naţională.

Reproducem din acestea, în ordinea în care au apărut la vremea respectivă, cîteva fragmente. În transcrierea paginilor ce urmează am respectat normele ortografice actuale, păstrînd însă particularităţile stilistice ale autorului. Explicaţiile în paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin. Pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat întreruperile de text prin trei puncte. Datele sînt pe stil vechi.

Ioan LĂCUSTĂ

La Academia Mihăileană[2]. Mi-amintesc cu veneraţiune de marea sală rotundă, care de o parte şi de alta avea cabinetul de fizică şi biblioteca liceului, iar în mijloc erau aşezate fotolii şi scaune unde de-abia încăpea lumea numeroasă şi foarte aleasă ce venea să asiste la examene. Pe lîngă vornicul bisericesc (ministrul instrucţiunii publice), epitropul şcoalelor, referentarul Gh. Asachi, asista mitropolitul cu toată suita lui şi consulii cei mai de căpetenie din Iaşi. Apoi în zilele în care venea şi Mihai Vodă Sturdza era o adevărată invaziune de public în sală.

Îmi este vie în memorie emoţiunea ce am resimţit, fiind într-un an examinat înaintea lui vodă. Îl văd şi acum, cu barba şi părul său roşu, cu figura măreaţă, impozantă, întrebîndu-mă din istoria patriei despre Alexandru cel Bun. Se pare că i-am răspuns bine. Domnitorul nu mai aşteptă ziua premiilor şi-mi puse în mînă un ceasornic de argint.

În Academia Mihăileană, admirabil era spiritul naţional în ea. Profesorii se întreceau în a inculca în sufletul nostru iubirea de patrie. Franţa era idealul nostru.

1848. Revoluţiune. Se lăţise vestea, ori auzeam în casă de la vitregul meu tată[3] că

---

[1] Pentru viaţa şi activitatea lui V.A Urechiă vezi nr. 8/1980 şi 10/1981.

[2] În 1844, V.A. Urechiă s-a înscris la Şcoala Preparandală de la Trei Ierarhi, devenind, totodată, bursier al Academiei Mihăilene din Iaşi.

[3] V.A. Urechiă era fiul unui boiernaş din Piatra Neamţ, Alexandru Clucerul, care a murit la scurt timp după naşterea viitorului istoric. Mama sa, Eufrosina, s-a recăsătorit la Iaşi cu serdarul Cosmiţă.

Alecsandri, Kogălniceanu, Negri, Negruzzi şi o mulţime de boieri se adună la Regensburg [corect, Petersburg], un otel de lîngă curtea domnească, unde plănuiesc răsturnarea lui Vodă. Noi, băieţii, mergeam şi ne furişam prin curtea otelului şi ne sfătuiam să dăm ajutor revoluţiei. Sosi ziua cunoscută a arestării capilor mişcării. Eram sub bolţile din faţa Mitropoliei, cam pe la 2 ore după amiază, cînd deodată văd venind dinspre curtea domnească, în pas repede, oaste pedestră şi de ulani călări îndreptîndu-se pe uliţa mare spre Copou. Cu alţi băieţi m-am luat după oaste. De la un punct oarecare, slujitori de pe la Agie (poliţie) ne-au oprit calea şi, mai cu sictir, mai cu pumni ne-au silit să luăm stînga împrejur. Oastea mersese la casele lui Alecu Sturdza, unde la comanda lui beizadea, fiul lui Vodă, se făcură arestările şi pe cinci legîndu-i fedeleş i-au aruncat în căruţa de poştă surghiunindu-i.

Ca în timp de răzmeriţă, toate prăvăliile se închiseră într-o clipă şi stătură aşa pînă în seară, cînd se lăţi vestea că revoluţiunea era potolită. Seara, vitregul meu [tată] veni acasă încărcat de spolii [pradă] de război: felurite arme de lux sechestrate. Nu cred să le fi înaintat mai departe la Agie.

Ca o consecinţă a revoluţiunii de la 1848 fu închiderea şcoalelor, acuzate că ele au contribuit nu puţin la mişcarea înăbuşită.

Evident, că la vîrsta de 15 pe 16 ani nu puteam să fiu în curent de lucrarea diplomatică ce se făcea cu referinţă la Principate. Tot ce ştiam era că vodă Sturdza nu era iubit şi că opoziţiunea din ţară spera să-l vază răsturnat cît mai curînd.

Într-o zi mă găseam în strada Lozonski, pe unde descindeam, sub feredeul [baia] turcesc la casa lui Troian, unde locuia mama mea. În apropiere de obahta [corpul de gardă] Curţii domneşti, vreo 10-15 femei mahalagioaice plîngeau ca după mort, iar piaţa din dreptul porţilor curţii grajdurilor domneşti era înţesată de trăsuri boiereşti şi birje pline cu tinerime. La scara palatului domnesc aşteptau mai multe trăsuri cu poştalion. Mă întrebam ce avea să se întîmple?

Mihai Sturdza Vodă primise *olac* [curier] de la Constantinopole care îi vestea mazilirea. El ţinu ştirea, dar nu izbuti ca şi opoziţiunea să n-o afle. Împrăştie vorbă că vodă merge într-o excursiune oarecare în ţară, dar nu izbuti să înşele opoziţiunea care năvăli în trăsuri şi birji spre palat. Vătavul Curţii domneşti crezu util să organizeze o contra-manifestaţiune, care să arate că ţara regretă plecarea lui Vodă. Mahalagioaicele se boceau din poruncă şi pentru un sfanţ, fiecare.

Avenirea la tron a lui Grigore Ghica putu fi considerată ca începutul unei ere noi. Tinerimea pariziană se întoarse în ţară din emigraţiune şi fu bine primită de Grigore Ghica, cu toate că în ministerul său mai conserva şi din boierimea lui Mihai Sturdza.

Academia se redeschise. Nu numai am fost primit în internat, dar curînd ajunsei chiar şi pedagog. Dar iată că în locul profesorilor vechi ce aveam, fură chemaţi la Academie unul după altul mai mulţi bărbaţi din Ardeal. În fruntea şcoalelor păşi, ca inspector general, neuitatul Aug. Tr. Laurian. La direcţiunea internatului fu chemat alt ardelean, D. Patriciu.

Pe toată ziua se introduse mai adînc în liceu mania ardeleană de-a scîlcia limba, sub pretext de a o face să semene mai mult a latină. Dar încă mania cu finala *cione?*

Această direcţiune nu-mi plăcea deloc. D. Patriciu îmi înapoia raporturile mele de pedagog sub cuvînt că nu scriu *româneşte*. A scrie româneşte, după D. Patricru, însemna nu numai a scrie în o limbă radicală pocită, imposibilă, dar şi a înşira mereu la vorbe fără nici o trebuinţă. De aici soartă rea între mine şi director. Pînă ce veni treaba să fiu dat afară din postul de pedagog în 1852.

Atunci, ca să mă răsbun, scrisei pentru *Almanahul Bucuriului Român* un articol umoristic sub titlul *Un vis*. Arătam că de o merge şcoala tot în direcţiunea filologică ardeleană[1], la 1952 vom avea o limbă ca aceasta: „Hodie lingua Romana e propinguata de lingue latina. Pauci pot să o scribere. Iuventutea studiă două deci anni numu propter ca scribere se poată dopo Gramateca. Hodie Populus altra lingua loquit. Ergo vedeti quo lingua cultora este".

Articolul meu avu un deosebit succes în Iaşi[2].

[*1856 Paris*]. Sorbona nu-şi deschide porţile decît cîteva săptămîni după sosirea mea. Eu raţionai aşa: de vreme ce mi-am propus să fac literele, nu mi-ar fi de stricăciune să constat de sînt eu îndeajuns de pregătit cu studiile umanioare, deşi ştiu măcar cît francezii, mai cu seamă limbile clasice. Cea mai bună experienţă despre aceasta era prezentarea mea la examenele de bacalaureat care tocmai aveau să înceapă odată cu noul an şcolar.

Studenţii români se bucurau de echivalenţa de diplomă, plătind numa taxele, prin urmare eu profitam de plata taxelor ca să fiu examinat şi în caz de cădere tot aveam recursul la echivalenţa obişnuită.

Pe lîngă pregătirea în vederea examenului de bacalaureat care avea să se întîmple în 18 august 1856, eu aveam şi o altă ocupaţiune. Vornicul bisericesc. Ralet, gelos de Alecsandri care îşi tipărise frumos *Baladele*[3] la Paris, hotărî să

---

[1] Şcoala filologică ardeleană, în prima jumătate a secolului trecut, în dorinţa de a subliinia caracterul latin al limbii române, ajunscse la a susţine, pe baza principiilor etimologice, întrebuinţarea în vorbit şi în scris a cuvintelor şi formelor gramaticale cît mai aproape de originaiul lor latin. Rezulta o limbă artificială, greoaie, combătută ca atare de scriitorii şi intelectualii atît din Moldova cît şi din Ţara Românească. Aceştia evidenţiau necesitatea unei limbi române literare unitare, dezvoltată pe principiile evoluţiei sale istorice, limbă care, difuzată prin intermediul presei şi al scrierilor literare, era menită a juca un rol important în lupta pentru realizarea unităţii naţionale.

[2] Articolul a fost apreciat, între alţii, de Vasile Alecsandri. Într-o conferinţă ţinută la Bacău, la 22 ianuarie 1894 (tipărită apoi şi în broşură) V.A. Urechiă a evocat momentul în care, la invitaţia poetului, a păşit în casa lui Alecsandri. Mai erau acolo P.P. Carp, D. Ralet, C. Rolla şi Alecu Russo. „Bre, tinere, — i-a spus Alecsandri — ai scris nu numai frumos, dar ai criticat şi drept pre cei cari strică minunata noastră limbă românească".

[3] V. Alecsandri, *Doine şi lăcrămioare*, Paris, Ed. De Soye et Bouchet, 1853.

imprime şi dînsul cartea *Impresiuni de călătorie*[1] tot în marea capitală a lumii. Dînsul mă însărcină cu editarea volumului la aceeaşi tipografie (Place du Panthcon) care era unica din Paris ce poseda litere ciriliene [chirilice]. Culegerea manuscriptului scris cu ciriliene era foarte grea treabă. Numai o singură fată era deprinsă, de chiar Alecsandri, la asemenea culegere.

O a treia ocupaţiune mai aveam. Înainte de a pleca din ţară, fui prezentat secretarului francez a lui Grigore Vodă Ghica de către vornicul Ralet, ca un tînăr care posedă bine limba franceză. Domnitorul, apostol convins al unirii Principatelor sub domn străin, lucra în tăcere pe toate căile pentru triumful acestor vederi politice. Toate informaţiile din ţară aveau să-mi fie trimise la Paris şi eu, nepierzînd din vedere cele două principii mari, aveam să coordonez şi să extrag informaţiunile proprii de a fi publicate în cele patru mari ziare ale împăratului Napoleon.

Cu mari sacrificii băneşti, Grigore Ghica îşi deschisese porţi largi la redacţiunile acestor foi; astfel că d-a doua zi după sosirea mea în Paris eram intrat în relaţiuni cu principalii redactori ai acestor ziare, şi îndeosebi cu d. Cucheval-Clarigny, directorul *Constituţionalului* şi conducătorul efectiv şi al celorlalte trei jurnale oficioase.

În Paris se aflau cîţiva din emigranţii munteni din 1848. Aceştia, în frunte cu C.A. Rosetti, fraţii Brătieni şi Cezar Bolliac, luptau contra curentului ce se făcea în opiniunea publică de [ziarul] *Le Siècle* în paguba Principatelor. Pe la mai multe jurnale cercaseră Rosetti şi ai săi să introducă articole în favoarea Unirii şi a celorlalte deziderate a ţărilor române, dar nu izbutiseră. Din contră, eu publicam în mod anonim în fiece săptămînă cînd într-un jurnal, cînd într-altul, articole ce-mi erau inspirate din Iaşi şi care pledau călduros cauza naţiunii române.

Miraţi emigranţii români de asemenea publicaţiuni ei căutară să afle cine era scriitorul lor. În hotelul vecin cu al meu, locuia un tînăr doctorand în medicină, Romalo. Acesta era în relaţiuni cu emigranţii. C.A. Rosetti ţinu să mă cunoască şi prin amicul Romalo mă invită să-l întîlnesc la el acasă.

Eu despre oamenii de la '48 îmi făcusem un ideal măreţ, îi vedeam înalţi, chipeşi, frumoşi. Mă aşteptam deci, ajungînd la uşa lui Rosetti, să fiu introdus la un asemenea frumos bărbat.

Sun cu emoţiune; mi se deschide uşa de o specie de lucrător francez, judecîndu-l după bluză, nu de cea mai aleasă frescheţă. Era cu barba stufoasă, neregulată, cu plete lungi după urechi şi cu doi ochi care păreau că vor să iasă din orbitele lor umflate.

— Doresc să văd pe d. C.A. Rosetti, şi-i dau cartea mea de vizită.

— Intră, d-le, poftim.

— D. Rosetti este acasă?

— Sunt eu, d-le.

— *Pas possible!* [Imposibil!]

Mi-a scăpat vorba şi am trebuit, cu sinceritate, să-i explic lui şi doamnei, la care m-a prezentat, decepţiunea ce-am avut, văzînd pe Rosetti al idealului meu aşa cum l-a făcut natura.

Se simţi nevoia publicării unui jurnal românesc la Paris, care să întreţină în ţară curentul naţional unionist, din cauză că libertatea presei nu mai exista în Principate. Pe dată eu scosei *Opiniunea*, organul românilor din străinătate, evident sub inspiraţiunea emigranţilor. Bolliac scoase şi el un jurnal propriu sub titlul *Bucium*, aşa că se văzură la Paris două jurnale mari române. La gazeta lui Bolliac colabcrau Pavel Vioreanu, de la drept. şi, pare-mi-se, Alex.

„Eram sub bolţile din faţa Mitropoliei..."

[1] La aceeaşi editură parizlană, a apărut în 1858 volumul lui D. Ralet *Suvenire şi impresii de călătorie în România, Bulgaria, Constantinopole.*

Crețescu. La redacțiunea mea colaborau G. Mîrzescu, Veisa, Maxim, pe lîngă articolele ce mi se dădeau de C.A. Rosetti.

Ca să poată străbate jurnalul în țară, era foarte greu, din cauză că Austria, neîmpăcata neamică a mișcării unioniste române, și cînd nu Austria guvernul caimacamilor[1] din Principate, sechestrau ziarele. Nu le puteam trimite decît tipărindu-le pe hîrtie foarte subțire și trimițîndu-le în țară în plicuri închise.

Cariera mea de jurnalist la Paris fu scurtă; ea dură vr-o două luni și *Opiniunea* încetă de a mai apare, căci nu răzbea în țară nici în plicuri închise.

Soarta *Buciumului* lui Bolliac nu fu mai strălucită.

Între acestea, sosiră la Paris plenipotențiarii străini, avînd a lucra congresul de pace cu Rusia în cursul lunii martie 1856.

Emigranții întreprinseră o campanie zeloasă politică pe lîngă acești reprezentanți ai puterilor străine. Într-o zi, Rosetti îmi zice să adun pentru a doua zi dimineață, la capela română, pe toți compatrioții din școli și să le recomand să aibă cărți de vizită cu ei, fiindcă era de nevoie să facem o vizită-manifest pe la toți plenipotențiarii congresului.

Execut punctual dispoziția șefului. Plecăm vreo patruzeci de români în trăsuri, avînd în frunte pe Rosetti și, paremi-se, pe Brătieni.

La miniștrii la care am fost primiți, negreșit, noi, cei imberbi, stăteam la coadă și în frunte pășeau cei mai chipoși. Șefii explicau cu tot talentul și animațiunea posibilă chestiunea românească, și, sunînd clopotul în ordinea lor, de la mai mulți miniștri am căpătat promisiuni. Pe unii neaflîndu-i acasă, am depus la portier [portar] cărțile noastre de vizită.

C.A. Rosetti și soția, în 1857, la Paris

De trei zile era acum terminată procesiunea de la ambasadori. Era o zi ploioasă și, cu vestitul meu „contăș" [manta lungă] blănit mă găteam să ies de sub poarta hotelului meu ca să mă duc la Sorbona. Văd că se oprește în fața hotelului o trăsură elegantă, închisă, cu „iegher" [valet] pe capră. Acesta deschide și aud cum stăpînul său îi ordonă să întrebe la portar dacă acolo șade d. Urechiă.

Portierul fiind și cîrpaciu de cizme, nu era în loje; se dusese la vreun client din mahala. După ce „iegherul" sună inutil, se întoarce la stăpînul său să-i ducă rezultatul. Acesta, un om destul de corpolent, fără mustăți, cu cotlete englezești, văzîndu-mă în pragul porții, scoase capul prin portieră și mă întrebă politicos de sînt locuitor din această casă.

— Da, aici locuiesc.

— Cunoști pe d-l... se uită pe carta de vizită și citește, cu pronunție străină, numele meu.

Un răspuns genial îmi vine în minte:

— Oui, je suis son domestique, mon maître est absent [da, eu sînt servitorul său, stăpînul meu absentează].

Vă închipuiți pe lord Clarendon[2], plenipotențiar al Marii Britanii, urcînd șapte rînduri de scări și intrînd într-o cameră cu un pat și un scaun spart, — el crezînd că întoarce vizita unui om de stat al țărilor românești.

Clarendon îmi dete un pachet de cărți de vizită ale lui, zicîndu-mi:

— Rog pe stăpînul d-tale să împartă cărțile de vizită la compatrioții săi, fiindcă nu mi-au lăsat adresele lor.

---

[1] La 17 iulie 1856, în locul domnilor celor două Principate au fost numiți caimacami (locțiitori de domni).

[2] William Frederick Villiers, conte de Clarendon (1800-1870), om politic englez; în 1856, ca ministru de externe a participat la Congresul de pace de la Paris care a pus capăt Războiului Crimeii și în cadrul căruia s-au discutat și problemele privind statutul și reorganizarea celor două Principate române.

Bulgaria, septembrie 1944

ŞAPTE ZILE ALE INSURECŢIEI

CRIŞAN ILIESCU

Instaurat la Sofia în noaptea de 8 spre 9 iunie 1923, printr-o lovitură de stat militaro-fascistă, regimul politic de aceeaşi orientare din Bulgaria traversează, încă din primele zile ale existenţei sale, o continuă criză politică. După numai trei luni, de pildă, este zguduit de o puternică insurecţie de masă antifascistă condusă de Partidul Comunist Bulgar[1]. În anii următori, partidul comuniştilor, trecut în ilegalitate, organizează numeroase acţiuni

În imagine: 10 septembrie 1944. Partizanii din detaşamentul „Mihail Petrov" intră în oraşul Târgovişte, din judeţul Sumen.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1983.

de amploare. Din toamna anului 1935 pînă la începutul lui 1940, pe toată perioada de guvernare a lui Gheorghi Kioseivanov, cînd țarul ia efectiv conducerea politicii interne și externe a Bulgariei — instaurînd dictatura monarho-fascistă — starea generală de nemulțumire a maselor se acutizează.

Deși legată de Germania, în septembrie 1939, cînd începe conflagrația, Bulgaria declară că va rămîne neutră, dar în martie 1941 ea nu mai poate amîna aderarea la Pactul militar tripartit, încheiat între Germania, Italia și Japonia. În urma semnării acestui act, în țară intră trupe hitleriste. Bulgaria devine astfel o bază militară a Wehrmachtului, dar nu rupe relațiile diplomatice cu Uniunea Sovietică și nu participă cu trupe pe frontul de răsărit.

După atacarea Uniunii Sovietice de către Germania hitleristă, în iunie 1941, lupta antifascistă a poporului bulgar îmbracă forme noi. La 24 iunie, același an, comuniștii bulgari hotărăsc începerea luptei armate pentru izgonirea trupelor hitleriste din țară, răsturnarea guvernului fascist și înlocuirea lui cu un guvern democrat. În întreaga țară se organizează detașamente de partizani, grupe de luptă și de sabotaj. În vara lui 1942, la inițiativa comuniștilor, se înființează Frontul patriei, care unește într-un front comun pe toți patrioții dornici să vadă Bulgaria liberă, condusă de un guvern democrat. În același an, se pun bazele Armatei populare insurecționale de eliberare (A.P.I.E.), care coordonează acțiunile numeroaselor detașamente de partizani și grupe de luptă și sabotaj.

Moartea țarului Boris III, în august 1943, provoacă o profundă criză de stat. Încercînd să iasă din această situație, liderii regimului numesc, în septembrie 1943, un Consiliu de regență, format din prințul Kiril, generalul N. Mihov și profesorul Bogdan Filov, cel care s-a aflat în fruntea guvernului cînd Bulgaria a semnat Pactul tripartit și deci s-a făcut direct răspunzător de înhămarea țării la carul de război german. Prin schimbări succesive de guverne — în mai 1944 cabinetul condus de Dobri Bojilov este înlocuit cu cel al lui Ivan Bagrianov, iar la 2 septembrie acestuia i se substituie un guvern al partidelor burgheze de opoziție, condus de Konstantin Muraviev —, cercurile conducătoare urmăresc, pe plan intern, să înăbușe sau să neutralizeze mișcarea de rezistență, iar pe plan extern, fără a rupe relațiile cu Germania, să obțină scoaterea Bulgariei din război, menținînd regimul existent.

Analizînd situația internă și internațională de la sfîrșitul lunii august 1944, Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar emite, la 26 august, Circulara nr. 4, în care se precizează că „soarta Bulgariei depinde... exclusiv de popor" și pune ca sarcină în fața partidului, Frontului patriei, a poporului pregătirea și înfăptuirea nemijlocită a insurecției armate, de partea căreia trebuia atrasă și armata bulgară. La 9 septembrie 1944, regimul monarho-fascist este răsturnat. Se instaurează puterea populară, exponentul ei fiind guvernul Frontului patriei, condus de Kimon Gheorghiev.

Un rol însemnat în adoptarea acestei hotărîri îl joacă și Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din România, care, „deschizînd calea trupelor sovietice spre Bulgaria, Iugoslavia de Est și Ungaria", provoacă „tulburare și panică în rîndurile cercurilor fasciste" și duce „țara noastră la o izolare deplină", cum se menționează în lucrarea Văorăjenata borba na bălgarskiia narod protiv fașizma, 1941-1944 (Lupta armată a poporului bulgar împotriva fascismului).

Evoluția vieții politice bulgare în zilele de 2-9 septembrie 1944, perioada ultimului guvern burghez aflat la cîrma țării și a acțiunilor hotărîtoare desfășurate de forțele antifasciste, reprezintă o ilustrare convingătoare a momentelor dramatice prin care trece Bulgaria în ajunul imediat al victoriei socialismului. Redăm în continuare tabloul istoric al acestor prime zile de septembrie, printr-o succintă cronică a cîtorva acțiuni principale desfășurate sub conducerea Partidului Comunist Bulgar și prin mărturii ale unor participanți la evenimentele din acele zile istorice de început ai revoluției socialiste.

SÎMBĂTĂ, 2 SEPTEMBRIE

— Seara, Konstantin Muraviev aduce la cunoștința regenților compoziția noului guvern, format din reprezentanți ai partidelor politice burgheze nefasciste de opoziție. Șeful guvernului încearcă să atragă în cabinet și reprezentanți ai Partidului Comunist Bulgar, dar aceștia refuză categoric colaborarea cu guvernul burghez, pregătindu-se pentru răsturnarea pe cale revoluționară a regimului monarho-fascist și instaurarea puterii populare.

— Analizînd situația creată prin numirea guvernului K. Muraviev, Comitetul Central al partidului comunist și Comandamentul principal al Armatei populare insurecționale de eliberare hotărăsc, în principiu, ca semnalul insurecției să-l reprezinte declanșarea, la 6 septembrie, a grevei politice generale.

DUMINICĂ, 3 SEPTEMBRIE

— În timp ce, încercînd să-și salveze pielea, liderii fasciști părăsesc țara, pe adresa noului guvern sosesc telegrame în care se cere înlăturarea regenței și a tuturor adepților Germaniei naziste.

— Principala formă de rezistență — lupta armată — se amplifică. La Ihtiman patrioții aruncă în aer calea ferată. Partizanii intră în satele Rakovo, Boboșevo, Tărnovlak (jud. Kiustendil), pedepsesc pe trădătorii poporului, ard registrele de impozite, țin mitinguri la care cheamă poporul să se ridice la luptă. În satul Beglej (jud. Plevna) partizanii capturează arme. Cînd se retrag, li se alătură 24 săteni.

LUNI, 4 SEPTEMBRIE

— Se formează Divizia 1 de partizani care, numărînd peste 1 500 persoane, se îndreaptă spre Pernik.

— Între partizanii Brigăzii „Cepinet" și forțele guvernamentale au loc lupte puternice.

— Conform planului de desfășurare a insurecției, Brigada de partizani „Gh. Dimitrov" din raionul Sredna Gora se îndreaptă spre Plovdiv, pentru a ajuta pe greviști și a da semnalul insurecției. Încercuită pe parcurs de puternice forțe guvernamentale, brigada luptă toată ziua, respingînd 13 atacuri ale unor forțe mult superioare. Seara reușește să facă o breșă în formațiile inamice și să scape din încercuire.

La Sofia, comitetul orășenesc al partidului organizează un miting, la care se exprimă neîncrederea poporului în guvernul Muraviev și se cere transmiterea puterii Frontului patriei. Poliția intervine, îi împrăștie pe demonstranți și face arestări.

— Comitetul Central al P.C.B. și Comandamentul principal al A.P.I.E. transmit hotărîrea de a se concentra forțele Rezistenței în marile centre și de a se trece la pregătirea demonstrațiilor și grevei politice generale.

MARȚI, 5 SEPTEMBRIE

— Are loc ședința Consiliului de Miniștri care discută problema ruperii relațiilor diplomatice cu Germania.

— Guvernul sovietic declară război Bulgariei.

— C.C. al P.C.B. și Comandamentul principal al A.P.I.E. analizează situația existentă pe plan intern și extern, precizează planul insurecției ce trebuia să izbucnească în zilele următoare, hotărînd ca lovitura principală să se dea la Sofia, în noaptea de 8/9 septembrie.

— Cadrele de conducere ale partidului comunist încep să se îndrepte spre Sofia. Îndeplinind indicațiile partidului, unitățile de partizani se concentrează în apropierea orașelor și satelor.

Ivan Bonev (Vitan), comandantul detașamentului de partizani „Șop":

„Locuitorii din Obelia, Vrăbnița, cartierul Nadejda și Koniovița și-ar aduce greu aminte de căruța care, la 6 septembrie, se deplasa pe șoseaua dinspre Lom, prin satul Vrăbnița și cartierul Nadejda, pe lîngă spitalul Klementina. Pe strada Dimităr Petkov, ea s-a oprit în apropierea bisericii «Sfinții Petru și Pavel». Probabil că nimeni nu se gîndea că în această căruță se afla o parte din armele care, în ziua următoare, în centrul Sofiei, vor deschide focul împotriva poliției și vor înștiința pe oamenii muncii din Sofia că zilele dictaturii monarho-fasciste s-au sfîrșit.

Partizanii, perechi-perechi, cu automatele sub balonseide, păzeau căruța. Astfel detașamentul a ocupat poziție în cartierul Koniovița, în tranșeele din curtea bisericii «Sfinții Petru și Pavel».

Comandamentul (biroul) operativ [al formațiilor insurecționale din Sofia], alcătuit din Todor Jivkov, Ivan Bonev (Vitan), Stanko Todorov și Vladimir Bonev, se afla pe strada Țaribrodska, 154, în casa lui nea Țvetan. Ajunși acolo, am raportat despre sosirea detașamentului. Imediat s-a hotărît ca împreună cu grupele de luptă din Sofia să fim gata de acțiune...

Marșul spre Sofia a fost foarte greu, ne deplasam fără oprire, ochii ni se închideau de somn, picioarele parcă erau de plumb. Ne conducea un gînd, o dorință — să ajungem cu un ceas mai devreme și să ne punem la dispoziția partidului, a Comandamentului principal.

Chemat de partid, poporul a ieșit cu curaj la demonstrații de stradă. Lucrătorii de la tramvaie au declarat grevă. La 7 septembrie a avut loc un miting la Gara centrală. Pentru securitatea acestuia am trimis opt perechi înarmate cu automate, care s-au postat la capătul străzilor ce dădeau spre gară. Ulterior mitingul s-a deplasat la Maicin Dom [Casă de nașteri]. Paza s-a mutat și ea după el. O parte a poliției a încercat să împrăștie poporul. Partizanii au intervenit, au împușcat un polițist și au dezarmat un ofițer care a sărit în ajutorul polițiștilor. Acțiunea noastră l-a luat prin surprindere pe dușman. În rîndurile cetățenilor s-a răspîndit știrea că în Sofia au intrat detașamente de partizani. Astfel, prin acțiunile sale curajoase, mica grupă de șoc a detașamentului «Șop» a provocat panică în rîndurile fasciștilor.

La 8 septembrie, Comandamentul operativ a ordonat să trimitem o grupă ca să întrerupă legăturile telefonice, la km 8, între Govedarți, unde se afla sediul Comandamentului suprem fascist, și Ministerul de război din Sofia. Grupa a fost condusă de comisarul detașamentului, David Elazar (Kosta).

Nucleul principal [al detașamentului], împreună cu tovarășii din organizația de luptă [grupele de luptă] din Sofia s-a îndreptat spre Ministerul de război și în jurul orei 2 noaptea a ocupat o poziție în Grădina orășenească, la vest de clădirea ministerului. Unități militare trecute de partea poporului au ocupat ministerul. În același timp, alte unități militare au cucerit Poșta centrală, Radioul, Ministerul afacerilor externe, secțiile de poliție, Siguranța, închisoarea centrală etc.".

— Continuă luptele cu forțele guvernamentale: partizanii brigăzii „H. Botev" și o parte a Brigăzii „Gh. Dimitrov" acționează în satul Ro-

zovеț (jud. Plovdiv); detașamentul „Asen Zlatarov" blochează satul Svetlina, din jud. Haskovo.

— În gara Ihtiman, militarii deschid focul împotriva unităților germane ce încearcă să părăsească țara.

MIERCURI, 6 SEPTEMBRIE

— Ministrului german la Sofia îi este înmînată nota privind ruperea relațiilor diplomatice cu Germania.

— Prin postul de radio „H. Botev", membri ai Biroului din străinătate al C.C. al P.C.B. (Gheorghi Dimitrov, Vasil Kolarov și alții) se adresează poporului bulgar, cu apelul de a se ridica la lupta pentru răsturnarea regimului și instaurarea puterii Frontului patriei.

— La Sofia are loc ședința lărgită a Comitetului regional și orășenesc al P.C.B. și a Frontului patriei. Participă activiști de partid și conducători ai grupelor de luptă. Se analizează planul de acțiune în insurecție, se repartizează concret forțele și sarcinile. Pentru conducerea acțiunilor la Sofia, este creat un birou operativ, în frunte cu Todor Jivkov.

— Dimineața începe greva lucrătorilor de la tramvaie care, pînă sea a, se generalizează. În multe întreprinderi, muncitorii părăsesc locurile de muncă.

— La Sofia, poliția împrăștie o demonstrație organizată după-amiază în fața hotelului „Slavianska beseda", unde erau încartiruiți soldați și ofițeri germani. Nemții deschid focul. Se înregistrează numeroși morți și răniți.

— La Ihtiman, Vakarel, Razgrad, soldații și comandanții patrioți din armata bulgară luptă cu unități germane, le dezarmează și le internează.

JOI, 7 SEPTEMBRIE

— C.C. al P.C.B. și Comandamentul principal al A.P.I.E. adoptă planul definitiv al insurecției din Sofia.

— În raionul gării centrale, are loc un miting organizat de Frontul patriei, apărat de grupele de luptă. Se produce o ciocnire armată cu forțele polițienești.

— La Pernik, minerii declară grevă. Au loc demonstrații împotriva regimului. Poliția deschide focul, omorînd șase persoane și rănind alte 13.

— La Plovdiv izbucnește greva lucrătorilor din industria tutunului.

David Elazar (Kosta), comisar al detașamentului de partizani „Șop":

„La 8 septembrie, după-amiază, Todor Jivkov ne-a comunicat hotărîrea C.C.-ului și a Comandamentului operativ cu privire la înlăturarea puterii fasciste, în noaptea spre 9 septembrie. Începutul acțiunii: la ora 2 noaptea... La indicația lui Todor Jivkov, detașamentul a fost împărțit în două grupe. Una — sub conducerea comisarului politic al detașamentului, David Elazar (Kosta) — a primit sarcina să întrerupă, la km 8, liniile telefonice și telegrafice dintre Ministerul de război și provincie.

Ajunși la locul unde trebuia să întrerupem liniile telefonice, am înțeles că nu putem face aceasta fără o frînghie. A trebuit să mergem la nea Ilia, bătrînul comunist la care m-am ascuns ca ilegalist. El locuia la circa 100 m de șoseaua spre Istanbul. I-am bătut ușor în geam. Lui nea Ilia nu-i venea să credă că partizanii sînt în Sofia. Că au trecut prin blocada poliției. O nouă uimire i-a provocat cererea de a ne da o frînghie cît mai lungă.

— La ce vă trebuie?

— În seara asta spînzurăm monarho-fascismul, am glumit noi...".

Hristo Kozarski, membru al unei grupe de luptă:

„Greva vatmanilor și conductorilor, stabilită de Comitetul orășenesc [Sofia] al partidului pe data de 6 septembrie, s-a desfășurat cu succes, cu ajutorul unor grupe de partid din cartierul Ivan Vazov. Tramvaiele s-au oprit peste tot. Mergea doar tramvaiul 5... fiindcă fiecare garnitură era puternic apărată de poliție: lîngă fiecare vatman și conductor erau cîțiva polițiști, îmbrăcați civil și în uniformă.

În aceeași zi, urmau să declare grevă și textiliștii din Sofia, dar pentru asta grupele de luptă trebuiau să se impună asupra pazei înarmate din întreprinderi. Dar unii tovarăși din grupele de luptă n-au reușit să facă față situației. Atunci Anton Petrov, Petăr Velinov, Petăr Topalov (Schmidt), Petăr Kubratov și Hristo Kozarski s-au oferit să meargă în aceste întreprinderi și să încerce să pătrundă altfel, folosind numele sindicatelor oficiale, cum am și făcut.

Mai întîi am vizitat Fabrica «Mușanov», din Krasno Selo. Muncitorii s-au strîns repede în jurul nostru. «Tovarăși — a început oratorul nostru —, a sosit ziua grevei generale. Tovarășii dumneavoastră, tramvaiștii, se află deja în grevă...!»

Pe fețele muncitorilor s-a văzut fericirea. N-au așteptat ca oratorul să termine și au început să scandeze: «Toată lumea în grevă!», «Să mergem la mitingul ce se convoacă în fața hotelului Slavianska beseda»!

Într-un minut, toți muncitorii au părăsit lucrul. Speriată, paza înarmată se ascunsese care pe unde putuse. Iar grupa noastră s-a grăbit spre alte întreprinderi".

— La Varna are loc o şedinţă a Comitetului regional al P.C.B., la care se analizează planul cuceririi puterii.

— La Plevna şi Silistra oamenii muncii forţează porţile închisorilor şi eliberează pe deţinuţii politici. Poliţia trage asupra demonstranţilor şi ucide cîţiva dintre ei.

— În localităţile Rozoveţ (jud. Plovdiv), Kozloveţ, Maslarevo şi Petokladenţi (districtul Svişţov) este instaurată puterea Frontului patriei.

VINERI, 8 SEPTEMBRIE
SÎMBĂTĂ, 9 SEPTEMBRIE

— Trupele sovietice trec graniţa Bulgariei, ating nd aliniamentul Ruse-Şumen-Varna.

— Intră în vigoare declaraţia de război împotriva Germaniei.

— Comitetul naţional al Frontului patriei lansează apelul „Chemare la luptă către poporul bulgar", în care se spune: „Datoria vă cheamă la luptă energică şi curajoasă, cu toate mijloacele şi forţele, pentru răsturnarea sîngerosului guvern antipopular şi instaurarea unui adevărat guvern popular al Frontului patriei, pentru salvarea ţării".

— C.C. al P.C.B. analizează planul definitiv al loviturii principale, componenţa noului guvern al Frontului patriei, adoptă declaraţia guvernului.

— Cu sprijinul unităţilor de partizani şi al grupelor de luptă, în zeci de localităţi, este instaurată puterea Frontului patriei. În numeroase alte aşezări au loc lupte cu forţele guvernamentale.

— La Plovdiv şi Asenovgrad se declară greva politică generală.

— La o adunare cu comandanţii unităţilor militare atrase de partea insurecţiei, se stabilesc sarcinile concrete ale acestora.

— Grupelor de luptă şi unităţilor de partizani intrate în Sofia li se transmit sarcinile concrete. La 8 septembrie, Ianko (Todor Jivkov) transmite hotărîrea C.C. al P.C.B. şi a Comandamentului principal privind răsturnarea puterii fasciste în noaptea de 8/9.

— Toţi membrii P.C.B. (circa 2 000), ai organizaţiei de tineret, aflate sub conducerea P.C.B., şi deţinuţii politici eliberaţi în cursul zilei la Sofia se află la dispoziţia Biroului operativ, ce conduce înfăptuirea loviturii principale. Înarmaţi şi împărţiţi pe grupe la locuinţele conspirative ale partidului, aceştia aşteaptă semnalul de începere a acţiunii.

— Cu o întîrziere de circa 20 minute — era prevăzut ca acţiunea să înceapă la orele 2.00 — se declanşează ocuparea Ministerului de război, care este şi sediu provizoriu al guvernului. În acelaşi timp, se desfăşoară operaţiuni de cucerire a celorlalte obiective strategice (telefoanele, postul de radio, secţiile de poliţie etc.).

— Pînă la orele 3.30-4.00 totul se derulează conform planului, un rol important revenind unităţilor militare atrase de partea insurgenţilor.

— În dimineaţa zilei de 9 septembrie, orele 6.15, la postul de radio „Sofia" se dă citire declaraţiei noului guvern al Frontului patriei, condus de Kimon Gheorghiev.

— În cursul zilei de 9 septembrie, în restul ţării continuă acţiunile pentru instaurarea puterii populare.

Aliaţii au cerut ca noul guvern, format la 9 septembrie, să fie investit „pe cale legală", respectiv prin decret al regenţei. Reprezentanţii partidului comunist s-au declarat de acord cu această procedură de sancţionare a actului revoluţionar.

Iată cum prezintă momentul D. Terpeşev, membru al Comandamentului principal al A.P.I.E., martor ocular:

„Kimon [Gheorghiev] a propus să aducem regenţii la noi, pentru a ne preda «puterea legală» şi a ne legifera ca miniştri. L-am întrebat dacă este necesar să-i chemăm pentru aceasta, din moment ce am luat puterea. Kimon a spus că este necesar. Să fie conform legii. Bine, am zis eu, să-i aducă la noi. Prin telefon, el i-a rugat să se prezinte la Consiliul de Miniştri, pentru a preda puterea noului guvern, putere pe care el şi-o asumase deja...

— Au venit regenţii — ne spun voinicii care i-au adus. Am deschis uşile, ca aceştia să intre. Primul a intrat generalul Mihov, zvelt, plăcut, un ofiţer frumos. A intrat cu o mină veselă, politicos, atent... După Mihov a intrat prinţul Kiril «Preslavski». Era scund, cu o faţă de alcoolic, ochii ieşiţi din orbite, părul ciufulit. E limpede că a fost sculat din somn şi este speriat... Filov nu era în Sofia. El renunţase la regenţă, se ascunsese la Boroveţ, în vila Legaţiei Turciei, unde a fost descoperit şi arestat peste două-trei zile.

— Ei, domnilor, a început Kimon [Gheorghiev], după cum vedeţi noi sîntem la putere.

— Ştim, ştim, au răspuns într-un glas ambii regenţi.

— Atunci, conform articolului 47 din Constituţie, trebuie să semnaţi actul de demitere a vechiului guvern, le-a spus Kimon.

— Da, da, daţi-he să semnăm, au încuviinţat iarăşi într-un glas. Au luat apoi decretele pregătite între timp de Kimon şi le-au semnat cu o vădită uşurare.

— Acum, le-a spus Kimon, dumneavoastră veţi fi puţin reţinuţi.

— De ce? au întrebat regenţii. Doar nu ne opunem. Noi sîntem de acord cu noul guvern al Frontului patriei, cu măsurile lui, de ce să ne reţineţi?

— Este în interesul dumneavoastră, le-a explicat Kimon. Ştiţi, orice e posibil. Poporul este excitat. Se poate întîmpla orice.

Dar ei au continuat să protesteze... că ar fi samavolnicie, ilegalitate etc. Kimon a ridicat glasul, s-a înroşit şi între ei a început sfada. Eu, care mă aflam lîngă uşă, am comandat regenţilor! «Ajunge! Înainte marş!»".

Summa Privilegiorum.
Privilegiis a Sacra Cæsarea Majestate, nec non
liarum Rege, ut & Præ-potentibus Dominis F
dinibus, Petro Grotio concessis, cautum est. n
tatem & consensum per 15. annos Hugonis Gr
eorum partem quacunque formâ aut in aliam li
aut excudat, vel alibi impressa in eorum ditione
sub omnium librorum & alia insuper pecuniæ n
latius in diplomatibus patet.
Horum privilegiorum jus omne in Joannem B
Adolphus Rex Succia
stabat. ultimam hodierna
Aug. imp. Othomanicus
menti aggreditur, nihil prius
absolvavit.

PARIS, 1636: HUGO GROTIUS TRANSMITE DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE

Prof. dr. doc. VALENTIN AL. GEORGESCU

„Gustav Adolf, regele Suediei, citea mereu cărțile lui Grotius despre dreptul războiului și al păcii. Ce bine ar fi dacă regii și principii de astăzi i-ar urma exemplul. Augustul împărat otoman nu păşeşte la nici o acțiune de mare însemnătate fără să fi cerut înainte sfatul celor cunoscători într-ale dreptului".

Această însemnare, în limba latină, a fost făcută de Nicolae Mavrocordat[1], domnitorul Țării Românești, pe pagina de titlu a unei ediții din 1720 din celebrul tratat De iure belli ac pacis **(Despre dreptul războiului și al păcii) al nu mai puțin celebrului jurist și diplomat olandez Hugo Grotius. În biblioteca Mavrocordaților se mai aflau și alte ediții din operele lui Grotius, din anii 1689 și 1724, alături de scrierile altor cărturari influențați direct de marele jurist. Ele fac mărturia interesului de care opera și gîndirea lui Grotius începeau să se bucure în cultura română a sec. XVIII.**

Documente diplomatice relativ recent descoperite în arhivele suedeze și încă neintegrate cercetării istorice printr-o studiere a lor amănunțită (cu excepția semnalărilor pe care le-am făcut în două studii publicate în 1973 și, respectiv, 1983) aduc informații revelatoare privind atenția pe care Hugo Grotius a acordat-o țărilor române de la mijlocul sec. XVII.

În ce împrejurări s-a interesat Grotius de țările române? Dar, mai înainte, o scurtă privire asupra vieții și operei sale.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

În imagini: Grotius la începutul carierei sale diplomatice și... la sfîrșitul ei; pe fond, însemnarea lui Nicolae Mavrocordat pe o ediție din *De iure belli ac pacis* din 1720.

Diplomat la 15 ani

Hugo Grotius s-a născut la 10 aprilie 1583 în orașul Delft, însemnat centru politic și religios al Olandei, în familia burgmestrului Ioban de Groot, unul din cei trei curatori ai Universității din Leyda, înființată în 1575. Aparținea unei mari și vechi familii, adînc implantată în viața socială a orașului și în mișcarea intelectuală a vremii.

Înzestrat cu o vie inteligență, Hugo de Groot (care mai tîrziu își va latiniza numele în Grotius) a primit o solidă instrucție atît în familie cît și în școlile din Haga și de la 11 ani, la Universitatea din Leyda. Înclinația și darurile sale firești au făcut din adolescentul abia ieșit din copilărie un tînăr de minunat talent, cu vaste și fecunde cunoștințe în cele patru mari domenii ale culturii timpului: teologie, literatură clasică, filozofie și drept. Formația sa intelectuală a fost de o vastitate enciclopedică.

La 15 ani, în 1598, anii săi de formare erau încheiați și Hugo Grotius a fost ales să însoțească o misiune diplomatică a Provinciilor Unite[1] pe lîngă regele Franței, Henric IV. În același an, și-a luat doctoratul în drept la Universitatea din Orléans. Întors în patrie, s-a consacrat activității de avocat, publicînd, totodată, ediții din autorii antici, precum și versuri proprii în limba latină. A fost numit, în 1601, istoriograf al poporului olandez, iar în 1607 avocat general al țării sale, precum și al provinciilor Zelanda și Frizia de Vest.

În activitatea sa Grotius a apărat interesele marii burghezii olandeze, a cărei revoluție corespundea cu expansiunea ei maritimă și comercială. Astfel, în 1613, a îndeplinit o altă misiune diplomatică, de data aceasta pe lîngă regele Iacob I al Angliei, pentru a susține interesele țării sale în comerțul din mările indiene. A fost totodată un apărător al drepturilor naționale ale Provinciilor Unite, împotriva hegemoniei habsburgo-spaniole. Pentru poziția sa a fost condamnat la 18 mai 1619 la închisoare pe viață în castelul Lövenstein. De aici, cu ajutorul soției sale, a reușit să evadeze, ascuns într-o ladă cu cărți. S-a refugiat în Franța, la curtea lui Ludovic XIII, care i-a fixat și un stipendiu, plătit cu intermitențe. În 1625, la Paris, Grotius și-a publicat marea operă a vieții sale, *De iure belli ac pacis*[2], precum și alte cîteva lucrări filologice. Ea constituie prima tratare sistematică, din punct de vedere juridic, a acestui subiect fundamental al istoriei. Este, totodată, o implicită pledoarie pentru pace, pe care o definește nu numai ca o simplă absență a războiului, ci și ca o stare a relațiilor internaționale, care se bazează pe încredere, securitate și cooperare. Preocuparea esențială a lui Grotius este de a determina multilateral noțiunea de *agresiune*, și de a conchide, pentru vremea sa, la legitimitatea folosirii armelor (război just) pentru a respinge orice agresiune, orice război injust. În sec. XVII, o asemenea concepție, chiar dacă accepta sub anumite condiții instituția războiului, argumenta în final o cale a păcii.

În cultura română, lucrarea lui Grotius, ca și alte scrieri ale sale, a fost cunoscută de la începutul sec. XVIII. Semnificativ în acest sens — pe lîngă adnotarea lui Nicolae Mavrocordat — este și faptul că la finele sec. XVIII, în cercurile intelectuale ale Iașilor, așa cum a arătat Paul Cernovodeanu (*Revista de istorie și teorie literară*, 26, 1977) era cunoscută și tradusă în românește o istorie universală rezumată după *Handbuch der allgemeinen Geschichte* a lui August Romer (Viena, 1785-1786) sub titlul *A tot opștii istorie a lumii*, în care se spunea: „Întru această vreme s-au rădicat [a murit] un bărbat cu o învățătură în scurtă de obști și asămene iscusitu și cu mare putere de pricepere Hugo Grotius (let 1645), un olandez, s-au făcut cel dintăi învățătoriu al dreptății firii și al năroadelor [al dreptului natural și al dreptului ginților]".

De altfel, la Iași, la mijlocul sec. XVIII, ieromonahul Sava de la Mitropolie copia în latinește opusculul lui Grotius intitulat *De aequitate, indulgentia et facilitate* (Despre echitate, indulgență și toleranță) inclus în toate edițiile din *De iure belli ac pacis* (Biblioteca Academiei, mss. rom. 1440).

În 1631, Grotius a încercat să se întoarcă în Olanda, dar nu i s-a permis decît cu condiția de a-și retracta public convingerile sale politice și religioase „provincialiste". A refuzat și a fost din nou silit să ia drumul exilului. S-a stabilit la Hamburg, unde a primit invitații din partea suveranilor Poloniei, Danemarcei și Spaniei de a intra în slujba lor. A preferat însă să intre în slujba Suediei. Regele Gustav Adolf al acestei țări, un mare admirator al învățatului olandez, lăsase, de altfel, în 1632, cu limbă de moarte, recomandarea ca Hugo Grotius să fie angajat în slujba diplomației suedeze. Grotius a acceptat deci invitația cancelarului Axel Oxenstierna și, la începutul anului 1635, a fost numit ambasador al Suediei la Paris.

La 2 martie 1635, în noua sa calitate, Grotius și-a făcut intrarea solemnă în capitala Franței, iar patru zile mai tîrziu a fost primit la Senlis de regele Henric IV. A fost ambasador al Suediei pe lîngă curtea Franței timp de zece ani, perioadă în care a desfășurat o susținută activitate diplomatică. A fost admirat de contemporanii săi pentru zelul, cinstea și demnitatea cu care și-a îndeplinit misiunea încredințată. Calitățile sale, vasta sa cultură, operele publicate i-au atras stima și admirația oamenilor politici și de cultură ai vremii, dar și adversitatea lui Richelieu, a lui Mazarin[3] și a lui Père

---

[1] În urma revoluției burgheze din Țările de Jos (*Magazin istoric*, nr. 8/1982), pe teritoriul acestora s-a constituit Republica Independentă a Provinciilor Unite (1581), numită din 1609, în mod curent, Olanda.

[2] Apărută în 1968 în limba română, traducere, note și comentarii: George Dumitriu; prefața și studiu introductiv: Vladimir Hanga; postfață: Valentin Al. Georgescu.

[3] *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

Joseph, eminența cenușie a cabinetului francez. În fața politicii lui Richelieu, „șerpuitoare și mîndră", după un termen consacrat, Grotius se regăsea „sincer și ferm", după cum l-au caracterizat faptele și biografii săi.

În 1645, Grotius, obosit de jocul intrigilor și preocupat de opera sa ce nu și-o socotea încheiată, s-a retras din postul diplomatic. „Sînt obosit de onoruri, bătrînețea este aproape și voi avea în curînd nevoie de tihnă", îi mărturisea el cancelarului Oxenstierna. S-a reîntors în Suedia, prin Olanda, unde i s-a făcut o primire strălucită. La Stockholm, regina Christina, nu i-a prelungit ambasada la Paris, dar l-a numit consilier regal, demnitate pe care a refuzat-o. La scurt timp a pornit iar spre Lübeck, poate cu intenția de a se înapoia în Olanda. A încetat din viață la Rostock, la 28/29 august 1645, trupul său fiind adus, în octombrie același an, în orașul natal, Delft.

27 rapoarte despre români

În cursul activității sale din capitala Franței, Grotius a trimis la curtea Suediei un mare număr de rapoarte diplomatice. Ele conțin, după cum este și firesc, informații de tot felul, de la marile probleme ale zilei în diferite state, pînă la mărunțele afaceri personale de la curtea regală, de la cancanuri și bîrfeli, la conspirații etc. În acest cadru, țările române n-au scăpat nici ele atenției diplomatului Hugo Grotius.

Desigur, preocupările sale nu erau concentrate spre răsăritul continentului, ci asupra relațiilor dintre puterile europene antrenate atunci în războiul de treizeci de ani[1]. Totuși, într-un număr de 27 din rapoartele sale, Grotius se referă și la țările române, știri care nu au fost utilizate pînă acum de istoriografia română. Vom menționa cîteva dintre acestea.

Astfel, în 1636, Grotius relata despre mediația moldovenească la tratativele de pace dintre Poartă și cazaci. Vorbea despre misiunea diplomatică a unui Toma care ar fi avut posibilitatea să stimuleze dispozițiile prietenești ale țarului Rusiei. Acesta nu era altul decît Toma Cantacuzino[2], fratele postelnicului Cantacuzino din Țara Românească și care fusese adus în Moldova de domnitorul Radu Mihnea (1616-1619, 1623-1626). Un alt sol trebuia, în interesul Porții, să-l reconcilieze pe Vasile Lupu cu Matei Basarab. Ocupîndu-se de o misiune franceză la Poartă, în același raport Grotius înregistra și bănuielile pe care domnitorii din Țara Românească și Moldova le stîrneau la Poartă pentru politica lor. În noiembrie 1636, învățatul olandez relata despre atacurile cazacilor la frontiera Moldovei.

La începutul lui 1638, Grotius transmitea o știre pe care o considera gravă: un negociator francez, cu numele codificat de Livo (Alexander van der Heiden), ar fi făcut demersuri pe lîngă împăratul Germaniei, Ferdinand III (1637-1657), să preia Moldova de sub suzeranitatea otomană și să pornească apoi război împotriva Ungariei. Negocierile — arată Grotius — n-aveau însă sorți de succes.

Ambasadorul suedez nu socotea lipsit de interes să-și înștiințeze guvernul său, la 1/11 aprilie 1643, că sultanul cerea domnilor Moldovei și Țării Românești să fie pregătiți pentru o campanie militară. Alte știri din rapoartele lui Grotius din 1644 se refereau la tributul plătit de țările române otomanilor, la o invazie a tătarilor în „cîmpia vecină cu Țara Românească". Un alt raport, din același an, consemna intenția sultanului de „a pedepsi" pe domnitorii din Muntenia și Moldova, intenție ce n-a fost însă pusă în aplicare din cauza unei răscoale izbucnite la Constantinopol.

Un loc aparte în rapoartele lui Grotius îl ocupă Transilvania. Importanța acestei țări românești pentru politica suedeză se explică prin poziția sa geografică, prin legăturile cercurilor protestante de aici cu statele protestante angajate în războiul de treizeci de ani și deci prin faptul că exista posibilitatea atragerii ei în campania împotriva împăratului catolic. Astfel, în rapoartele din 1636, Grotius consemna zvonul că Ștefan Bethlen, instigat de „un capucin trimis din Franța", ar fi vrut să-l răstoarne pe Gheorghe Rákóczi I (1630-1648). Bethlen era ajutat de otomani, de la care primea bani. De altfel, la 10 octombrie 1636, trupele otomane venite să-l instaleze pe Ștefan Bethlen pe scaunul Transilvaniei au fost înfrînte la Salonta de oastea lui Gheorghe Rákóczi I.

La 27 decembrie 1637, Grotius își informa superiorii că principele Transilvaniei nu-i putea ataca pe imperiali decît dacă Suedia intervenea în favoarea lui la Poartă. În septembrie 1638, Poarta, în aparență, părea a-și fi schimbat atitudinea față de Rákóczi trimițîndu-i daruri și firmanul de întărire. În anul următor, Grotius relata despre vizita pe care i-a făcut-o Johannes Heinrich Besterfeldius, rectorul Școlii din Alba Iulia, care întreprindea o călătorie în Țările de Jos, cu scopul de a discuta eventualitatea intrării Transilvaniei în război. Grotius i-a promis că Suedia va trimite un negociator în Transilvania în momentul în care Rákóczi își va face cunoscute cu claritate intențiile.

Ambasadorul mai semnala în rapoartele sale prezența unui sol transilvănean la Constantinopol (februarie 1641),

[1] Războiul de treizeci de ani (1618-1648), între blocul Habsburgilor (Habsburgii spanioli și austriaci, principii catolici germani, sprijiniți de papalitate și Polonia) și coaliția antihabsburgică (principii protestanți germani, Franța, Suedia, Danemarca, sprijinite de Olanda, Anglia și Rusia). La acest război a participat și Transilvania sub conducerea principelui Gh. Rákóczi I (*Magazin istoric*, nr. 5/1974).

[2] *Magazin istoric*, nr. 11-12/1982, 4-6/1983.

(Continuare în p. 55)

LA HALHÎN-GOL,

ACUM 45 ANI

La sfîrşitul lunii mai 1939, fiind locţiitor al comandantului Regiunii militare Bielorusia, desfăşuram împreună cu colaboratorii mei o aplicaţie de comandament şi stat major în teren, în raionul oraşului Minsk. La aplicaţie luau parte comandanţii marilor unităţi de cavalerie şi ale unor mari unităţi de tancuri din regiune, şefii statelor majore şi ofiţerii cu operaţiile.

Aplicaţia se terminase şi la 1 iunie ne ocupam de analiza ei la comandamentul Corpului 3 cavalerie din Minsk. Deodată comisarul de divizie I.Z. Susaikov, membru în consiliul militar al regiunii, îmi comunică că s-a primit chiar atunci un telefon de la Moscova. Mi se ordona să plec imediat şi să mă prezint a doua zi la comisarul poporului pentru apărare.

Cu primul tren am plecat la Moscova, iar în dimineaţa zilei de 2 iunie eram deja în anticamera biroului lui K.E. Voroşilov.

M-a întîmpinat R.P. Hmelniţki, care mi-a spus că Voroşilov mă aşteaptă.

— Intraţi, iar eu voi da imediat dispoziţii să vi se pregătească geamantanul pentru o călătorie îndepărtată.

— Ce fel de călătorie îndepărtată?

— Intraţi la comisarul poporului, dînsul vă va spune despre ce e vorba.

Intrînd în birou, i-am raportat comisarului poporului că am sosit.

După ce m-a întrebat de sănătate, K.E. Voroşilov spuse:

— Trupele japoneze au invadat prin surprindere teritoriul Mongoliei prietene, pe care guvernul sovietic, conform Tratatului din 12 martie 1936, şi-a luat obligaţia de a o apăra faţă de orice agresiune externă. Iată harta raionului de invazie, cu situaţia la 30 mai.

M-am apropiat de hartă.

— Uite, aici, arătă comisarul poporului, au avut loc timp îndelungat incursiuni provocatoare împotriva grănicerilor mongoli, iar dincoace trupele japoneze din garnizoana Hailar au invadat teritoriul R.P.M. şi au atacat unităţile de grăniceri mongole care acopereau sectorul de la est de rîul Halhîn-Gol".

Aşa încep însemnările mareşalului G. K. Jukov despre luptele care s-au declanşat în urmă cu 45 ani — cu numai trei luni şi jumătate înainte ca trupele hitleriste să invadeze Polonia — lupte provocate de militariştii niponi, la graniţa Republicii Populare Mongole.

În conştiinţa poporului mongol, Halhîn-Gol semnifică bărbăţia ostaşilor săi care, împreună cu cei sovietici, au repurtat o răsunătoare victorie în faţa armatei japoneze. O bătălie dură, din care, după patru luni de încleştare pe viaţă şi pe moarte, biruitori au ieşit cei care îşi apărau pămîntul de invadatori.

După ce, în martie 1932, cotropind nordestul Chinei, Japonia proclamase statul marionetă Manciuko[1], sub deplinul ei control, după ce, cinci ani mai tîrziu, în iulie 1937, atacase unităţile chineze staţionate pe podul Lugonţiao (Marco Polo), apoi ocupaseră Beijingul şi, în fine, după ce, în vara lui 1938, trupele sale pătrunseseră şi fuseseră respinse de cele sovietice, în regiunea lacului Hasan de lîngă Vladivostok, la 11 mai 1939 guvernul militarist nipon, condus de baronul Hiranuma Kiijiro — pe linia politicii sale agresive — a organizat o incursiune militară la graniţa dintre R.P. Mongolă şi statul Manciuko, pe malul rîului Halhîn-Gol.

Înzestrate cu artilerie, tancuri şi aviaţie, forţele nipone au încercat să pătrundă în adîncimea teritoriului mongol. Conform estimărilor comandamentului japonez, operaţia ofensivă trebuia să se încheie în prima jumătate a lunii iulie, printr-o zdrobitoare victorie niponă. Căpeteniile militare ale Japoniei invitaseră chiar în zona ostilităţilor cîţiva corespondenţi de presă şi ataşaţi militari străini, pentru a asista la acţiunile încununate de succes, ce trebuiau să aibă loc. Dar, în toată perioada următoare, trupele mongole, sprijinite de cele sovietice—aduse în zona invaziei în baza Tratatului mongolo-sovietic de ajutor reciproc împotriva unei eventuale agresiuni, semnat, sub ameninţarea mereu prezentă a militariştilor japonezi, încă din martie 1936 — au respins ofensiva niponă.

La sfîrşitul lui iunie 1939, comandamentul nipon, în ciuda insuccesele din mai, a concentrat la graniţa cu R.P. Mongolă o importantă grupare de trupe, pentru a încercui unităţile mongole şi sovietice, aflate pe malul estic al rîului Halhîn-Gol. În noaptea de 2 spre 3 iulie, japonezii au forţat rîul, dar, după două zile de înfruntări aprige, trupele sovieto-mongole l-au respins din nou pe agresor.

La începutul lunii august, Armata 6 niponă, nou formată cu destinaţia Halhîn-Gol şi comandată de generalul Ogisu Rippo, număra 75 000 oameni, 500 piese de

1 *Magazin istoric*, nr.3/1974.

artilerie, 182 tancuri și peste 300 avioane. În cealaltă tabără, comandamentul sovieto-mongol a concentrat la Halhîn-Gol forțe puternice, reușind să realizeze superioritatea asupra inamicului. Erau zilele hotărîtoare ale bătăliei.[1] Pentru conducerea operațiilor, încă din iulie, fusese creat Grupul 1 armate, sub conducerea lui G.K. Jukov; trupele mongole erau comandate de mareșalul Cioibalsan[2].

La 20 august, după o pregătire de artilerie de aproape trei ore, trupele sovieto-mongole au trecut la ofensivă, purtînd lupte grele cu inamicul, într-un teren accidentat. Iată cum descrie mareșalul Gheorghi K. Jukov, în memoriile sale, acele zile fierbinți ale verii anului 1939: „Era o zi de duminică, cu un timp cald și liniștit. Comandamentul japonez, convins că trupele sovieto-mongole nici nu se gîndesc la ofensivă, a acordat generalilor și ofițerilor superiori permisii. Mulți dintre ei s-au aflat în această zi departe de trupele lor...

Exact la 8 și 45 de minute... în văzduh s-au înălțat rachete roșii, semnalizînd începerea atacului. Sprijinite de focul artileriei, unitățile atacatoare au pornit impetuos înainte.

Lovitura aviației și artileriei noastre a fost atît de puternică și eficientă, încît inamicul, copleșit moral și fizic, n-a fost în stare timp de o oră și jumătate să răspundă prin foc de artilerie. Observatoarele, liniile de transmisiuni și pozițiile de tragere ale artileriei japoneze fuseseră distruse...

În zilele de 21 și 22 august au avut loc lupte îndîrjite mai ales în raionul Bolșie Peski, unde inamicul a opus o rezistență mai serioasă decît ne-am așteptat...

Lupta era îngreunată de nisipurile mișcătoare, de existența zănoagelor adînci și a dunelor".

La 31 august, trupele sovieto-mongole au rupt apărarea niponă, au încercuit Armata 6 invadatoare, curățind definitiv de cotropitori teritoriul R.P. Mongole. Dar cîteva zile mai tîrziu, la 4 și 8 septembrie, o divizie de infanterie niponă, recent sosită în zona ostilităților, a încercat din nou să treacă granița mongolă; a fost respinsă, cu mari pierderi.

Ca urmare a tuturor acestor insuccese militare, japonezii au fost nevoiți să accepte tratativele: la 15 septembrie, la Moscova, s-a semnat un acord, între U.R.S.S., R.P.M. și Japonia, de lichidare a conflictului militar din zona Halhîn-Gol.

Florentina DOLGHIN

1 *Vtoraia mirovaia voina. Kratkaia istoriia* — Al doilea război mondial. Scurtă istorie (publicată sub egida unui colegiu redacțional internațional), Moscova, 1984. 586 pp.

2 Mareșalul Horloghiin Cioibalsan (1895-1952), unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului Popular Revoluționar Mongol și ai R.P.Mongole, a fost prim-ministru între anii 1939 și 1952.

ÎNALTĂ AFIRMARE A SOLIDARITĂȚII NAȚIONALE

(Urmare din p. 5)

cu mijloace atît de restrînse, fără nici un împrumut, într-o stare financiară din cele mai grele". Numai Franța, în 1793, adăuga omul de stat, a putut face un război în condiții asemănătoare.

Războiul pentru întregirea și desăvîrșirea unității de stat se situează pe scara aceleiași *serii istorice*. Sfîșiată de puternice contradicții, care își găsiseră o atît de necruțătoare și tragică dezlegare în sîngerosul an 1907, societatea românească s-a aflat totuși din nou unită pe terenul *interesului național*. Desăvîrșirea unității pentru români a fost expresia limpede a nevoii de existență, de supraviețuire, de dezvoltare și punere în valoare a geniului național. În înfăptuirea Marii Uniri, constata N. Iorga, „a vorbit din nou, am adăuga noi, voia elementară a veacurilor de avînt zdrobit și de speranțe împiedecate". Pentru marea, istorica adunare națională de la Alba Iulia, unde s-a hotărît unirea Transilvaniei cu Țara, așa cum mărturisea L. Blaga, martor al înălțătorului eveniment, „n-a fost nevoie de o pregătire a opiniei publice. *Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani*. În dimineața aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul național, sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv... participam tăcuți și insignifianți la un act ce se realiza prin puterea destinului".

Cine a trăit memorabilul eveniment de la 23 August 1944, cine a cunoscut entuziasmul spontan, nestăvilit, bucuria imensă cu care a fost întîmpinat, dar și înțelepciunea, cumpătarea cu care, din nou, națiunea română a acționat în acest hotărîtor moment de răscruce a destinului nostru, poate stabili, cu ușurință, măsura în care, în fața responsabilității naționale, generațiile contemporane actului comunicau, prin vibrațiile aceleiași conștiințe istorice, cu predecesorii[1].

În perspectiva acestei continuități istorice, așezat în *seria* actelor mari ale împlinirii noastre naționale, din lupta pentru unitate și independență, 23 August 1944 poate fi apreciat în dimensiunile sale reale, judecat în implicațiile și semnificațiile sale multiple pentru istoria de astăzi și pentru cea a României viitoare.

1 Rezonanța internațională a faptei românești de la 23 August 1944 este elocvent ilustrată și de recenta amplă culegere de documente publicată sub egida Direcției generale a Arhivelor statului din București, în Editura științifică și enciclopedică, în cadrul aceleiași colecții de documente în care au apărut, în ultimii ani, volumele *1848 la români*, *Românii la 1859* și *1918 la români*.

DE GAULLE — CHURCHILL:

UN DUEL SECRET

Paris, Rue de Solferino, numărul 5. O clădire masivă din secolul trecut. Acum sediul Institutului Charles de Gaulle. Mă primeşte Hervé de la Menardiere, secretar general adjunct al Institutului, vechi tovarăş de arme al generalului. Îmi prezintă activitatea ştiinţifică a Institutului (în bibliografia internaţională a lucrărilor lui de Gaulle găsesc şi traducerea românească a primului volum din Memorii de război), înregistrările cu discursurile generalului şi ale lui André Malraux, noile lucrări apărute. Evocăm simpozionul româno-francez organizat în 1982 de Asociaţia română de drept internaţional şi relaţii internaţionale în colaborare cu cercurile de studii gaulliene din Strasbourg, precum şi vizita unui grup de cercetători francezi pe urmele generalului de Gaulle în România.

Dialogul politic Ceauşescu-de Gaulle a rămas un moment de referinţă în cronica relaţiilor româno-franceze şi în aceea a relaţiilor general-europene care au pregătit noul context în care s-a născut procesul de negocieri multilaterale, cunoscut ulterior sub genericul Conferinţa pentru securitate şi cooperare europeană.

Înalt, foarte drept, velt, amintind prin fiecare mişcare militarul de carieră, Hervé de la Menardiere mă conduce în biroul generalului de Gaulle de la etajul I, pe stînga cum urci scările monumentale. Aici s-a aflat reşedinţa oficială pariziană a generalului de Gaulle, în perioada căreia Malraux (al cărui birou se afla la etajul trei) i-a atribuit un nume atît de aspru şi în acelaşi timp atît de potrivit: anii traversării deşertului (1946-1958). Aici i-a vizitat într-o după-amiază din 1956 şi ministrul plenipotenţiar de atunci al României

la Paris*, Mircea Bălănescu, fapt nu prea frecvent în acei ani, cînd de Gaulle trăia retras. Vizitez cabinetul de lucru al generalului, favoare nu des acordată, după cîte mi se spune. O încăpere spaţioasă, luminoasă, cu un birou aşezat în unghiul dinspre fereastră, drept în faţa uşii prin care intri; pe pereti, mari planigloburi, pe care sînt însemnate etapele luptei Franţei libere, în Africa de Nord apoi pe solul patriei. Un model al avionului cu care generalul de Gaulle a survolat deseori în anii războiului teritoriul Africii şi cel al Angliei. Două scaune-fotolliu, o măsuţă, o minibibliotecă, iată la ce se rezumă tot mobilierul. Pe birou doar telefonul şi o mapă de piele maro. O austeritate ostăşească. De aici generalul a plecat pentru a fi învestit a prelua din nou conducerea guvernului francez, în mai 1958. O pagină de istorie.

Gazdele mele îmi atrag atenţia asupra ultimei lucrări consacrate generalului de istoricul francez François Kersaudy: De Gaulle et Churchill, apărută sub auspiciile institutului, în colecţia Espoir. O carte despre relaţiile oficiale şi personale dintre cei doi oameni de stat şi din care, începînd din acest număr, revista Magazin istoric va înfăţişa cititorilor săi o serie de pagini. Aşa cum am mai văzut şi din alte lucrări de analiză comentate în paginile Magazinului istoric[1], relaţiile Churchill-de Gaulle, deşi determinate în liniile lor fundamentale de ţelul luptei comune împotriva duşmanului comun, Germania hitleristă, au fost adesea contradictorii, încordate, furtunoase chiar, impregnate de rivalităţile dintre cele două puteri şi nu în ultimul rînd de temperamentul, animozităţile şi capriciile reciproce ale celor doi actori principali. Citind cartea lui Kersaudy, rămîi cu impresia clară că pe fondul unei colaborări de anvergură istorică, s-a desfăşurat un duel mut, secret, în care tuşeurile de floretă îmbrăcau forma notelor diplomatice sau a dialogului fără menajamente. Istoricul francez a reuşit o adevărată reconstituire faţă în faţă a două personagii de prim rang ale istoriei contemporane, pe o perioadă de un sfert de secol (1940-1965), consultînd 20 fonduri de arhivă din şase ţări, intervievînd sute de martori — colaboratori ai celor doi şefi de guverne, recompunînd din texte oficiale şi din documente inedite mai mult de 30 întîlniri Churchill-de Gaulle, în adevărata lor lumină. Consacrînd trei ani cercetării acestui pasionant subiect, Kersaudy (care stăpîneşte la perfecţie zece limbi) a realizat prima lucrare despre acest „cuplu infernal", cum l-au numit cronicarii, şi şi-a adjudecat elogiile criticii americane, engleze şi franceze, ţări în care a apărut cartea sa.

Pentru cei 34 ani ai săi, Kersaudy a reuşit un tur de forţă pe un subiect de larg interes pentru opinia publică din întreaga lume. La capătul numeroaselor dispute şi dezacorduri, ofense personale, vanităţi trădate, neînţelegeri vehemente (multe dintre ele datorate deficienţelor reciproce de a se înţelege în limbile respective, Churchill, mai ales, pretinzînd — fără temei — o cunoaştere perfectă a limbii franceze) şi intrigi de culise (întreţinute şi exploatate de serviciile speciale americane, care nu-i agreau pe de Gaulle ca şef al Franţei libere, guvernele englez şi american recunoscînd guvernul de Gaulle abia la 23 octombrie 1944, deci la două luni după eliberarea Parisului), reconcilierea este cu atît mai emoţionantă. „Duelul lor secret" s-a încheiat la 6 noiembrie 1958, cînd generalul de Gaulle, redevenit şef al guvernului francez, i-a decernat lui Sir Winston Churchill titlul de cel de-al 1 059-lea „companion al libertăţii", supremă recompensă acordată tovarăşilor săi de arme din anii luptei pentru redobîndirea onoarei şi demnităţii, a independenţei şi suveranităţii Franţei. Fiind ultimul dintre cei care au primit titlul de companion al libertăţii, Winston Churchill a fost, de fapt, primul cu care a pornit pe drumul recuceririi libertăţii Franţei, atunci cînd, în 18 iunie 1940, primul ministru englez i-a încredinţat microfonul BBC-ului, spre a-şi rosti istoricul său Apel.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2-4/1983.

O vizită la general*

Dr. MIRCEA BĂLĂNESCU

Fiind acreditat, în 1956, ca ministru plenipotenţiar al României la Paris, am căutat, alături de colaboratorii mei, să lărgesc relaţiile legaţiei, urmărind, cu tenacitate, creşterea simpatiei şi prieteniei pentru România în cercurile franceze. Datorită legăturilor tradiţionale de prietenie dintre cele două state, ţara noastră se bucura de simpatie în Franţa, astfel încît dezvoltarea relaţiilor era, într-un fel, uşurată, deşi am întîmpinat unele rezistenţe şi rezerve, cauzate de împrejurările şi urmările „războiului rece", precum şi de o anumită mentalitate, într-o serie de cercuri ultraconservatoare, care acceptau cu greu realitatea unei Românii libere şi independente. Contactele şi discuţiile cu personalităţi ca Joseph Paul-Boncour, Mendès-France, Paul Reynaud, Guy Mollet, Daniel Mayer, Maurice Schumann ş.a. au decurs normal, bineînţeles fiecare dintre părţi păstrîndu-şi principiile şi opţiunile.

În agenda întrevederilor cu şefii de partide, a venit şi momentul cînd ar fi trebuit să-l vizitez şi pe generalul de Gaulle, care, în acel timp, avea însă o situaţie cu totul specială în peisajul politic francez. Era perioada pe care biografii săi au numit-o „traversarea deşertului". Fostul şef al Franţei libere, cel care în mod deschis se opusese guvernului capitulard al mareşalului Pétain, instalat la Vichy, după înfrîngerea militară a Franţei de către Germania hitleristă, în 1940, cel care animase mişcarea de Rezistenţă, dîndu-i sensul şi simbolul „Franţei libere", era retras în localitatea Colombey-les-deux Églises şi venea din cînd în cînd la Paris, unde îşi avea biroul oficial, în Rue de Solferino 5.

În 1956, de Gaulle se găsea în fruntea unei mişcări politice denumite „Uniunea poporului francez" (R.P.F.).

Am examinat cu atenţie diversele aspecte care-mi erau cunoscute şi am ajuns la concluzia că o personalitate ca generalul de Gaulle — care îşi pusese amprenta pe

Omul destinului...

Churchill l-a întîlnit pentru întîia oară pe proaspătul general de Gaulle (înălțat în grad cu titlu provizoriu la 26 mai 1940) în dimineața zilei de 9 iunie, la reședința primilor miniștri britanici de pe Downing Street 10, pentru o convorbire extrem de importanță, determinată de prăbușirea frontului francez în fața ofensivei germane. După cum vor nota amîndoi în memoriile lor, impresiile reciproce au fost excelente. Nici lui Churchill și nici lui de Gaulle nu le-au fost ascultate în perioada dintre cele două războaie mondiale avertismentele prin care căutau să mobilizeze cercurile conducătoare din Anglia și Franța pentru a face față lui Hitler; totuși, amîndoi, dispuneau de un necontestat prestigiu. Mult mai mare, desigur, în cazul lui Churchill; cel al lui de Gaulle restrîngîndu-se doar la cercurile armatei.

Kersaudy remarcă faptul fără precedent că deși era un personaj solitar pe scena politică engleză de-a lungul întregului deceniu al patrulea, Winston Churchill era omul din afara guvernului cel mai bine informat din țara sa în problemele militare.

„Mai există un motiv datorită căruia Churchill nu era pe atît de izolat precum părea în timpul îndelungatei sale *traversări a deșertului*[1]: el se datora faptului că adversarii săi politici, inclusiv primii miniștri, care au făcut tot ce au putut vreme de unsprezece ani pentru a-l ține departe de guvern, n-au ignorat niciodată indiscutabilele calități ale lui Winston Churchill și au acționat întotdeauna în consecință. Așa se face că în 1929, cînd maiorul Desmont Morton, căruia Churchill îi ceruse cîteva informații secrete asupra situației apărării naționale a țării, s-a dus să ceară avizul primului ministru Ramsay MacDonald, acesta i-a recomandat: «Spune-i tot ceea ce vrea să știe. Ține-l la curent cu totul». Primul ministru a dat aceeași aprobare și în scris, iar succesorii săi au confirmat-o mereu. Dacă luăm în considerare că aceste informații confidențiale erau folosite de Churchill pentru a denunța lacunele politice ale acestor primi-miniștri, înțelegem bine că o asemenea concesie i-a costat foarte scump. Și cu toate acestea, ea nu va fi niciodată anulată, dintr-un motiv extrem de simplu: la Downing Street Churchill era binecunoscut și se ținea seama de atuul inestimabil pe care-l reprezenta o viitoare colaborare cu el în timp de război. În noiembrie 1935, Stanley Baldwin scria unui prieten: «În caz că izbucnește un război, — și nimic nu ne îngăduie să credem că aceasta nu se va întîmpla — trebuie ca noi să-l păstrăm în rezervă, pentru ca el să devină primul ministru al epocii de război». Chiar și Chamberlain care-l descria pe Churchill ca pe un coleg cu care era îngrozitor de dificil să lucrezi, nu se îndoia că războiul l-ar fi adus în prim-planul scenei politice. «Cu cît războiul se apropie — scria Chamberlain în vara lui 1939 — cu atît sporesc mai mult șansele lui Churchill. Și viceversa».

Cît privește pe de Gaulle, între cadrele superioare ale armatei franceze el dobîndise o experiență multiplă: „Din 1932 pînă în 1937, sub 14 miniștri, m-am găsit amestecat în domeniul proiectelor în toate activitățile politice, tehnice, administrative care priveau apărarea țării". În 1934 — profund îngrijorat de situația apărării naționale, locotenent-colonelul de Gaulle va propune o soluție de avangardă într-o lucrare, *Vers l'armée de métier*, susținînd importanța diviziilor de blindate motorizate. Ecourile dezbaterii suscitate de ideea lui de Gaulle se vor prelungi pînă la începutul războiului, care i le va adeveri.

[1] François Kersaudy preia aici aceeași metaforă malrauxiană, aplicîndu-i-o, pentru o perioadă anterioară, celebrului lider conservator.

---

o perioadă de mare importanță din istoria Franței — nu putea și nu trebuia să fie ignorată. Dintre colegii diplomați din țările socialiste, ambasadorul sovietic întreținea relații apropiate cu de Gaulle, iar ambasadorul Poloniei îl vizita din cînd în cînd. Prin secretariatul legației noastre, am solicitat să fac o vizită generalului de Gaulle. Am fost anunțat peste puțin timp că voi fi primit la reședința sa pariziană, pe malul stîng al Senei. Întîmpinîndu-mă cu cordialitate, cu o ținută cu adevărat malestuoasă, îmbrăcat într-un impecabil costum gri închis, s-a sculat de la birou, venind să-mi strîngă mîna.

Exprimîndu-și gîndurile într-o înlănțuire logică, clară, de factură clasică, purtîndu-se prietenos și cu multă demnitate, de Gaulle impresionu sub toate aspectele. De la început, mi-a spus că apreciază vizita pe care i-o fac în calitate de reprezentant al unei țări — tradițional prietenă Franței —, pentru care el nutrește calde sentimente de prețuire și amiciție. Amintindu-i că actul de la 23 August 1944, care a însemnat eliberarea României de sub ocupația hitleristă, a coincis în mod fericit cu eliberarea Parisului, de Gaulle a elogiat însemnătatea hotăririi poporului român și a participării sale ulterioare la războiul antihitlerist, considerîndu-le ca o contribuție de mare importanță la răsturnarea strategiei hitleriste în Balcani și sud-estul european, la scurtarea războiului și deci la diminuarea pierderilor omenești și a distrugerilor materiale. De Gaulle a ținut să amintească și de lupta comună a României alături de Aliați în primul război mondial. El a mai arătat că, indiferent de schimbările politice care au survenit în Europa după cel de-al doilea război mondial, consideră cu totul necesară menținerea de bune relații între statele europene din vest și est, mai ales între acele țări care au dezvoltat dintotdeauna relații de stimă și prietenie. Discuția a continuat pe acest ton, de Gaulle exprimîndu-și, în final, dorința de a mai avea ocazia să-l întîlnească pe ministrul României. Astfel a fost stabilit primul contact cu generalul de Gaulle, după mai mult de un deceniu.

După ce el a devenit președintele celei de-a V-a Republici franceze, am avut ocazia să-l întîlnesc de multe ori, la recepții și dineuri oficiale, precum și în cadrul unor vizite pe care le-am făcut la Palatul Elysée, în urma instrucțiunilor primite de la București, pentru a discuta probleme privind relațiile bilaterale, precum și de interes general mai larg. Ori de cîte ori l-am văzut, generalul de Gaulle manifesta o atitudine prietenească. Nu o dată alți colegi din corpul diplomatic, intrigați de faptul că la întîlniri oficiale președintele Franței se oprea adesea pentru cîteva minute să discute cu ministrul României, mă întrebau ce mi-a spus de Gaulle. Ei nu știau de întîlnirea noastră din 1956...

De Gaulle nu avea 50 ani, iar Churchill nu împlinise 66 cînd s-au cunoscut. Primul fusese crescut într-o ambianţă familială ce privea la Anglia în cel mai bun caz ca la „perfidul Albion". Cel de-al doilea era un admirator fără rezerve al istoriei Franţei.

„Ataşamentul lui Churchill faţă de Franţa — scrie Kersaudy — venea încă din copilărie, poate chiar de cînd s-a plimbat cu doica sa în maşină pe *Shams Elizzie*, cum îi spunea Winston pe atunci. În tot cazul, Churchill nu va uita niciodată acea zi de vară a anului 1883, cînd a traversat Place de la Concorde, însoţit de tatăl său. Avea numai nouă ani, dar va evoca acest episod peste 63 ani: «Eram copil şi observam totul. Am remarcat că unele monumente erau acoperite cu pînză neagră. L-am întrebat imediat pe tata de ce şi mi-a răspuns: Sînt monumente închinate provinciilor Franţei. Două dintre ele, Alsacia şi Lorena, au fost luate Franţei de către germani, în timpul ultimului război. Francezii sînt foarte îndureraţi şi speră să le reia într-o bună zi. Îmi amintesc foarte bine ce mi-am zis în momentul acela: Şi eu sper că le vor relua într-o zi»."

Ajuns la 30 ani, Winston Churchill nu şi-a îmbunătăţit deloc cunoştinţele de limbă franceză; ea a rămas destul de rudimentară, depinzînd mai totdeauna de iniţiativele personale ale vorbitorului. Dar el era la curent cu istoria Franţei la fel de bine ca un francez; spirit vizionar, admira sincer contribuţia Franţei la triumful ideilor de libertate şi la tezaurul de înţelepciune al omenirii; cel mai mult îi admira pe eroii istoriei Franţei şi, dintre aceştia, în primul rînd pe Ioana d'Arc şi pe Napoleon."

„În zilele bune şi în cele rele am rămas un prieten sincer al Franţei" — avea să scrie Sir Winston în 1944.

În săptămîna dintre 9 şi 16 iunie 1940 cei doi s-au revăzut de cinci ori în cele mai dramatice momente pentru soarta Franţei, aflată în plin dezastru şi în pragul capitulării. După consfătuirea dintre primii miniştri ai Franţei şi Angliei, ţinută la prefectura din Tours, în după-amiaza de 13 iunie 1940[1], în vreme ce părăsea clădirea, Churchill ar fi murmurat salutîndu-l pe de Gaulle: „Omul destinului".

...cenzurat de BBC

Acest om avea să sosească la 17 iunie în Anglia, iar a doua zi, la orele 18.00, avea să rostească din studiourile BBC-ului — cu aprobarea expresă şi imediată a premierului britanic — Apelul la organizarea Rezistenţei antihitleriste a Franţei. A doua zi, din dispoziţia Foreign Officeului, de Gaulle n-a mai putut folosi antena radiodifuziunii britanice. Era un prim semn al fricţiunilor anglo-franceze ce aveau să urmeze şi care, acumulîndu-se, vor genera cele mai vehemente reacţii, şi de o parte şi de cealaltă.

Iată momentul revenirii generalului pe undele radiodifuziunii britanice: „Atunci cînd peste cîteva zile de Gaulle a primit din nou aprobarea de a vorbi la BBC, i s-a pus condiţia expresă ca textul lui să fie dinainte văzut la Ministerul de externe. Dar funcţionarii de la Foreign Office şi-au dat curînd seama că au de-a face cu un om extrem de puternic. Unul dintre ei, lord Gladwyn, îşi aminteşte: «La 26 iunie, la ora 20.30, de Gaulle trebuia să adreseze un important discurs pe calea undelor către compatrioţii săi. La ora 19.00 nu primisem încă nici un text. Şeful meu, Sir Alexander Cadogan, a plecat, lăsîndu-mi dispoziţii extrem de riguroase. Peste puţin timp mi-a sosit şi textul. Mi s-a părut absolut remarcabil, dar trebuie să recunosc că el încălca numeroase indicaţii, a căror respectare eram obligat s-o asigur. N-am făcut decît un minimum de corecturi, luîndu-mi în felul acesta riscuri extrem de mari faţă de superiorii mei. M-am grăbit spre hotelul «Rubens», unde locuia de Gaulle, care nu terminase încă masa de seară. Puţin înainte de orele 20.00 a ieşit din sufragerie într-o dispoziţie vizibil extrem de proastă şi mi s-a adresat, ţintuindu-mă cu privirea: «Cine eşti dumneata?» I-am explicat că nu eram decît un funcţionar subaltern dar că, datorită întîrzierii textului, a trebuit să hotărăsc singur cîteva mici modificări. «Dă-mi-le să le văd», mi-a spus de Gaulle. După o tăcere grea, a rostit: «Le găsesc ridicole. Absolut ridi-co-le». M-am văzut obligat să-i comunic că era ora 20.05, că întîrzierea nu mi se datora mie şi categoric dacă nu accepta modificările mele, el nu-şi putea pronunţa discursul. Acest ultimatum a dat rezultate. «Bine, a spus generalul. Accept. Este ridicol, dar accept»".

Cristian POPIŞTEANU

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1983.

6 noiembrie 1958. De Gaulle decernează lui Churchill Crucea Libertăţii. „Tin ca Sir Winston Churchill să ştie un lucru: ceremonia de astăzi stă mărturie că Franţa este conştientă de ceea ce îi datorează..."

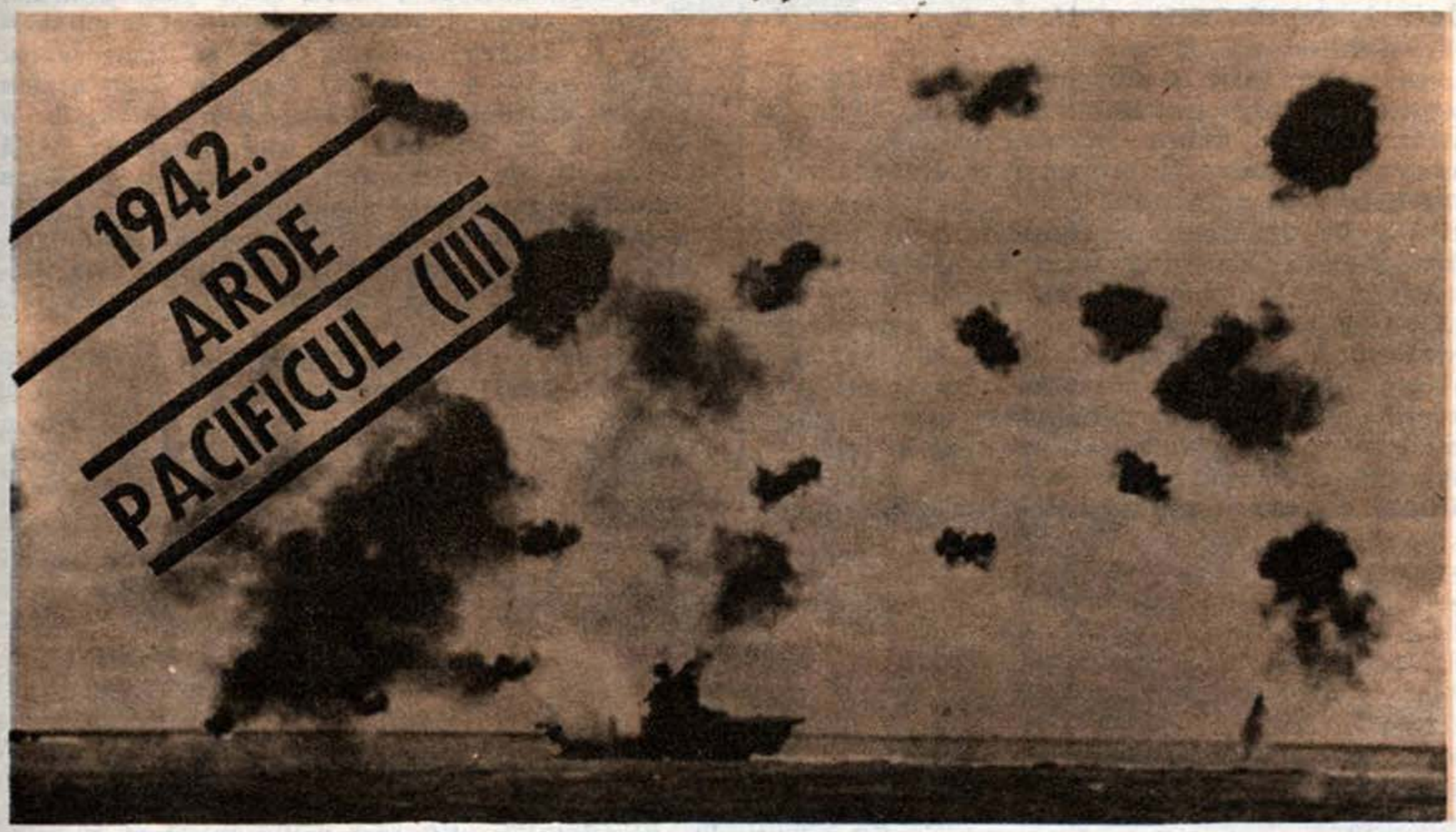

GORDON W. PRANGE

Midway — cea mai mare operaţie din istoria navală a Japoniei. Cel puţin aşa trebuia să fie ea — cum am văzut în numerele anterioare ale revistei noastre[1] — în concepţia amiralului nipon Yamamoto, comandant-şef al flotei combinate. El, învingătorul de la Pearl Harbor[2], stimulat de succes, credea că americanii nu ştiau nimic despre planurile şi intenţiile lui ofensive. Se înşela. De astă dată, americanii nu numai că ştiau, dar se pregăteau stăruitor.

Cucerirea atolului Midway — devenit, în vara lui 1942, prima bază americană avansată în faţa japonezilor — avea să marcheze un punct de cotitură în confruntarea americano-japoneză pe teatrul de operaţii din Pacific.

2 iunie 1942, ora 16.00. Cele două escadre speciale americane, 16, sub comanda contraamiralului Raymond Spruance, şi 17, condusă de viceamiralul Frank Fletcher, realizează joncţiunea. Ele ocupă dispozitivul de luptă la circa 250 mile nord de Midway, fără a fi reperate de cordonul de submarine japoneze, care au sosit pe poziţiile stabilite cu cel puţin o zi întîrziere. În ciuda vremii nefavorabile, a ceţii persistente, care îngreuiază navigaţia în formaţie ordonată şi, mai ales, în condiţiile interdicţiei de a folosi legăturile radio, unităţile componente ale flotei de invazie japoneze înaintează fără peripeţii deosebite, convergînd spre atol din trei direcţii.

La 3 iunie, flota niponă din sectorul nordic, comandată de viceamiralul Moshiro Hosogaya, bombardează baza americană Dutch Harbor, de pe insula Unalaska, din estul Aleutinelor, şi ocupă, fără a întîmpina rezistenţă, insulele Kiska şi Attu. Fără a intra în amănunte, vom menţiona numai că, potrivit aprecierii istoricului militar sovietic V. Avarin, „după eşecul ofensivei asupra insulelor Hawaii, ocuparea acestor insuliţe din Aleutine şi-a pierdut semnificaţia ce i se atribuise iniţial"[3]. Dincolo de caracterul de diversiune şi de consecinţele strategice discutabile ale acestei operaţii, ea oferă părţii americane o nesperată surpriză: capturarea în stare aproape perfectă a unui avion de vînătoare japonez Zero, silit să efectueze o aterizare forţată în tundră. Ceea ce permite americanilor să

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7,8/1984; 2-12/1983.

[3] V. Avarin, *Borba za Tihii Okean* (Bătălia pentru Oceanul Pacific), Moscova, 1947, p. 295.

grăbească punerea la punct a aparatului de zbor Grumann F6F Hellcat, care se va dovedi superior avioanelor nipone din aceeaşi clasă în luptele aeriene din a doua parte a războiului.

Între timp însă, în preajma atolului Midway, tensiunea atinge punctul maxim. La 3 iunie, orele 9.25, un hidroavion american de recunoaştere, cu baza la Midway, reperează gruparea de vase de transport din cadrul escadrei nipone de debarcare a viceamiralului Nabutake Kondo. La prînz, nouă bombardiere de înălţime B-17 decolează de pe Midway; la 16.40, ele atacă gruparea de vase de transport, condusă de contraamiralul Raizo Tanaka. Nu obţine însă nici un rezultat. După miezul nopţii, are loc un al doilea atac asupra grupării de vase de transport, efectuat de hidroavioane echipate cu torpile. El se soldează numai cu avarierea uşoară a unui petrolier japonez, care îşi reia însă curînd locul în formaţie.

În zorii zilei de 4 iunie, orele 4.30, amiralul Nagumo, comandantul-şef al Escadrei de portavioane 1, începe lansarea de pe cele patru port-avioane a primului val de asalt aerian asupra insulelor Midway. La ora 6.15, la o distanţă de 30 mile de atol, intră în luptă avioanele de vînătoare americane, cu baza la sol. Se angajează o bătălie aeriană inegală; avioanele americane sînt depăşite atît numeric cît şi tehnic de forţele japoneze, care dispun, în plus, şi de aviatori mult mai experimentaţi.

Dar să vedem cum reconstituie primul episod al bătăliei pentru Midway profesorul Gordon Prange, din a cărui lucrare, Miracle at Midway (Miracolul de la Midway), continuăm să publicăm cîteva fragmente cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre.

Întîiul val

Tic-tac... aşteaptă şi veghează... tic-tac... veghează şi aşteaptă...

Midwayul aşteaptă. Midwayul veghează. Piloţii de vînătoare, asupra cărora avea să cadă principala povară a apărării atolului, împărtăşeau şi ei încordarea generală, în timp ce ceasul ticăia molcom, indiferent la speranţele şi temerile oamenilor. Planurile de luptă erau deja stabilite. Mai întîi, de îndată ce staţiile radar — cîte una pe fiecare din cele două insule, Sand şi Eastern — vor semnala apropierea japonezilor, toate avioanele în stare de funcţionare se vor ridica în aer. Apoi, de îndată ce radarul va indica iminenţa atacului nipon, prima unitate de avioane de vînătoare va fi dirijată prin radio să-i intercepteze pe invadatori, înainte ca aceştia să ajungă deasupra insulelor. În sfîrşit, cea de-a doua unitate se va regrupa şi va aştepta instrucţiuni radio: fie să atace imediat inamicul, fie să-l urmărească şi să-l izbească din spate. Problema era cum să se întrebuinţeze mai bine cele 21 aparate F2A-3 şi 7 aparate F4F-3. Cîte un avion din ambele tipuri era deja indisponibil, din cauza unor pene de motor. Ceea ce îl punea pe maiorul Floyd Parks, comandantul flotilei de vînătoare, în situaţia de a se descurca numai cu 20 aparate

Navă de război americană dezlănţuie un puternic foc de artilerie

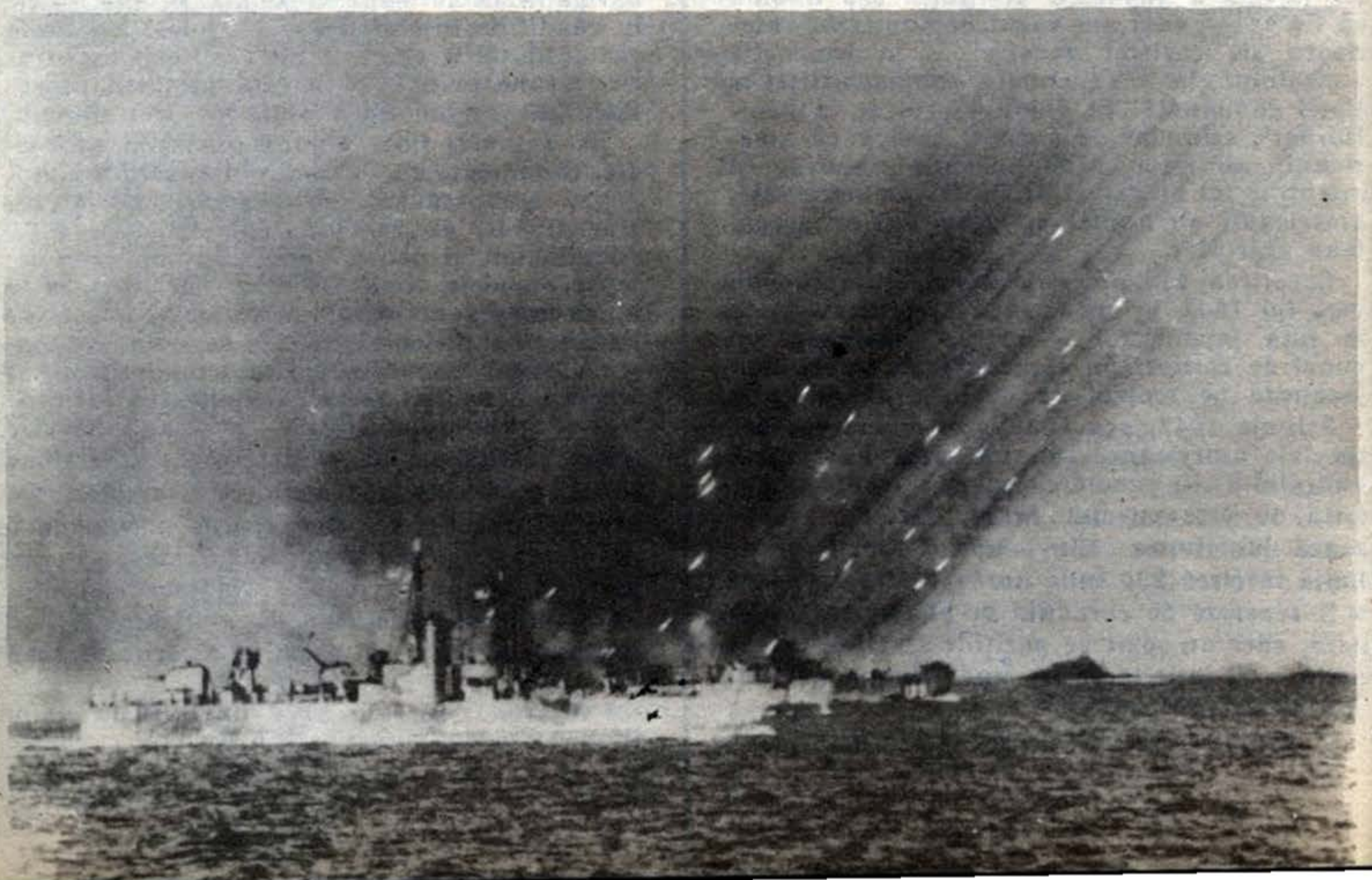

F2A-3, denumite neoficial „sicrie zburătoare", şi cu 6 avioane F4F-3, mai noi şi mai bune, în total deci 26.

Kikuchi îşi ia rămas bun

La ora 6.30, comandamentul Batalionului 6 infanterie marină transmite ordinul: „Deschideţi focul la intrarea ţintelor în raza de acţiune". În acele clipe, cerul era limpede, permiţînd o bună vizibilitate pentru tragerile antiaeriene. Toţi tunarii de pe insulele Sand şi Eastern erau bine protejaţi cu saci de nisip şi amplasamente întărite. Militarii care nu mînuiau tunuri sau arme automate stăteau ascunşi în gropi, tranşee şi şanţuri.

Cocoţat în vîrful centralei electrice de pe insula Eastern, celebrul regizor american John Ford [1895-1973] se minuna de aerul foarte calm, aproape „nonşalant", cu care apărătorii aşteptau lovitura, „ca şi cum numai cu asta s-ar fi ocupat toată viaţa".

Radarul nou instalat pe insula Sand, unul dintre puţinele care, la acea vreme, putea indica înălţimea, distanţa şi direcţia ţintelor, arăta că bombardierele inamice îşi menţineau cursul drept spre Midway. Operatorii radar remarcau, cu un sentiment de admiraţie profesională, îndemînarea şi disciplina de care dădeau dovadă piloţii lui Tomonaga[1] în menţinerea formaţiei de zbor. De îndată ce un bombardier era doborît, celelalte se regrupau în formaţie de V, menţinîndu-şi direcţia şi viteza.

Primele care au ajuns la Midway au fost bombardierele de înălţime, căci una dintre misiunile lor era aceea de a neutraliza barajul antiaerian, deschizînd astfel drumul pentru bombardierele în picaj şi pentru focul de mitraliere ale avioanelor de vînătoare Zero. Acestea trebuiau să bombardeze pistele şi instalaţiile aeroportului. Avioanele de pe portavionul Hiryu s-au concentrat asupra insulei Sand. Cele de pe Soryu s-au împărţit în două, lovind atît insula Sand cît şi insula Eastern. Însă înainte de a-şi putea lansa încărcătura distrugătoare, două bombardiere de pe Hiryu au căzut victime unui „nimicitor baraj antiaerian", pentru a folosi expresia amiralului Nagumo.

Mai mulţi observatori au avut impresia că unul dintre acestea a fost avionul-comandant japonez. Dar, deşi bombardierul său a primit o lovitură în rezervorul din aripa stîngă, Tomonaga a reuşit să se reîntoarcă pe Hiryu. Iar la revenire, a povestit despre modul curajos în care şi-a pierdut viaţa locotenentul Rokure Kikuchi de pe acelaşi portavion. Dîndu-şi seama că nu se mai poate salva, Kikuchi ridicase capacul de la carlingă şi le făcuse un semn de adio camarazilor, înainte de a se prăbuşi. De îndată ce avionul se izbise de pămînt, un soldat se repezise să scoată afară corpul neînsufleţit al pilotului. Ofiţerii aflaţi în preajmă tocmai îl căutau prin buzunare pe cel mort, după vreun indiciu asupra planurilor japoneze, cînd au început să cadă primele bombe; americanii abia au avut timp să sară într-o tranşee.

Cei de pe vedetele torpiloare au putut vedea bine prăbuşirea celui de-al doilea bombardier; a izbucnit în flăcări şi a căzut în lagună, aproape simultan cu bombele pe care le lansase în imediata vecinătate a ambarcaţiunilor.

Bombardierele în picaj de pe Akagi şi Kaga au ajuns la Midway neatinse, ele au revenit la bordul portavioanelor în aceeaşi situaţie, absolut de invidiat, pentru că toate avioanele de vînătoare americane au intrat de la început în acţiune împotriva bombardierelor de înălţime, aflate în avangarda formaţiei japoneze, iar apoi au trebuit să-şi pună la bătaie întreaga iscusinţă, ca să se descotorosească de ucigătoarele Zerouri.

Avion japonez doborît în timpul luptelor din Pacific

[1] Locotenent Joichi Tomonaga, şeful unităţii de aviaţie de pe portavionul Hiryu, comandantul primului val de asalt asupra insulelor Midway.

Bere pe stomacul gol

Aparatele de pe Akagi, avînd misiunea de a ataca hangarele și alte instalații de pe insula Eastern, nu au suferit nici un fel de pierderi. De pe Kaga a fost distrus un bombardier în picaj, lovit de apărarea antiaeriană; patru alte aparate, deși avariate, nu au ieșit din luptă.

Atacul asupra insulei Eastern a debutat cu un incident pe care nimeni dintre cei care l-au văzut nu l-au mai putut uita. Pe neașteptate, avionul din fruntea formației japoneze a coborît în picaj pînă la 100 picioare (30 metri) de pămînt, s-a întors cu roțile în sus și a trecut lin pe deasupra rampei. Unii susțin că pilotul dădea chiar cu tifla, în timp ce aluneca prin aer. O încercare deliberată de a distrage atenția apărătorilor, de a lua în derîdere un inamic care pînă atunci nu făcuse mare lucru sau, pur și simplu, un gest de bravadă? Cine știe? Oricare ar fi fost intenția pilotului japonez, cei de jos au rămas cîteva clipe prea înmărmuriți, ca să și mai poată trage asupra lui. Apoi un ostaș din infanteria marină a exclamat enervat: „Ce mama dracului?" și a deschis focul. Avionul s-a prăbușit în mare.

Urmîndu-și instinctul de regizor, Ford și-a orientat aparatul de filmat spre un hangar, presupunînd că el va fi una dintre primele ținte. Așa a și fost: japonezii au dat „o lovitură cît se poate de norocoasă, trebuie să fi lovit ceva explozive, căci toată șandramaua a sărit în aer", scrie regizorul. Ford mărturisește că s-a simțit „cam groggy", cînd un șrapnel i-a străpuns cotul și umărul. Dar a continuat să filmeze, obținînd o scenă memorabilă pentru viitorul său film *Bătălia pentru Midway*, în care o sfărîmătură de mari dimensiuni se vede zburînd direct spre camera de luat vederi.

Poate că cea mai gravă stricăciune provocată de inamic pe insula Eastern s-a produs la ora 6.38, cînd un bombardier în picaj a distrus centrala electrică, scoțînd din funcțiune alimentarea cu energie și instalația de distilare a apei. Aproape la fel de păgubitoare a fost și o bombă, care a aruncat în aer conductele ce legau zona docurilor de rezervoarele principale de combustibil. 24 de ore din 24 au trebuit să trudească echipele de lucrători pentru a asigura alimentarea avioanelor din cele 3 000 butoaie, aduse cu împrumut de pe insula Sand. Cineastul John Ford a mai constatat că japonezii „nu s-au atins de aeroportul propriu-zis"; după părerea lui, „s-ar putea să-l fi păstrat pentru ei, după aceea".

O lovitură directă asupra popotei a umplut cerul de oale și crătiți și a făcut praf și pulbere toate alimentele, silindu-i pe infanteriștii marini să se hrănească, pînă după bătălie, numai din rațiile de urgență. O altă bombă, căzută pe oficiul poștal, a împrăștiat în toate direcțiile sutele de cutii de bere depozitate acolo, care au fost proiectate în aer cu forța de izbire a șrapnelului. Un ostaș, lovit în plex de un astfel de proiectil, a remarcat, după ce și-a revenit: „N-am suportat niciodată berea pe stomacul gol!". Unda de șoc a aceleiași bombe a despuiat ambalajele și chiar pachetele de țigări aflate în clădire. O ploaie albă cu țigări s-a întins pe o mare suprafață, spre satisfacția ostașilor, care le-au adunat cu grijă, considerîndu-le trofee de război.

Din punct de vedere al atenției acordate de japonezi, insulei Sand i-a revenit partea leului. O lovitură directă, dată probabil de un bombardier de înălțime de pe Hiryu, a distrus complet trei rezervoare de combustibil, care au ars două zile încheiate; norul gros de fum a dat impresia, la început, că distrugerile erau mult mai grave și a jenat, o vreme, precizia tragerilor bateriilor antiaeriene.

O altă bombă a tăiat alimentarea cu apă de mare a cazărmii infanteriei marine. Un bombardier de pe Kaga a incendiat unul dintre hangarele hidroavioanelor și a făcut una cu pămîntul carcera, din fericire neocupată în acel moment. O seamă de alte clădiri au fost, de asemenea, avariate, în grade diferite, fie prin lovituri directe, fie de schije, fie de efectele undei de șoc.

În urma bombardierelor veneau avioanele de vînătoare, mitraliind tot ce le cădea în față ochilor și angajîndu-se în lupte aeriene cu cele cîteva aparate americane ce mai rămăseseră în aer. Un ofițer american care urmărea de jos o asemenea luptă aeriană între un grup de Zerouri și două aparate F2F povestește: „Ambele [F2F-urile] arătau de parcă erau legate cu sfoară, în vreme ce Zerourile se învîrteau în jurul lor. Cred că băieții noștri, dacă ar fi avut avioane măcar pe jumătate bune ca Zerourile, ar fi putut opri raidul aerian". Un alt ofițer remarca ulterior că tirul antiaerian nu părea să deranjeze prea tare avioanele de vînătoare japoneze, întrucît, după cum se putea constata, majoritatea proiectilelor antiaeriene explodau *în urma* avioanelor inamice. Din observațiile sale, rezultă că un singur avion de vînătoare japonez a fost doborît de focul antiaerianei; zbura la numai 30 metri înălțime, așa că era aproape imposibil să nu-l nimerești.

50 din 26

La ora 6.43, amiralul Nagumo a primit următorul mesaj radio din partea lui Tomonaga: „Am încheiat atacul. Venim acasă". La cinci minute după aceea, stația radar raporta la comandamentul Batalionului 6 infanterie marină american: „Numeroase avioane inamice se îndepărtează pe direcția 300 grade". Însă abia la 7.15, comandamentul de pe Midway a ordonat încetarea alarmei, a rechemat avioanele

la bază și a început să facă scorul luptei. Locotenent-colonelul Kimes, comandantul adjunct al forței aeriene Midway, a transmis atunci prin radio: „Avioanele de vînătoare la aterizare, pentru alimentarea cu combustibil pe grupuri, începînd cu grupul 5". Neprimind nici un răspuns, el a retransmis mesajul de cîteva ori, apoi a dat ordin: „Toate avioanele de vînătoare la aterizare". Și a repetat insistent acestordin. „Dureros de puține aparate s-au reîntors, răspunzînd la apel, și am avut trista bănuială că altele nici nu vor mai ateriza", avea să relateze el mai tîrziu. Nici nu știa cîtă dreptate a avut atunci. 14 din cei 26 piloți nu au mai răspuns niciodată la apel, iar dintre cei rămași, mulți erau răniți. Numai două avioane de vînătoare mai erau apte de zbor.

Dar ce se obținuse în schimbul acestor pierderi? Multă vreme rezultatele luptelor aeriene și ale tragerii antiaeriene de pe Midway au fost apreciate de ambele părți cam pe ghicite. Raportul oficial al lui Nagumo a pretins doborîrea certă a 41 avioane de vînătoare americane în această fază a confruntării, plus 9 probabile. Trebuie să recunoaștem că 50 ținte doborîte dintr-un total de 26 existente este un scor bunicel. De fapt, ținînd seama de calitatea avioanelor pe care zburau, este de mirare că printre piloți au mai fost cîțiva supraviețuitori. Cît despre daunele pe care le-ar fi putut produce japonezilor, să nu mai vorbim.

În ceea ce privește scorul final, rapoartele americane ale vremii, excesiv de exuberante, au menționat 45 avioane japoneze, doborîte în luptele aeriene, plus încă 10, lovite de artileria antiaeriană. În raportul său, Nagumo a înregistrat pierderea a 6 aparate — 4 bombardiere și 2 Zerouri. Majoritatea izvoarelor japoneze acceptă aceste cifre. Mai tîrziu, în raportul intitulat *Pierderi suferite*, amiralul a recunoscut pierderea a 8 avioane. Făcînd totalul numai al acelor aparate pe care piloții americani reveniți la bază le văzuseră prăbușindu-se în flăcări, rezultă că japonezii au pierdut 8 bombardiere sigur și 1 probabil, precum și 3 Zerouri sigur și 1 probabil. Obținem astfel un total mult mai rezonabil și nu prea departe de cifrele recunoscute ulterior de japonezi.

Cît privește dispozitivul de pe Midway, el se prezenta mai bine decît era de așteptat. La sol, muriseră aproximativ 20 militari — o cifră de pierderi remarcabil de redusă. Pistele de zbor erau atît de puțin deteriorate, încît căpitanul Simard, comandantul bazei aeronavale, nu putea presupune decît că niponii le-au ferit în mod intenționat, pentru a le utiliza ei mai tîrziu. Camuflajul a fost, de asemenea, foarte eficient. Daunele provocate instalațiilor s-au dovedit a fi, după verificările de rigoare, în mare parte reparabile. Întregul personal s-a pus pe treabă, pentru a restabili legăturile electrice, a repune în funcțiune conductele de apă și canalizare, a stinge incendiile persistente și a îndepărta molozul.

Tomonaga, comandantul primului val de asalt asupra Midwayului, nu era satisfăcut. În cursul raidului său, nu întîlnise nici un bombardier sau avion de cercetare — ceea ce Nimitz denumea „piesele de greutate" —, iar pistele de zbor rămăseseră în stare excelentă, pentru a primi aceste aparate, la reîntoarcerea lor pe insule. Mai mult, tunurile de pe Midway bubuiau în continuare, sfidătoare. Detașamentele japoneze de debarcare se puteau aștepta la o primire destul de fierbinte.

Cam aceasta, în esență, trebuie să fi fost logica lui Tomonaga. Un glonte de mitralieră îi deteriorase emițătorul radio, așa că își scrisese indicația pe o tăbliță. Apoi o ridicase, pentru ca pilotul avionului care îl urma să poată citi mesajul și să-l transmită, în numele său, amiralului Nagumo. Comunicarea s-a transmis la orele 7.00: „Este necesar un al doilea val de asalt".

Cuvînt introductiv și versiune românească
Sergiu CELAC

PARIS, 1636: HUGO GROTIUS TRANSMITE DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE

(Urmare din p. 44)

un acord intervenit între otomani și Gheorghe Rákóczi II[1] pentru scaunul Transilvaniei, precum și pretențiile Porții privind un tribut de 120 000 scuzi, pe care această țară ar urma să-l plătească (1642).

În primăvara lui 1643, Grotius înregistra o știre privind eventuala încheiere a unui tratat între Suedia și Transilvania. Acordul a și fost încheiat, la 16 noiembrie 1643, la Alba Iulia, între Transilvania, Franța și Suedia. Prin tratatul de alianță, Transilvania primea subsidii pentru întreținerea armatei în vederea luptei împotriva Habsburgilor. Într-un alt raport, din 1644, Grotius se referea la cei 1 000 soldați transilvăneni căzuți în luptele din primăvara acelui an. Este vorba, probabil, de bătălia de la Dregelypalank, unde oastea transilvăneană, sprijinită de corpuri din Țara Românească și Moldova, i-a înfrînt pe imperiali.

Sînt acestea numai cîteva dintre informațiile privind situația țărilor române în sec. XVII, așa cum sînt surprinse de marele diplomat și jurist olandez. Ele își așteaptă o cercetare mai aprofundată, făcînd dovada indiscutabilă a interesului de care se bucurau în lumea diplomatică și politică a epocii statele române, lupta lor pentru păstrarea integrității și suveranității naționale.

[1] La 16 februarie 1642, principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi I, și-a asociat la domnie pe fiul său, Gheorghe Rákóczi II; la sfîrșitul verii aceluiași an, un pașă turc a adus la Alba Iulia însemnele domniei.

Litoralul la început de veac (Mamaia, 1910)...

LITORALUL — VEACURI DE ISTORIE

Dr. ADRIAN RĂDULESCU

„Românul în Dobrogea păşeşte pretutindeni pe ruinele măririi strămoşilor săi" — scria pe la jumătatea veacului trecut revoluţionarul şi învăţatul (unul dintre întîii agronomi români) Ion Ionescu de la Brad. Călătorind prin oraşele de pe ţărmul Mării Negre, el văzuse statui sculptate „cu o iscusinţă, pot zice, neimitată încă", iar zidul de la Mangalia „care formează portul ruinat" i se părăse aidoma celui de la Civitta Vecchia, din Italia...

Istoria se află şi astăzi la loc de cinste de-a lungul întregului litoral, de la Histria la Callatis (Mangalia de azi), trecînd prin „strălucitul oraş al Tomisului, capitală (metropolă) a Pontului Euxin" din antichitate (care nu e alta decît Constanţa — metropolă a Mării Negre de azi). Vilegiaturistul zilelor noastre poate vedea pretutindeni, alături de modernele instalaţii portuare şi industriale, alături de elegantele hoteluri dotate cu întreg confortul sfîrşitului de veac XX, vestigiile unui trecut de peste două ori milenar.

Pentru călătorul coborît în moderna gară din Constanţa, această incursiune în trecut începe încă din momentul descinderii sale în cel mai mare oraş de la Mare al ţării. Mergînd pe Bulevardul Republicii, larga arteră ce uneşte gara de centrul propriu-zis al Constanţei, în dreptul Hotelului „Continental" va putea admira vestigiile uneia din porţile de altădată ale Tomisului. Lîngă ea, rămăşiţele turnului construit de una din cele mai bogate bresle tomitane — aceea a măcelarilor. În faţa restaurantului „Modern" — o altă poartă. Sînt două din cele patru ieşiri prin care strămoşii noştri din antichitate mergeau spre Callatis (Mangalia), Tropaeum Traiani (Adamclisi — unde monumentele reconstituite de specialişti pot fi admirate de vizitatori), Carsium (Hîrşova), Histria.

Cu decenii în urmă, cînd linia ferată mergea pînă în centrul comercial al Constanţei, în apropierea vechiului port, „intrarea" în istorie era şi mai directă. Chiar pe terenul fostei gări (în spatele Teatrului „Fantasio" de astăzi) lucrările necesitate de noile construcţii aveau să ducă la descoperirea uneia din cele mai bogate tezaure de sculpturi (Fortuna cu Pontus, Şarpele Glikon, Isis, Aedicula cu Nemesis, tripla Hecate ş.a.), *capodopere ale artei antice pe care turistul de azi le poate admira, alături de sute de alte exponate, la Muzeul naţional de istorie şi arheologie din Piaţa Ovidiu. Şi mai presus de toate acestea, impunătorul edificiu cu mozaic policrom din fosta piaţă portuară a Tomisului, descoperit în 1959, construcţie de dimensiuni imense (100 × 20 m) din care s-a păstrat partea centrală de circa 700 m.p.*

Dealtfel aici, între Piaţa Ovidiu şi zona Cazinoului, arheologii au identificat cele mai vechi urme de viefuire de pe teritoriul Constanţei, datînd din epoca greacă arhaică, atică, romană şi romano-bizantină.

Constanţa nu înseamnă însă numai antichitate. Înseamnă, în primul rînd, o bogată activitate portuară (al cărei trecut se poate urmări într-un Muzeu al Marinei). La nord de Constanţa, turistul pasionat de antichităţi va putea merge la Histria, cea mai veche dintre coloniile greceşti la Marea Neagră. Adevărată comoară pentru arheologi, ea oferă un cîmp de cercetare nepreţuit (căci peste oraşul de demult nu s-a suprapus nici o altă aşezare, dîndu-se o imagine integrală asupra unei localităţi antice). Spre sud, pe locul Mangaliei — de asemenea odinioară o înfloritoare colonie (Callatis) — un sugestiv muzeu în aer liber ilustrează măreţia acestei antice aşezări.

Vestigiile trecutului pun şi mai mult în evidenţă prezentul. Efortul constructiv desfăşurat pe întreaga lungime a litoralului, de la Mamaia la Mangalia, trecînd prin Constanţa, Eforie, şi toată salba de staţiuni — Olimp, Neptun, Saturn, Jupiter, Venus — ieşite din mîinile harnice ale arhitecţilor şi constructorilor, în ultimele două decenii, este evident la orice pas. Dorinţa de a construi s-a manifestat încă din 1878, cînd Dobrogea s-a reunit, în urma războiului de independenţă, cu ţara: „Constanţa sau Chiustenge — îi scria în 1881 Mihai Eminescu Veronicăi Micle — este un mic orăşel, dar îndestul de frumos. Casele au oarecare eleganţă în clădirea lor, căci... de cînd stăpînesc românii şi există consiliu comunal, [acesta] a făcut foarte mult pentru orînduirea şi înfrumuseţarea oraşului".

Încă de la sfîrşitul secolului trecut şi din primele decenii ale veacului XX s-au subliniat valoarea curei heliomarine, precum şi calităţile balneoclimaterice ale lacurilor şi izvoarelor identificate de-a lungul ţărmului. Referindu-se la Constanţa, acum exact un secol, în 1884, un belgian, A. Montadon, scria: „Încă vreo cîţiva ani şi această staţiune nu va mai avea de ce să invidieze pe rivalele sale din Occident", iar mineralogul francez A. de Richard, descoperitor al unor izvoare de ape sulfuroase mezo-termale lîngă Mangalia — exploatate şi în antichitate — socotea plaja de aici drept „regină a plajelor româneşti".

Cu toate acestea, deplina valorificare a litoralului românesc este o cucerire a epocii socialiste şi cu deosebire a ultimelor două decenii. Vin anual să-şi petreacă un binemeritat concediu de odihnă sau să beneficieze de tratamentul balnear peste 2 000 000 oameni. Firește, cei mai numeroşi vin vara, cînd soarele încinge nisipul plajelor. Toamna însă marea îşi are, de asemenea, farmecul ei. Soarele este mai blînd, căldura mai uşor de suportat, apa calmă şi purtînd pe undele ei toate acumulările calorice din timpul verii. Cerul este mai tot timpul senin. S-a constatat că luna septembrie, împreună cu august sînt cele mai sărace în precipitaţii — implicit mai senine — din întreaga perioadă estivală.

Acestea ar fi deosebirile. În rest, toate celelalte elemente ale curei marine pot fi îndeplinite la fel de complet ca în plin sezon — cu aceleaşi rezultate pentru organism. Mai ales, prin faptul că fiecare staţiune şi, în cadrul ei, mai fiecare hotel dispun de dotări speciale (cabinete medicale, hidro, fizio şi kinetoterapice, bazine, aparatură tehnico-medicală, dotări pentru masaj uscat sau duşuri subacvatice, electroterapie, cabinete de acupunctură etc.) pentru efectuarea curei în toate sezoanele.

Celebrul nămol sapropelic de Tekirghiol cu miraculoasele efecte în tratamentul reumatismului este astăzi o bogăţie a întregului litoral, tratamente adecvate — împachetări cu nămol,

...şi azi, în staţiunea Olimp

băi cu plante medicinale sau săruri — putînd fi făcute în sanatoriile special construite din Eforie şi Mangalia, ambele funcţionînd în tot cursul anului, precum şi în cabinetele existente în fiecare staţiune; la fel, apele sulfuroase mezotermale, eficiente în tratamentul şi prevenirea unor boli ale aparatului locomotor, ca şi în alte suferinţe pot fi astăzi utilizate indiferent de staţiunea preferată.

Şi încă un element. Tarifele, care, începînd cu 2 septembrie, prevăd preţuri scăzute, comparativ cu sezonul de vară, atît în ceea ce priveşte cazarea (218 hoteluri, apoi vile şi case de odihnă, popasuri turistice etc. însumînd peste 120 000 locuri pe serie), cît şi costul mesei (pentru care există 164 restaurante, 16 cantine-pensiune, 6 restaurante cu specific şi numeroase alte unităţi de alimentaţie publică).

Şi, în chip deosebit, nu putem să nu subliniem încă o dată efectul salutar pe care calmul zilelor de toamnă îl are asupra echilibrului psihic, îndemnului la poezie şi reverie pe care falezele ni-l adresează. Poezia mării a fascinat de-a lungul secolelor generaţii şi generaţii. De la Ovidiu, poetul latin exilat pe aceste meleaguri, pînă la toţi marii noştri poeţi, marea a fost cîntată, evocată, elogiată. În serile clare şi liniştite de promenadă de-a lungul ţărmului să ne-amintim de cuvintele lui Eminescu: „Adînca mare sub a lunei faţă/ Înseninate dă-a ei blondă rază/ O lume-ntreagă-n fundul ei visează/ Şi stele poartă pe oglinda-i creaţă". Căci, spunea un alt mare poet Vasile Alecsandri, şi el admirator al frumuseţii litoralului, „nimic nu e mai frumos ca o frumoasă seară pe mare, peste o noapte cu totul calmă şi misterios luminată de lună".

SIGMARINGEN

ultimul cuib al colaboraţioniştilor francezi

HENRY ROUSSO

Revista Magazin istoric a publicat numeroase articole consacrate momentelor tragice petrecute în Franţa, în vara anului 1940, cînd, la 14 iunie, blindatele lui Hitler au ocupat Parisul. Cu o zi înainte, mareşalul Philippe Pétain se adresa tuturor miniştrilor francezi, în calitate de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri: „Datoria guvernului este ca, orice s-ar întîmpla, să rămînă în ţară, să nu abandoneze teritoriul francez. Să privezi Franţa de apărătorii ei naturali, într-o perioadă de haos general, înseamnă a o lăsa în mîna duşmanului, înseamnă a ucide inima Franţei şi deci a face imposibilă renaşterea ei... Armistiţiul Franţei este, după opinia mea, condiţia necesară pentru existenţa eternă a Franţei".

La 16 iunie, guvernul Paul Reynaud[1], refugiat la Bordeaux, demisionase. Puterea a fost preluată de Philippe Pétain. A doua zi, la ora 12.30, în mesajul către francezi, el declara la posturile de radio: „Cu inima strînsă vă spun astăzi că trebuie să încetăm lupta". Pétain a solicitat imediat Germaniei condiţiile de pace, a anunţat capitularea, care a fost semnată la Rethondes, în ziua de 21 iunie 1940 (în acelaşi vagon-birou în care, la 11 noiembrie 1918, mareşalul Foch a semnat armistiţiul franco-german) şi a devenit efectivă din 25.

În conformitate cu Convenţia de armistiţiu, Franţa era împărţită în două zone: una de nord, reprezentînd trei cincimi din teritoriu, cea mai bogată şi mai dens populată, ocupată direct de inamic; cealaltă, de sud, cu capitala la Vichy, a fost declarată „zonă liberă", în care un guvern francez, în frunte cu Pétain, îşi exercita suveranitatea sub controlul comisiilor de armistiţiu ale Germaniei şi Italiei.

Încă din ziua de 18 iunie 1940, la orele 18, imediat după ce mareşalul a cerut armistiţiu, cel mai tînăr general al armatei franceze, Charles de Gaulle[2], refugiat în Marea Britanie, citea la Radio-Londra cunoscutul Apel către poporul francez, încheiat prin celebrul îndemn: „Orice s-ar întîmpla, flacăra Rezistenţei franceze nu trebule să se stingă şi nu se va stinge". Într-adevăr, vreme de peste patru ani, cît Franţa avea să se afle sub călcîiul neîndurător al ocupantului hitlerist, mii şi mii de eroi şi martiri şi-au înscris numele, cu sîngele lor, în epopeea Rezistenţei[3]. Organizat la Londra, sub conducerea generalului de Gaulle, chiar în momentul capitulării guvernului Pétain, Comitetul „Franţa liberă" — ulterior Comitetul Naţional Francez, şi, în cele din urmă, de la 9 noiembrie 1943, Comitetul Francez al Eliberării Naţionale, care, în 1944, şi-a asumat prerogativele unui guvern provizoriu — a avut un rol de seamă în eliberarea Franţei de invadatori.

Către sfîrşitul anului 1943, hitleriştii, determinaţi de creşterea impetuoasă a luptei mişcării de Rezistenţă împotriva cotropitorilor şi a regimului de la Vichy — luptă în timpul căreia Partidul Comunist Francez a dat o eroică jertfă de sînge, care i-a atras calificativul istoric de „partid al împuşcaţilor" —, au luat noi măsuri de întărire a ocupaţiei, instituind un control sever asupra „autorităţilor franceze". În noiembrie, cînd mareşalul Pétain a încercat o „grevă" faţă de autorita-

În imagine: Castelul de la Sigmaringen.

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 5/1983; 4-6, 8,9/1967, 1.4/1968, 1/1971; 7-8/1969, 2.3/1973, 12/1976, 12/1977, 3,11/1979.

tea ocupanților, germanii au reacționat drastic. La 4 decembrie 1943, Otto Abetz, ambasadorul nazist la Paris, i-a citit lui Pétain o scrisoare plină de reproșuri semnată de Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului. Mareșalul era obligat ca de aici înainte să supună toate legile și ordonanțele aprobării prealabile a autorităților germane și să numească în posturi de răspundere numai „persoane sigure", cele mai devotate naziștilor. În plus, un delegat german pe lîngă Pétain urma să aprobe decretele emise de guvernul francez. Autoritățile de la Vichy deveniseră astfel definitiv simple marionete în mîinile ocupanților.

La 1 februarie 1944, din inițiativa comuniștilor, toate forțele combatante s-au unit în organizația Forțelor Franceze de Interior (F.F.I.). Cînd, în iunie același an, Aliații au debarcat în Franța, în lupta împotriva celui de-al III-lea Reich erau angajați sute de mii de francezi și franceze. Șubredele structuri politico-administrative ale regimului de la Vichy s-au destrămat rapid. Pétain a fost transportat de naziști în Germania.

Am avut prilejul să văd că la patru decenii de la prăbușirea lui, regimul de la Vichy continuă să preocupe pe istorici ca și opinia publică, iar studiile consacrate mecanismelor apariției și evoluției lui în cadrul regimurilor fasciste și totalitare din Europa sînt extrem de numeroase. În ultimii ani, mai ales din 1980, cînd s-au împlinit 40 ani de la instalarea regimului de la Vichy, fiecare gest politic al lui Pétain a fost supus unei atente și minuțioase radiografii, făcute, în cele mai multe cazuri, cu un acut simț al nuanțării. Cercetătorii francezi ai perioadei acumulează și astăzi piese de arhivă și mărturii adesea inedite, le ordonează și le pun în relație, le confruntă și le comentează, la rubricile „Mari controverse ale istoriei", urmărind a găsi explicații actelor mareșalului Pétain din anii încărcați de echivoc ai ocupației germane, ani a căror amintire încă mai apasă asupra societății franceze. Chiar în timpul cît m-am aflat la Paris, în mai-iunie 1984, au apărut noi cărți despre Pétain și cei patru ani tragici: biografiile mareșalului, semnate de Guy Pedroncini (două volume a cîte 450 pp. fiecare), Marc Ferro și Herbert Lottman.

„Avocații" regimului — cum îl numește publicistica franceză contemporană — justifică întreaga lui politică economică și socială prin circumstanțele apocaliptice ale momentului și necesitățile dictate de rațiuni de stat (René Belin, La Vie de la France sous l'occupation). Pétainolatria — cum au numit specialiștii cultul „soldatului ilustru", al „învingătorului de la Verdun", al „salvatorului națiunii[1]" — a afectat mase întregi de francezi (Claude Levy).

Pînă în zilele noastre, cum scrie istoricul Henri Amouroux, în Grande histoire des Français sous l'occupation, se mai discută despre „mitul Pétain" și nocivitatea lui. Adus în fața tribunalului istoriei, Pétain se dezvăluie ca o personalitate foarte contradictorie, îmbrăcînd adesea dimensiuni dramatice. „Poziția mea nu este simplă. Sîntem sub autoritatea germanilor — declara mareșalul reprezentantului Canadei, Pierre Dupuy, la 8 aprilie 1941. Ei intervin în totul, dar jocul nu este pierdut... Timpul reprezintă un element esențial în situația noastră. Trebuie să aveți încredere în noi". Într-un raport trimis anterior guvernului său, diplomatul canadian nota că de mai multe ori Pétain i-a spus: „Dacă germanii ar afla de angajamentele noastre secrete, Franța ar fi distrusă imediat". Și Raymond Tournoux, autorul studiului din care am citat frazele de mai sus, încheie cu o concluzie personală, generată de un aspect mai

---

[1] Născut într-o familie de țărani, Henri Philippe Pétain (1856-1951) a urmat cursurile școlii militare de la Saint-Cyr, dedicîndu-se apoi carierei armelor. În 1911, a fost înaintat colonel, iar în august 1914, la izbucnirea conflagrației, mareșalul Joffre i-a promovat general de brigadă. Pétain s-a distins în toate confruntările militare ale primului război mondial, la care a participat, dar dovada clară a măiestriei sale de conducător militar a făcut-o — așa cum o amintesc și astăzi documentele expuse în Forturile de la Douaumont și Vaux — la Verdun, în 1916. Măsurile luate de el pentru redresarea moralului trupelor franceze, izvorîte dintr-o perfectă cunoaștere a soldatului, au creat armata care a repurtat, ulterior victoria în 1918. La 19 noiembrie același an, Pétain devine mareșal al Franței; în 1925, e trimis în Maroc, pentru a restabili ordinea colonială compromisă de războiul de eliberare națională al rifanilor conduși de Abd el-Krim (*Magazin istoric*, nr. 3/1976). Viitorul general de Gaulle se va număra printre cei mai apropiați colaboratori ai mareșalului Pétain, în calitatea sa de vicepreședinte al Consiliului superior de război și de inspector general al armatei, funcții deținute pînă în 1931. În anii 1931-1934, Pétain a devenit inspector al apărării aeriene a teritoriului. Din 1934, mareșalul s-a angajat în viața politică devenind ministru de război, în Cabinetul Gaston Doumergue. După victoria lui Franco în războiul civil din Spania, în anii 1939-1940, a fost ambasadorul Franței în Spania, iar din mai 1940 — vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în guvernul Reynaud.

În anii '30 Charles de Gaulle a întreținut o corespondență relativ intensă cu superiorul său suprem, mareșalul Pétain, despre care, în memoriile sale, formulează o serie de opinii: „Toată cariera acestui om excepțional fusese un lung efort de refulare. Prea mîndru pentru intrigă, prea puternic pentru mediocritate, prea ambițios pentru a fi arivist, nutrea în singurătatea sa pasiunea de a domina, întărită timp îndelungat de conștiința propriei sale valori, de obstacolele pe care le întîlnise în cale, de disprețul pe care îl avea față de ceilalți. Gloria militară îi oferise odinioară mîngîierile sale amare. Dar neiubindu-l numai pe el, nu îl satisfăcuse pe deplin. Și iată că, deodată, în iarna înaintată a vieții sale, evenimentele ofereau calităților și mîndriei sale ocazia mult așteptată — de a se desfășura fără îngrădire; cu condiția însă de a accepta dezastrul ca drapel al înălțării sale și împodobindu-l cu gloria sa...

Acest bătrîn ostaș, care îmbrăcase uniforma militară imediat după războiul din 1870, înclina să considere lupta numai ca un nou război franco-german.

...Bătrînul mareșal nu ținea seama de caracterul mondial al conflictului, de posibilitățile pe care le ofereau teritoriile de dincolo de mare, de consecințele ideologice ale victoriei lui Hitler...

Cu toate acestea, sînt convins că altădată mareșalul Pétain nu ar fi consimțit să îmbrace purpura într-un moment de înfrîngere națională. Sînt sigur, în tot cazul, că, dacă ar mai fi fost același de odinioară, ar fi reluat calea războiului de cum și-ar fi dat seama că s-a înșelat, că victoria rămînea posibilă, că Franța ar fi putut avea contribuția ei la această victorie. Dar, din păcate, anii, pe nesimțite, îi măcinaseră caracterul. Vîrsta îl lăsa pradă manevrelor unor oameni abili în a se pune la adăpostul maiestuoasei sale oboseli. Bătrînețea este un naufragiu. Și din moment ce ne fusese dat să bem paharul amărăciunii pînă la fund, bătrînețea mareșalului Pétain avea să se identifice cu naufragiul Franței". (Charles de Gaulle, *Memorii de război*. Editura politică, 1969, p. 36).

puţin reliefat, în legătură cu Pétain: evaluarea rolului jucat de vîrstă în comportamentul mareşalului, care avea atunci 88 ani, menţionînd circumstanţele senectuţii: „Un bătrîn cu putere absolută, a cărui inimă bate mereu alături de Aliaţi, dar a cărui forţă de caracter se revelează a fi din ce în ce mai fragilă... În dramaticul conflict, Pétain rămîne un senior al războiului. Dar un senior atins de decrepitudine".

Şi ultimele cercetări în arhivele franceze şi germane — susţine Yves Durant, într-un recent articol din revista L'histoire — dovedesc clar că Pétain a trădat încrederea milioanelor de francezi. Nimic nu va putea absolvi nici pe Pétain, nici regimul său de pecetea colaboraţionismului condamnat de istorie[1]. Mareşalul nu a putut înţelege că Hitler nu i-a tolerat regimul decît pentru că servea interesele sale. Uzînd de notorietatea şi influenţa unui şef de stat de prestigiu şi de acţiunea, controlată, a administraţiei franceze, hitleriştii au ţinut populaţia în pasivitate şi supunere faţă de ocupant. Durant persiflează încercările unor cercetători de a pune în balanţă, pe de o parte, contactele mareşalului cu Aliaţii — invocate pentru a întreţine ideea unui joc dublu — şi, pe de alta, iniţiativele sale în direcţia germanilor.

În unele lucrări franceze consacrate Vichyului (Henri Michel, Pétain et le régime de Vichy, 1978, J.P. Azéma, De Munich à la Libération 1938-1944, 1979, ca şi în multe articole apărute în Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale, ca, de pildă, cel al lui R. Bourderon, Le Régime de Vichy était-il fasciste?), rămîne deschisă încă dezbaterea despre similitudinile ideologice dintre alte regimuri fasciste şi totalitare europene şi cel de la Vichy. „Fără a le putea asimila la modul absolut — cum remarcă Yves Durant — anticomunismul funciar era o trăsătură comună atît celor de la Vichy cît şi căpeteniilor militare şi civile germane. Întărirea puterii centrale, «personalizarea» sa, voinţa de a modela opinia publică într-un unanimism impus de propagandă şi, la nevoie, de măsuri represive, toate acestea fac parte, deopotrivă, din componentele ideologice ale Vichyului şi ale regimurilor fasciste... Există oare o formulă mai totalitară — se întreabă retoric Durant — decît cea inventată de propaganda oficială în slujba cultului «regelui octogenar»: «Gîndeşte-te la Pétain şi vei trăi, francezule»?"

După prăbuşire, regimul de la Vichy a continuat să ducă, încă opt luni, o existenţă mai mult decît bizară. Aceste opt luni ale degringoladei sale tragi-comice (9 septembrie 1944-21 aprilie 1945), de fapt ale „cabinetului" de la Sigmaringen, cuibărit în orăşelul german omonim, de lîngă Ulm (în provincia Baden-Württenberg, din sud-vestul Germaniei), în castelul familiei regale de Hohenzollern (construit în 1534 şi reconstruit parţial în 1838), constituie subiectul unui studiu publicat în revista franceză L'histoire (nr. 44-aprilie 1982), de istoricul Henry Rousso, specialist în perioada ocupaţiei germane a Franţei, autor al lucrării Un château en Allemagne (Un castel în Germania), apărută în 1980. Reproducem articolul amintit într-o formă întrucîtva prescurtată, cu titlul şi subtitlurile noastre.

C.P.

Visuri de politicieni în derută

Septembrie 1944. Duetul Pétain-Laval[2] se află în Germania, prizonier al Reichului, înconjurat de tot ceea ce colaboraţionismul a considerat „minţi luminate" şi braţe vînjoase, gata mereu să se ia la harţă cu comunismul. S-ar putea crede deci că aventura a luat sfîrşit, că „statul francez" a fost abolit, iar colaborarea — redusă la tăcerea exilului... Şi totuşi, nu. Fantasma unei „noi ordini" avea să mai supravieţuiască în Germania, timp de opt luni, răstimp în care Reichul va pierde războiul, antrenîndu-i în degringolada sa şi pe ultimii adepţi francezi ai nazismului.

La Sigmaringen, sub privirea furioasă a senilului mareşal Pétain, se reconstituie un „stat francez" marionetă, condus de căpeteniile partidelor colaboraţioniste. Capitala sa este fieful Hohenzollernilor, un mic orăşel situat pe Dunăre, aproape de izvoarele acesteia.

Acest ultim episod al istoriei regimului de la Vichy, pînă astăzi puţin cunoscut, dovedeşte în ce măsură ideea politică a colaboraţionismului a rămas, pînă la capăt, prizoniera unei bătălii strategice exclusiv germane şi expresia unui impas ideologic total, a unei angajări disperate, care pe mulţi dintre adepţii ei i-a împins pînă la a muri îmbrăcaţi în uniformă germană sau a rătăci ca nişte fantome prin castelul baroc de la Sigmaringen.

În lunile august-septembrie ale anului 1944, în Franţa si-

---

[1] Vezi în acest sens şi studiul lui Marin Badea consacrat *Regimului de la Vichy*, în vol. III al lucrării *Regimurile fasciste şi totalitare din Europa*, apărută sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., în Editura militară, 1983.

[2] Pétain l-a numit prim-ministru pe Pierre Laval la 12 iulie 1940; la 13 decembrie acelaşi an, l-a demis, iar la 18 aprilie 1942, sub presiunea naziştilor, a fost nevoit să îl numească din nou prim-ministru.

tuația politică este deosebit de complexă. Armatele germane se retrag spre răsărit, prinse în cleşte dinspre nord-vest şi sud-est, după debarcările succesive ale Aliaților la 6 iunie, în Normandia, şi la 15 august, în Provence. Hitler pierde bătălia Franței, chiar dacă o bună parte din Alsacia şi Lorena se află încă sub control german[1].

Trecerea de la un regim la altul se desfăşoară adesea în împrejurări de-a dreptul bizare. Mareşalul Pétain şi primul-ministru Pierre Laval încearcă, amîndoi, să asigure o continuitate politică între „statul francez" şi guvernul provizoriu al Republicii franceze [Comitetul Francez al Eliberării Naționale — C.F.L.N.], instaurat la 3 iunie 1944, printr-o ordonanță a generalului de Gaulle. Astfel, la 11 august, Pétain îl trimite pe amiralul Auphan să ia legătura cu Aliații şi cu de Gaulle. A doua zi, Laval trimite după preşedintele ales al Camerei deputaților, Edouard Herriot, aflat sub domiciliu forțat la Nancy. Adus la Paris, Herriot se trezeşte invitat să convoace Adunarea deputaților — intrată în vacanță de la 10 iulie 1940 — pentru a restabili instituțiile celei de-a treia Republici [prăbuşită odată cu ocuparea Franței de trupele Germaniei hitleriste]. Laval consideră că, în felul acesta, i s-ar putea substitui lui de Gaulle, primind o legitimare din partea Adunării, după care regimul de la Vichy s-ar dizolva tot grație acesteia. Demisionînd, Pétain şi Laval ar avea, poate, dreptul la o retragere binemeritată, cu medaliile şi pensiile aferente...

Visuri de politicieni în derută? Fără îndoială. De Gaulle îl dă pur şi simplu afară pe Auphan, iar Fernand de Brinon, ex-preşedintele Comitetului Franța-Germania, încă existent, denunță nemților „complotul lui Laval"...

[1] Alsacia şi Lorena fuseseră anexate *de facto* Reichului încă din iulie 1940, fără ca guvernul francez să fie informat şi deci să poată protesta.

La sfîrşitul lunii august, Pétain, Laval şi ultimii lor miniştri fideli, Bichelonne, Bonnard, Marion, Rochat, sînt transportați la Belfort[2], ca prizonieri ai Reichului. Pétain refuză să-şi abandoneze în mod public funcția. Lipsit de orice putere efectivă, el ține totuşi să rămînă „conducătorul moral" al Franței şi să întrupeze, indiferent cu ce preț, puterea legitimă. El îşi va exprima această obsesie pînă în ultimele clipe ale exilului la Sigmaringen. În acelaşi timp, Laval refuză să demisioneze, cum îi cere mareşalul. Totul e pierdut, dar cine ştie? Poate totuşi va mai fi, o dată în plus, „omul momentului".

Această atitudine nesăbuită serveşte foarte bine planurile Germaniei. Pétain are, în continuare, pretenția de a fi depozitarul puterii legale. Nemții se vor sluji de el pentru a avansa o soluție politică care să servească strategia militară a Reichului!

Pe de altă parte, diversele partide colaboraționiste sînt confruntate cu spinoasa problemă a atitudinii de urmat. Înfrîngerea Germaniei şi nazismului înseamnă şi zdrobirea lor. Aşa încît, toți hotărăsc să o ia pe urma trupelor germane în retragere.

O adevărată „curte a miracolelor"

La începutul lui septembrie, zece mii de „milițieni"[3], cinci mii de membri ai grupurilor înarmate ale Partidului Popular Francez al lui Jacques Doriot, printre care şi femei cu copii, izbutesc să ajungă la Belfort sau la Nancy [în Lorena]. În primul rînd, ei fug din fața maquisarzilor care, de la debarcarea Aliaților, au trecut la luptă deschisă. Inferioare numeric şi prost echipate, efectivele înarmate ale colaboraționiştilor nu au nici o şansă de a restabili „ordinea", misiunea în numele căreia pretind că acționează. Spre a continua lupta — obsesia tuturor şefilor de partide colaboraționiste —, ele trebuie să-şi refacă forțele, să ridice moralul oamenilor şi să găsească un teren propice unde să-şi instaleze bazele.

Trecînd Rinul, în cursul lunii septembrie, refugiații speră ca peste cîteva luni să se poată înapoia. În plină derută, ultimii şi cei mai furibunzi colaboraționişti încearcă să se autoîncredințeze că Germania n-a pierdut războiul. Le alimentează acest gînd ura pe care le-o poartă francezii. La 28 mai 1944, Marcel Déat îi declara ministrului de externe german Ribbentrop: „Mulți dintre oamenii mei au fost masacrați de maquisarzi. Ceea ce dovedeşte că zdrobitoarea majoritate a francezilor este împotriva atitudinii mele. Trei sferturi din poporul francez consideră sigură victoria Aliaților. Şi totuşi eu nu disper. Am prevăzut actuala situație şi trag propriile mele învățăminte cum să acționez în continuare..." Această lipsă de realism a lui Déat ilustrează cum nu se poate mai bine tenacele iluzii care-i animă pe cei ce au şi început a fi numiți „emigranții".

În spatele grupărilor colaboraționiste se îmbulzeşte o masă amorfă de inşi, mai

[2] Orașul Belfort, din nord-vestul Franței, a fost ocupat de germani în iunie 1940. După debarcarea din iunie 1944, el este recucerit de Armata I franceză la 20 noiembrie 1944, la capătul a două luni de lupte.

[3] „Milița" guvernului de la Vichy a fost creată în primăvara lui 1943, ca forță specială de luptă împotriva Rezistenței. Formată din criminali de drept comun şi din aventurieri, „miliția" inspira aceeaşi oroare ca şi Gestapoul, membrii ei fiind ucişi fără cruțare de către maquisarzi.

mult sau mai puțin compromiși cu ocupantul. Funcționari mărunți ori simpli trepăduși urmează, cu toții, mișcarea de reflux. Louis-Ferdinand Céline[1] o șterge din Paris la o săptămînă după debarcarea Aliaților, pentru a pleca la un „congres medical" la Baden-Baden unde, spre sfîrșitul lui septembrie, se va întîlni cu primul val de francezi emigranți. Urmează o mulțime, greu de estimat, formată din anonimi: „colaboraționiști" mărunți, denunțători de o zi, agenți auxiliari ai Gestapoului, contopiști la diversele birouri ale administrației germane, prostituate din așa-numita „lume bună" a Parisului... Singurul lor punct comun: sînt pasibili cu toții de pedeapsa cu moartea, în virtutea articolului 75 din Codul penal, care pedepsește „colaborarea cu inamicul". Această masă amorfă va alcătui apoi, la Sigmaringen, o adevărată „curte a miracolelor", cu condiții de viață adesea foarte dure.

Cum toți aceștia sînt în continuare dispuși să mențină aprinsă flacăra unui fascism francez, Germania le va pune la dispoziție mijloacele necesare pentru a-și realiza această ambiție. Utilizînd, pentru o ultimă dată, mitul „colaborării sincere", ea se va servi de acești fanatici pentru a denunța „ocuparea" Franței de către anglo-americani și impostura „trădătorului" de Gaulle, sloganuri la fel de scumpe și celor din urmă mohicani [ai regimului de la Vichy]. Cine știe? S-ar mai putea semăna puțină îndoială în rîndul populației franceze și, eventual, destabiliza noul regim...

În felul acesta, ia naștere „basmul" de la Sigmaringen.

(Va urma)

În românește de Dumitru HÎNCU

[1] Prozatorul Louis-Ferdinand Céline (1894-1961) a scris romane insolite, cu un pronunțat caracter anticonformist. Ulterior, el s-a inspirat din evenimentele războiului. Lucrarea sa *D'un château à l'autre* — (De la un castel de altul) rămîne o dovadă a unei oarecare lucidități în credonarea „epavelor" de la Sigmaringen. Tot lui Céline îi aparține expresia „cei din regatul lui Otto", Otto Abetz fiind ambasadorul hitlerist la Paris. În limba română au apărut două dintre romanele sale de certă valoare: *Călătorie la capătul nopții* și *Moarte pe credit* (ambele la Editura Cartea românească în 1978 și, respectiv, 1983).

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

A.H.A.-100

La 1 septembrie 1884, un grup de oameni de cultură, reuniți la Saratoga Springs[1], au hotărît să înființeze un organism național care să promoveze cunoașterea și cercetarea istoriei Statelor Unite și a celei universale: Asociația istorică americană (American Historical Association — A.H.A.) din Washington, de la a cărei întemeiere se împlinește anul acesta un secol. În prezent ea reunește aproximativ 15 000 membri și include 65 societăți afiliate. De-a lungul existenței societății, printre membrii ei de onoare figurează nume ilustre ale istoriografiei universale, de pildă germanii Leopold von Ranke (1795-1886) și Theodor Mommsen (1817-1903) și englezul William Stubbs (1825-1901).

Anul acesta, 1984, președinte este profesorul Arthur S. Link, de la Universitatea Princeton.

Între 27 și 30 decembrie, în fiecare an, asociația organizează o adunare generală, la care iau parte 4 000-5 000 oameni de știință. Gazdă sînt, pe rînd, marile orașe americane — Chicago, Los Angeles, Washington etc. În 1983, adunarea s-a desfășurat la San Francisco.

Tematica ședințelor de lucru, a sesiunilor de comunicări este extrem de variată: de la istorie locală, la istoria proceselor electorale sau a impactului matematicii asupra cercetării istorice. Continuă să domine însă temele tradiționale de istorie politică, socială, diplomatică și militară, de largă cuprindere geografică. În același timp, au loc și expoziții de carte istorică, reprezentative pentru producția editorială nord-americană.

Asociația istorică americană se bucură de sprijinul Congresului S.U.A. și al unor organizații specializate. Ea ia poziție față de problemele istoriei contemporane a S.U.A, precum: drepturile femeii, segregația rasială, pacea și dezarmarea. Departamentul de învățămînt din cadrul A.H.A. se preocupă de problemele predării istoriei la diferite niveluri de pregătire școlară, de calitatea manualelor de istorie, de legătura permanentă dintre învățămînt și cercetare. Asociația este principalul organizator al acțiunilor cu caracter internațional, la care iau parte istoricii din S.U.A. Comitetul de activități istorice internaționale din cadrul ei are meritul de a fi fost unul dintre principalii fondatori și sprijinitori ai congreselor internaționale de științe istorice, jucînd un rol activ, important, cu ocazia diferitelor congrese, de la Moscova — 1970, San Francisco — 1975 și București — 1980 și se va ocupa, în acest sens, de cel de la Stuttgart — 1985.

Legăturile dintre istoricii români și Asociația istorică americană sînt multiple și cordiale. Fostul director executiv, dr. Mack Thompson[2], a vizitat țara noastră în nenumărate rînduri, iar cu ocazia celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, din august 1980, la București au fost prezenți în fruntea unei numeroase delegații Gordon A. Craig de la Universitatea Stanford, Robert Forster de la Universitatea John Hopkins, William H. McNeill de la Universitatea din Chicago, ales președinte pentru 1985, Eugen Weber de la Universitatea din California, Wilcomb Washburn, de la Smithsonian Institution. Numeroși istorici din țara noastră au fost oaspeți ai organizației A.H.A.

Mihai MANEA

[1] Saratoga Springs (din nord-estul S.U.A.) este un oraș cu rezonanțe istorice. În timpul Războiului pentru independența coloniilor engleze din America de Nord (1775-1783), aici a avut loc o importantă bătălie între trupele americane, conduse de generalul Gates, și cele engleze, sub comanda generalului Burgoyne. La 17 octombrie 1777, trupele engleze au fost silite să se predea.

[2] *Magazin istoric*, nr. 4/1979.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

ÎMPOTRIVA PERICOLULUI FASCIST

BOGDAN GOILAV, inginer, din București, solicită informații legate de lupta Frontului Studențesc Democrat (F.S.D.), organizație de masă care a activat, sub îndrumarea comuniștilor, pentru democrație, pace și progres, împotriva pericolului fascist din afară și a agenturii sale Garda de fier.

Vă reamintim că am scris despre activitatea F.S.D. în nr. 3,5/1969, 4/1974, 11/1979, 12/1980. Acum reproducem dintr-un articol apărut în ziarul Dimineața din 4 aprilie 1936, sub titlul Arestarea studentului Gogu Rădulescu. Frontul Studențesc Democratic și congresul de la Tg. Mureș: **„Scriam mai deunăzi că guvernul va trece la o atitudine din ce în ce mai fățișă și subliniam, cu această ocazie, anumite simptome menite să dovedească acest lucru. După aceste alegeri [din primăvara lui 1930], abuzurile și mijloacele medievale s-au continuat scoțind în evidență împiedecarea aproape sîngeroasă a manifestației pentru pace, și pentru Franța democratică din grădina Icoanei, condamnarea nemotivată a profesorului P. Constantinescu-Iași și în cele din urmă dizolvarea ilegală a Blocului democratic din Galați și arestarea a vi de membri. Dar numai atît, probabil, nu era suficient ca să se vadă clar postura de duplicitate vulgară a guvernului. Mai trebuia ceva: încă o arestare — și ca să fim plastici — executată după moda «harcanului» sau după tipicul mahalagesc al bîngherilor cu lațul. Și victima n-a trebuit prea mult căutată în furnicarul bucureștean, plin de agenți sau de simpli vînzători de informații. Activitatea studentului Gogu Rădulescu, președintele Frontului Studențesc Democratic, începuse să aibă ecouri destul de largi, pentru ca masele sărace și neocrotite de nimeni ale tineretului nostru universitar să nu îngroașe tot mai mult rîndurile în jurul lui. Iată deci, o acțiune care putea fi decretată «periculoasă». Dacă nu pentru siguranța statului, dar pentru liniștea atît de angelică a publicului.**

Congresul studenților [legionari] care are loc azi, la Tg. Mureș, a stîrnit indignarea celei mai mari părți din studențime, deoarece ei avea să se desfășoare — ca în toți anii de la război încoace — sub forța monopolistă a cîtorva (cenzurat) puși în slujba unor interese de clică sau berlineze.

Frontul Studențesc Democratic, mergînd pe linia lui profesională, și-a făcut, astfel, din lupta împotriva congresului de la Tg. Mureș, un punct de onoare și de conștiință.

Ieri noapte, Frontul Studențesc a trimis pe străzile vecine facultăților din Capitală cîteva echipe de studenți ca să lipească niște afișe cari (cu toate că erau intitulate «Jos Congresul» (cenzurat), trecuseră prin cenzură. La un moment dat, după ce afișele fuseseră în parte lipite, la orizontul pătat de noua clădire polițienească, au răsărit — sprințare — siluetele a doi vardiști. Desigur, beciul a fost mai aproape de bieții studenți, decît parlamentările studenților de vardiști.

La poliție!

Studentul Gogu Rădulescu, ca președinte al Frontului Studențesc Democratic, era obligat să intervină personal pentru eliberarea colegilor săi de acțiune. S-a prezentat comisarului de serviciu, dar a fost arestat și el sub motiv că «știm noi ce înseamnă democrația d-tale».

Așadar, studentul Gogu Rădulescu a fost arestat pentru că frămînta profesional o studențime bătută de toate nevoile pe cînd uniforma interzisă și revolverul continuă să se bucure de binefacerile libertății".

MĂRTURII SIGILARE

Prof. LAURENȚIU ȘTEFĂNESCU, muzeograf principal la Muzeul de istorie și artă al Municipiului București, ne relatează despre expoziția „Mărturii sigilare" deschisă în sălile muzeului în lunile aprilie-iunie 1984. Organizată în colaborare cu Direcția generală a Arhivelor statului, expoziția a reunit reprezentative mărturii privind evoluția artei sigilare în țările române. Au fost expuse documente ce conservă diferite tipuri de sigilii, ștampe de neam dotate cu însemne, matrice și inele, steme, compoziții simbolice reprezentate pe diferite obiecte etc.

Au fost prezentate, de asemenea, exponate menite a ilustra evoluția însemnelor orașului București.

Însemnele sigilare reunite în expoziție au ilustrat, totodată, modul în care se oglindea prin intermediul acestora, conștiința unității naționale a românilor. Sub titlul Unitatea românilor în simboluri heraldice, **revista** Magazin istoric **a publicat în nr. 4 și 5/1984 un semnificativ grupaj de astfel de mărturii sigilare.**

LUI ȘTEFAN CEL MARE

VASILE GALBENU, din Focșani: La 2 iulie 1904, cu prilejul împlinirii a 400 ani de la moartea marelui voievod al Moldovei, Ștefan cel Mare, locuitorii din comuna Bîrsești, jud. Vrancea, au ridicat un monument în amintirea eroului apărător al libertății și neatîrnării țării. Monumentul a fost înălțat pe dealul Dumbrava. În anul 1953 însă el era în ruine. În acel an, eram ofițer activ de artilerie și activam în Vrancea. Cu ajutorul organelor de partid și de stat, precum și cu sprijinul locuitorilor din Bîrsești, am inițiat restaurarea monumentului, a cărui reinaugurare s-a făcut la 15 august 1954. Au fost de față numeroși locuitori de pe meleagurile vrîncene.

PUBLICAȚII B.C.U.

Am citit în nr. 3.4/1983 și 4/1984 despre publicațiile editate de Biblioteca Centrală Universitară din București și aș dori să cunosc ce alte noi lucrări au apărut sub egida ei, ne mărturisește DORIN STEGĂRESCU din Iași.

Din recentele lucrări editate de Biblioteca Centrală Universitară din București, amintim: Literatura română. Ghid bibliografic. Scriitori. Vol. II (M.Z.); Revista de istorie și teorie literară. Index bibliografic; Conștiința de sine a criticii literare românești; Naturalismul în literatura română; Sociologia contemporană — Probleme, teorii și curente; Teze de doctorat românești (1977-1979); Bibliografia cursurilor, manualelor și tratatelor universitare.

Acestea pot fi procurate de la Serviciul bibliografic al Bibliotecii Centrale Universitare din București.

CONTENTS (Romanian History) **C. Popişteanu** The Great Options of 23 August ● **G. Platon** Unity: the Foundation of the Major Achievements of National History ● **Ilie Ceauşescu** Bucharest, September 1984: International Encounters of the Historians ● **Ş. Pascu, M. Cerghedean, N. Densuşianu** 1784-1785: The First Romanian Revolution of the Modern Era ● **P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu** Bucharest, 1459-1984 ● **E. Preda** September 1939: „Enigma" Passes through Romania ● **V.A. Urechiă** Memoirs from the Late Nineteenth Century ● **V.A. Georgescu** Dutch Diplomatist Hugo Grotius about the Romanian Lands ● **C. Răileanu** Tema: A Vanished Ancient City ● **A. Rădulescu** The Black Sea Coast: Centuries of History

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C. Popişteanu** Les grandes options du 23 Août ● **Gh. Platon** L'unité — le fondement des grandes actes dans l'histoire nationale ● **Ilie Ceauşescu** Bucarest, septembre 1984: réunions internationales des historiens ● **Şt. Pascu, M. Cerghedean, N.Densuşianu** 1784-1785. La première révolution roumaine de l'époque moderne ● **P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu** Bucarest, 1459-1984 ● **E. Preda** Septembre 1939: „L'énigme" passe par la Roumanie ● **V.A. Urechiă** Mémoires de la fin du XIXe siècle ● **V.Al. Georgescu** Le Diplomate hollandais Hugo Grotius à propos des pays roumains ● **C. Răileanu** Une localité ancienne disparue: Tema ● **A. Rădulescu** Le littoral de la Mer Noire — des siècles d'histoire

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **К. Попиштяну** Великие свершения 23-го Августа ● **Г. Платон** Единство — основа знаменательных актов национальной истории ● **Илие Чаушеску** Бухарест, сентябрь 1984 г.: Международные встречи историков ● **Ш. Паску, М. Чергедяи, Н. Денсушиану** 1784-1785. Первая румынская революция периода новой истории ● **П.И. Панаит, П. Даке, М. Турку** Бухарест. 1459-1984 ● **Е. Преда** Сентябрь 1939 г.: «Энигма» проходит через Румынию ● **В.А. Урекиа** Воспоминания конца XIX в. ● **В.А. Джорджеску** Голландский дипломат Гуго Гроциус о румынских землях ● **К. Раяляну** Исчезнувшее древнее поселение: Тема ● **А. Радулеску** Побережье Черного моря — столетия истории

INHALT (Rumänische Geschichte) **C. Popişteanu** Die grosse Optionen des 23. August ● **Gh. Platon** Die Einheit — Grundstein der grossen Ereignisse der Landsgeschichte ● **Ilie Ceauşescu** Bukarest. September 1984.: internationale Treffen der Historiker ● **Şt. Pascu, M. Cerghedean, N. Densuşianu** 1784-1785. Die erste rumänische Revolution der modernen Epoche ● **P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu** Bukarest, 1459-1984. ● **E. Preda** September 1939. „Das Geheimnis" durchquert Rumänien ● **V.A. Urechiă** Erinnerungen an das Ende des XIX. Jahrhunderts ● **V. Al. Georgescu** Der holländische Diplomat Hugo Grotius über die rumänischen Fürstentümer ● **C. Răileanu** Eine verschwundene antike Ortschaft: Tema ● **A. Rădulescu** Die Schwarzmeerküste—jahrhundertealte Geschichte

SUMARIO (Historia rumana) **C. Popişteanu** Las grandes opciones del 23 de Agosto ● **Gh. Platon** La unidad — en la base de los grandes actos de la historia nacional ● **Ilie Ceauşescu** Bucarest, septiembre de 1984: reuniones internacionales de los historiadores ● **Şt. Pascu, M. Cerghedean, N. Densuşianu** 1784-1785. La primera revolución rumana de la época moderna ● **P.I. Panait, P. Dache, M. Turcu** Bucarest, 1459-1984 ● **E. Preda** Septiembre de 1939: „La enigme" pasa por Rumania ● **V.A. Urechiă** Recuerdos desde finales del siglo XIX ● **V. Al. Georgescu** El diplomata holandés Hugo Grotius sobre los países rumanos ● **C. Răileanu** Una localidad antigua desaparecida: Tema ● **A. Rădulescu** El litoral del Mar Negro — siglos de historia

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

1

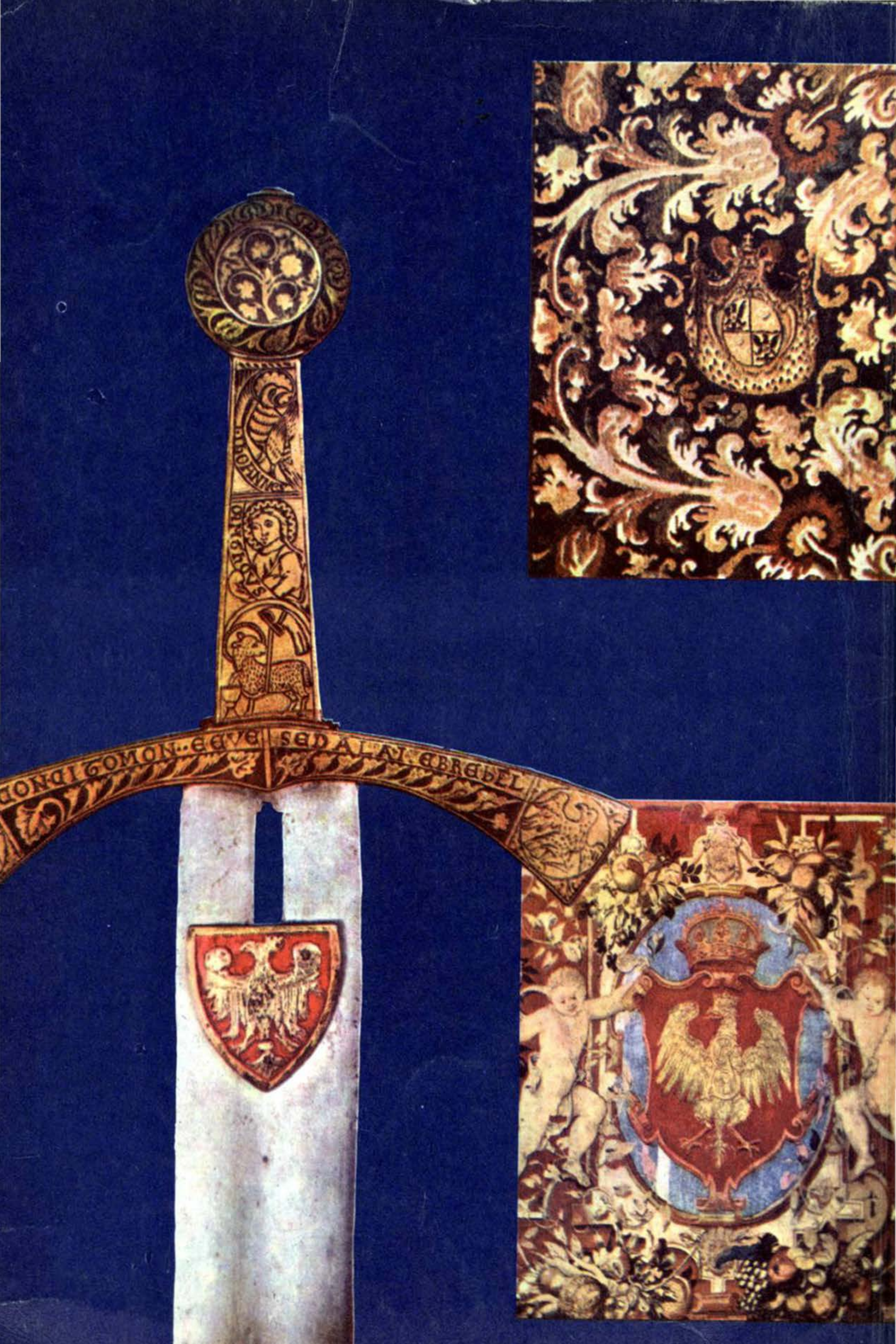
DONDI GOMON EERVE
SED AL AL EBRAEBEL